

T.C
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı

108690

BURSA YILDIRIM BÂYEZİD KÜLLİYESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

108690

Salim Tayfun YILDIZ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

DANIŞMAN: Prof Dr. İnci KUYULU ERSOY

İZMİR 2001

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne sunduğum **Bursa Yıldırım Bâyezid Külliyesi** adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yaralandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

31/09/2001

Salim Tayfun YILDIZ

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 21/09/ 2001 tarih ve 2773 sayılı kararı ile jüri, Türk Dünyası Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Salim Tayfun Yıldız'ın Bursa Yıldırım Bâyezid Külliyesi başlıklı tezini incelemiş ve adayı 16/10/ 2001 ..salı.. günü saat 10.00'de tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı olduğuna oybirliğiyle/ ~~oy çokluğuyla~~ karar vermiştir.

Prof. Dr. İnci Kuyulu ERSOY
BAŞKAN

[Handwritten signature of Prof. Dr. İnci Kuyulu ERSOY]

Prof. Dr. HAKKIN ÖNKAL

[Handwritten signature of Prof. Dr. HAKKIN ÖNKAL]
ÜYE

Yard. Doç. Dr. YÜKSEL SAYAN

[Handwritten signature of Yard. Doç. Dr. YÜKSEL SAYAN]
ÜYE

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ

I. GİRİŞ.....	1
II. BURSA'NIN TARİHÇESİ.....	6
III. YILDIRIM BÂYEZİD'İN HAYATI.....	9
IV. YILDIRIM BÂYEZİD KÜLLİYESİ	13
1-CAMİ.....	22
2-TÜRBE	44
3-MEDRESE.....	54
4-HAMAM.....	68
5-DARÜŞŞİFA	76
V. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	86
A. İNŞA MALZEMESİ.....	91
B. CEPHE DÜZENİ.....	93
C. MİMARİ ELEMANLAR	94
1.Pencereler.....	94
2. Üst Örtü.....	94
3. Kubbe Geçişleri.....	95
4. Girişler	95
5. Taşıyıcı Unsurlar.....	96
6. Kasnaklar	96
D.SÜSLEMELER.....	97
1. Taş Süslemeler	97
2. Alçı Süslemeler	98
3. Tuğla-Taş Süslemeler	98
4. Kalemîşi Süslemeler	98
5. Çini Süslemeler.....	98
VI. BİBLİYOGRAFA	100
VII. RESİMLER	

ÖNSÖZ

Bursa, 1326'da Osmanlılar tarafından fethedildikten birkaç yıl sonra başlayan yoğun bir imar faaliyetine tanıklık etmiş, önemli bir başkenttir. Bu imar politikasına, 1361'de başkentten Edirne'ye taşınması sonrasında da devam edilmiş ve Bursa'ya önemli külliye kazandırılmıştır. 14. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilen Yıldırım Bâyezid Külliyesi de bunlar arasındadır.

Külliyeyle ilgili bilgi veren kaynaklar çok eskidir ve günümüzde yetersiz kalmaktadır. Bununla birlikte, yapıları eserlerinde tek tek ele alan araştırmacıların da plan ve bilgi açısından bazı hatalar yapmış oldukları görülmektedir. Ayrıca, külliyedeki yapıları mimari ve süsleme özellikleri ile birlikte inceleyen ve külliyenin, erken dönem Osmanlı külliyesi içindeki yerini belirleyen bir çalışma da günümüzde mevcut değildir. Bütün bunlar beni, bu konuyla ilgili bir çalışma yapmaya yöneltti.

Çalışmalarım esnasında, değerli görüş ve eleştirileriyle beni yönlendiren hocam, Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY'a şükranlarımı sunarım. Ulaşamadığım eserler konusunda, kitaplığından yararlanmama izin veren hocam, Prof. Dr. Rahmi Hüseyin ÜNAL'a müteşekkirim. Vakfiye, istibdalnâme ve kitabelerin okunmasındaki değerli katkılarından dolayı hocam, Öğr. Gör. Aydoğan DEMİR'e; çeşitli konularda yardımlarını gördüğüm hocam, Yard. Doç. Dr. Yekta DEMİRALP'e; hocam, Yard. Doç. Dr. Şakir ÇAKMAK'a; hocam, Yard. Doç. Dr. Yüksel SAYAN'a, arkadaşım Arş. Gör. Sedat BAYRAKAL'a ve Eftal AYDIN'a teşekkürü bir borç bilirim. Arazi çalışmalarım sırasında Yıldırım Bâyezid Darüşşifası'nın restorasyon planlarını ve eski fotoğraflarını veren Sn. Gürol Ulusavaş'a; külliyenin genel fotoğraflarını çekmek için araç temin eden Bursa İtfaiyesi, Müdür Yardımcısı, Sn. Mümin YAĞCI'ya teşekkürlerimi sunarım.

Bu arada, manevî desteği ile sürekli yanımda olan eşim, Serap YILDIZ'a içten teşekkürlerimi sunarım.

Salim Tayfun YILDIZ
İzmir, Ağustos 2001

I. GİRİŞ

İşlevleri birbirini tamamlar nitelikte ve üslup özellikleri aynı olan, birden fazla yapının bir araya gelmesiyle oluşan topluluğa, külliye denilmektedir¹. Bu yapılar bütünü içinde, başta cami olmak üzere, imaret, medrese, türbe, darüşşifa, sıbyan mektebi, kütüphane, arasta-çarşı, han, kervansaray, hamam, hazire, meşruta binaları, muvakkithane, helâlar, köprü, çeşme, sebil vb. gibi binalar yer almaktadır². Bir külliye de, yukarıda adı geçen binaların tümü bulunabileceği gibi, birkaç tanesi de yer alabilir³.

Türk mimarisinde, Selçukluların gerçek anlamda ortaya koymaya başladıkları külliye geleneğini, Osmanlılar devam ettirmişlerdir. Bu doğrultuda, 14. Yüzyılın ilk yarısından itibaren külliyeler tesis etmeye başlamışlar ve yeni yerleşim bölgelerini külliyeler etrafında geliştirmişlerdir⁴. Bu külliyeler, Anadolu'da çoğunlukla cami merkezli olarak gelişme göstermiş; caminin çevresinde çeşitli sosyal işlevli binaların düzenlenmesi ile oluşturulmuştur⁵.

14. yüzyıldan sonra Anadolu Türk Mimarisi'nde külliye yapımı yaygınlaşmıştır. Saruhanoğulları'nın, **Manisa Ulu Camii ve Medresesi** (1376) ve Menteşeoğulları'nın, **Balat İlyas Bey Camii, Medresesi ve Türbesi** (1404), 14. Yüzyılın sonları ve 15. yüzyıl başlarından anılmaya değer örneklerdir⁶. Erken Osmanlı Beyliği'nde ilk külliye örneği **İznik Orhan Gazi Külliyesi**'dir (1325). Bunu, **Bursa Orhan Gazi Külliyesi** (1339) izler. Daha sonraki dönemlerde inşa edilen **Hüdavendigâr** (1366), **Yıldırım Bâyezid** (1395), **Yeşil** (1419) ve **II. Murad** külliyelerinde(1426) ise program gelişerek daha abidevî ve zengin bir nitelik kazanır⁷.

Yıldırım Bâyezid Külliyesi, 14. yüzyılın son çeyreğinde, Bursa'nın doğusunda kurulmuş önemli bir külliye'dir. Bugüne kadar, yalnızca külliye'yi konu alan bir bilimsel

¹ M. Sözen/ U. Tanyeli, **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**, s. 144.

² F. Akozan, "Türk Külliyeleri", **Vakıflar Dergisi**, VIII, Ankara, 1969, s. 303.

³ Ay. yer.

⁴ A. Kuran, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda İnşa Edilen Osmanlı Külliyelerinin Mimari Esasları Konusunda Bazı Görüşler", I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 15-20 Ekim 1973) **Tebliğler**, İstanbul, 1979, s. 795.

⁵ F. Akozan, "Türk Külliyeleri", **a. g. m.**, s. 304.

⁶ A. Ödekan, "Yapı Topluluğu: Külliye", **Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1300-1600**, İstanbul, 1995, s. 278.

⁷ Ay. yer.

çalışma yapılmamıştır. Bununla birlikte, T. Reyhanlı'nın erken dönem Osmanlı külliyelerinin gelişimini ele alan doktora tezinde⁸; S. Ceyhan'ın, Bursa'daki İlk Devir Osmanlı külliyelerini inceleyen yüksek lisans tezinde⁹ ve Ç. Pekün'ün Bursa'daki Yıldırım Bâyezid yapıları konulu lisans tezinde¹⁰, külliye yapıları ile ilgili bilgi verilmektedir. Bunun yanı sıra, Türk mimarisi ile ilgili kaynaklarda, Osmanlı Mimarisi içinde öneme sahip olan külliye yapıları tek tek ele alınmıştır. Bu durum, yapıların bir külliye yapısı olma özelliğini ikinci planda bırakmaktadır. Dolayısıyla bu durum külliyenin bir bütün olarak ele alınıp incelenmesini gerektirmektedir.

Külliyedeki yapılarla ilgili bilgi veren en eski kaynak Sedat Çetintaş'ın **Türk Mimari Anıtları Osmanlı Devri Bursa'da Murad I ve Yıldırım Bâyezid I Binaları** adlı kitabıdır¹¹. Bu eserde, Bursa'daki I. Murad devri yapılarıyla birlikte, Yıldırım Bâyezid Külliyesi'nde bulunan yapılar da tanıtılmıştır. Ancak, Çetintaş, söz konusu yapıları bir sanat tarihçisi gözüyle değil, bir mimar gözüyle incelemiş; bu nedenle de bir takım yanlışlara düşmüştür. Örneğin, caminin doğu ve batı cephelerinin alt kesimindeki küçük pencerelerin alınlıklarında bulunan kesme taşların üzerindeki rumi, palmet ve kıvrık dal kompozisyonlarıyla oluşturulmuş bölümlerin Bizans yapılarından devşirme parçalar olduğunu belirtmektedir¹². Fakat, taşlara biraz dikkatli bakıldığında, süslemelerin tipik Selçuklu rumi, palmet ve kıvrık dal kompozisyonu olduğu açıkça görülmektedir. Ayrıca, külliyenin vaziyet planında, ihata duvarlarını, batı giriş kapısını ve su kemerlerini de göstermemiştir (Şekil 2). Fakat, bu birimler altı yıl sonra yayımlanmış A. Gabriel'in vaziyet planında detaylı olarak gösterilmiştir (Şekil 3). Herşeye rağmen Çetintaş'ın söz konusu eseri, yapıların 1952 yılındaki durumlarını belgelendirmesi açısından önemlidir. Külliye'deki yapılara yer veren diğer bir kaynak ise, A. Gabriel'in **Une Capitale Turque Brousse Bursa** adlı kitabıdır¹³. Eserde, Bursa'daki yapılar padişahların dönemlerine göre tasnif edilerek verilmiş; 65-77. sayfalar arasında, külliye yapılardan cami, medrese, türbe, ve darüşşifa anlatılmıştır.

⁸ T. Reyhanlı, **Osmanlılarda Külliye Mimarisinin Gelişmesi**, (İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Türk İslam Sanatı Kürsüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1974.

⁹ S. Ceyhan, **Osmanlı İlk Devir Bursa Külliyesi**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Restorasyon Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 1988.

¹⁰ Ç. Pekün, **Bursa'da Yıldırım Bâyezid Devri Mimari eserleri**, (İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Basılmamış Lisans Tezi), İstanbul, 1966.

¹¹ S. Çetintaş, **Türk Mimari Anıtları Osmanlı Devri Bursa'da Murad I ve Yıldırım Bâyezid I Binaları**, İstanbul, 1952.

¹² S. Çetintaş, **a. g. e.**, s. 29, 30.

¹³ A. Gabriel, **Une Capitale Turque Brousse Bursa**, C. I, Paris, 1958.

Ancak, kitapta hamam yer almamaktadır. Bu durum eser için önemli bir eksikliklerdir. Fakat, Gabriel'in verdiği, külliye'nin 1958 yılındaki durumunu gösteren vaziyet planı, günümüze ulaşabilen kapsamlı tek plan olması nedeniyle çok önemlidir (Şekil 3). Plan üzerinde, caminin avlusunda bulunan şadırvan, türbe, medrese, hamam, külliye'nin giriş kapıları ve külliye'yi kuşatan ihata duvarlarının ayakta olan bölümleri ile; o dönemde ayakta olmayan imaret su kemerleri ve ihata duvarlarının büyük bir bölümü de planda gösterilmiştir. Darüşşifa ise plan üzerinde bulunmamaktadır. Planda, IV numarayla işaretlenen ve *saray*¹⁴ adıyla verilen yapı, S. Çetintaş'ın çalışmasında *kasır*¹⁵ adıyla belirtilmiştir. Külliye'deki yapıları tek tek tanıtan diğer bir kaynak da, E. H. Ayverdi'nin, Osmanlı mimarisinin ilk devrini konu alan çalışmasıdır¹⁶. Tıpkı A. Gabriel'in kitabında olduğu gibi, bu çalışmada da mimari yapılar, padişahların dönemlerine göre tasnif edilerek verilmiştir. Fakat, burada sadece Bursa'daki yapılar değil, Bursa dışında bulunan başka örnekler de ele alınmıştır. Yıldırım Bâyezid Külliyesi'ne ait yapılar, 419-481. sayfalar arasında yer almaktadır. Külliye'nin Vakfiyesi ve üzerine kurulduğu araziye ait bir istibdalnâme¹⁷, den ayrıntılı olarak söz edildikten sonra, yapılarla ilgili bilgi verilmiştir. Çalışmada, günümüzde ayakta olmayan imaretle ilgili kısa da olsa bir bilgi mevcuttur. Fakat, diğer iki araştırmacının saray veya kasır adıyla belirttikleri kısımdan, E. H. Ayverdi hiç söz etmemektedir. Ayrıca, eserde külliye'nin vaziyet planı da bulunmamaktadır. Külliye yapılarının süslemeleri ile ilgili bilgi veren tek kaynak, Y. Demiriz'in **Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme I Erken Devir (1300-1453)** adlı çalışmasıdır¹⁸. Bu kaynakta, türbe dışındaki yapıların süslemeleri yer almaktadır.

Son yıllarda gerçekleştirilen bir takım bilimsel çalışmalarda, külliye'ye ait bazı yapılara yer verilmiş olduğu görülmektedir. Türbe, H. Önkal'ın, **Osmanlı Hanedan Türbeleri**¹⁹ adlı kitabında; medrese, Y. Demiralp'in **Erken Dönem Osmanlı**

¹⁴ "SARAY: Hükümdar ya da bir üst düzey yöneticisi için yapılmış büyük konut." Bkz. M. Sözen/ U. Tanyeli, a. g. e., s. 210.

¹⁵ "KASIR: Genellikle kent dışında yer alan ve sürekli oturmak için yapılmamış, hükümdara ait Osmanlı konut yapısı." Bkz. M. Sözen / U. Tanyeli, a. g. e., s. 125.

¹⁶ E. H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mi'mârîsinin İlk Devri Ertuğrul, Osman, Orhan Gaaziler Hüdavendigâr ve Yıldırım Bâyezid 630-805 (1230-1402) I**, İstanbul, 1989.

¹⁷ Değiştirme, değiştirilme işleminin yapıldığı yazılı belge anlamında kullanılmıştır. Bkz. "İstibdal" Maddesi, F. Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, s. 544.

¹⁸ Y. Demiriz, **Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme I Erken Devir (1300-1453)**, İstanbul, 1979, s.

¹⁹ H. Önkal, **Osmanlı Hanedan Türbeleri**, Ankara, 1992, s.

Medreseleri²⁰ adlı eserinde; Darüşşifa ise G. Cantay'ın **Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları**²¹ adlı çalışmasında ele alınmıştır.

G. Cantay'ın çalışmasında, planlar bölümünde verilen külliye vaziyet planının A. Gabriel'den alınmış olduğu belirtilmesine karşın; bu plan aslında S. Çetintaş'ın yayımladığı plandır²². Plan üzerinde, VII rakamıyla belirtilen medrese, Yıldırım Bâyezid'in Vakfiyesinde yer alan; ancak hayata geçirilemeyen ikinci medrese şeklinde anlaşılmaktadır. Ancak, bu medrese **Molla Yegân (Yeğen) Medresesi**²³'dir. S. Çetintaş'ın eserinde bu medresenin külliye ile ilgili olmadığı belirtilmiştir (Bkz. Şekil 2). Yine, aynı çalışmada yayımlanmış olan Darüşşifa planında yön yanlış gösterilmiştir²⁴.

Bütün bu çalışma ve kaynaklar değerlendirildiğinde külliyenin ayrıntılı bir biçimde ele alınması gerektiği sonucuna varılmaktadır. Bu amaçla, 1999 yılı Ekim ayında başladığım, Bursa Yıldırım Bâyezid Külliyesi'ni konu alan tez çalışmamı, 2001 yılı Ağustos ayında sonuçlandırdım. Bu süreç içinde Darüşşifanın, 1993-2000 yılları arasında yürütülen restorasyon çalışmalarının son bölümlerini adım adım izleme izleme olanağı buldum. Ayrıca, restorasyonu yürüten şirketin yetkilisi Sn. Gürol Ulusavaş'la, yapı ile ilgili kaynaklarda bulunan, plan ve bilgileri birlikte değerlendirdim. Ulaştığım sonuçları ve kaynaklarda verilen yanlış veya eksik bilgileri, Darüşşifa bölümünde detaylı olarak aktarmaya çalıştım.

Bu çalışmam sırasında, Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde doküman araştırması yaptım. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde, biri çevre düzenleme planı olmak üzere iki vaziyet planını (Şekil 4, 5); medresenin, 1948-1951 yılları arasında yapılan onarımında alınan dört adet fotoğrafını; Darüşşifanın, 1993-2000 yılları arasında yapılan onarımı öncesinde çekilmiş iki fotoğrafını; caminin, yeni minaresinin inşa projesini; yapıların kayıt fişlerini temin ettim. Ancak, arşivde bazı yapıların planlarının bulunmadığını gördüm. Bu nedenle, çalışmamda yayımlanmış kaynaklardaki planları ve kesitleri kullanmak durumunda kaldım. Cami, türbe ve medresenin plan ve kesitleri için, E. H. Ayverdi ve A. Gabriel'in eserlerindeki çizimleri

²⁰ Y. Demiralp, **Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)**, Ankara, 1999.

²¹ G. Cantay, **Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları**, Ankara, 1992.

²² Bkz. G. Cantay, a. g. e., Plan 9.

²³ Bilgi için bkz. Y. Demiralp, a. g. e., s. 14.

²⁴ G. Cantay a. g. e., Plan 10.

yerinde kontrol edip; gerekli düzeltmeleri yaparak kullandım. Darüşşifanın planı için Gürol İnşaat'ın hazırladığı restorasyon planından yararlandım. Hamamın planını ise ölçü alarak tümüyle yeniden çizdim.

Bursa Yıldırım Bâyezid Külliyesi adlı bu çalışma yedi ana bölümden meydana gelmektedir. “Giriş” bölümünden sonraki ilk bölümde Bursa'nın kısa bir tarihçesi yer almaktadır. “III. Bölüm”de külliye'nin banisi Yıldırım Bâyezid'in hayatıyla ilgili bilgi verilmiştir. “IV. Bölüm”de öncelikle külliye'ye ait vakfiye ve külliye'nin üzerine kurulduğu arazi konusunda bilgi veren bir istibdalnâmeden söz edilmiştir. Daha sonra, külliye'nin vaziyet planları en eski tarihli olandan başlanarak tanıtılmış ve külliye'ye ait birimlerin günümüzdeki durumları hakkında bilgi verilmiştir. Bu bilgilerden sonra, külliye'ye ait yapılar tek tek ele alınarak, yapıların külliye içindeki yerlerine, bugünkü durumlarına, mimari ve süsleme özelliklerine değinilmiştir. Bunun ardından, yapıların Türk Mimarisi içindeki yeri, mimari ve süsleme özellikleri açısından irdelenmiştir. Bu bölüm tarihlendirme ile son bulmaktadır. “V. Bölüm”de ise külliye'nin değerlendirmesi yapılarak; Yıldırım Bâyezid Külliyesi'nin, Osmanlı Külliyesi içindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

II. BURSA'NIN TARİHÇESİ

Bugün Bursa İli'nin önemli bir bölümü Güney Marmara Bölgesi'nde, bir kısım toprakları ise İç Batı Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır²⁵.

Bursa'nın, tarih öncesi dönemlerine ilişkin bilgiler, İzmit Körfezi, İznik Gölü çevresi ve Bursa yöresinde yapılan yüzey araştırmalarından elde edilmiştir. Bu yüzey araştırmalarından ve çevre yerleşimlerinin incelenmesinden çıkarılan sonuca göre, yörenin en eski yerleşim tarihi Kalkolitik Dönem'e kadar uzanmaktadır (M. Ö. 5000-3500)²⁶. Bu dönemin ardından gelen İlk Tunç Çağı (M. Ö. 3000-2000)'na ait Prehistorik bir yerleşmenin, İznik'in birkaç kilometre kuzey ve güneyindeki Karacakaya-Conga yöresi olduğu sanılmaktadır²⁷. Bölgenin önemli ovalarından İznik, İnegöl ve Yenişehir Ovaları'nda, son yıllarda yapılan bir kısım yüzey araştırmaları, Eski Tunç Çağı'ndan itibaren yerleşim gösteren birçok kentin varlığı hakkında ipucu vermektedir.²⁸ Bunlardan başka, yine bölgedeki araştırmalarda, İznik ve İnegöl çevresinde, Orta Tunç Çağı çanak ve çömlekleri bulunmuştur²⁹.

İlk Tunç Çağı'nı aydınlatan diğer bir yerleşim bölgesi de, Karacakaya-Conga yöresinin çok yakınındaki Yortan-Babaköy ve Troya'dır. Buralarda, İlk Tunç Çağı'nda görülen yerleşmeler sonucu oluşan kültür, Bursa'yı da etkilemiştir³⁰.

Bursa'nın yazılı tarihi, Ege göçleriyle başlamaktadır (M. Ö. 1200-700). İlk merkezi yönetim Persler'in bölgeye gelmesiyle gerçekleşir (M. Ö. VI. Yüzyıl). Bursa kenti Bithynia Krallığı döneminde kurulur. Kurucusunun, II. Prusias olduğu söylenir³¹.

Roma dönemi coğrafyacısı Strabon'da, kentin adının Lydia Kralı Kroisos ile çağdaş olarak gösterdiği, Bithyina'lı Prusias'dan alındığını söylemekte ise de; onun bu savının doğruluğu kuşkuyla karşılanmaktadır. Çünkü Kroisos'dan bir yüzyıl sonra yaşayan ünlü tarihçi Heradotos, Lydia egemenliğini tanıyan halklar arasında Bithyalıları

²⁵ M. Süel, "Antik Dönemde Bursa", **Bursa**, İstanbul, 1996, s. 30.

²⁶ "Bursa" Maddesi, **Yurt Ansiklopedisi**, s. 1625.

²⁷ Ay. yer.

²⁸ M. Süel, "Antik Dönemde Bursa", **a. g. e.**, s. 30

²⁹ "Bursa" Maddesi, **Yurt Ansiklopedisi**, s. 1625.

³⁰ Ay. yer.

³¹ "Bursa" Maddesi, **Yurt Ansiklopedisi**, s. 1625.

da sayar ve onların Anadolu'ya geçtikten sonra, bu adla anılan Traklar olduklarına kısaca değinmektedir. Ancak, Prusias adındaki bir krallarından hiç söz etmemektedir³².

Bursa, Bithynia Krallığı'nın sonuna kadar ona bağlı olarak yaşamıştır. M. Ö. 74 yılında IV. Nikomodes ölünce, vasiyeti gereği toprakları Roma İmparatorluğu'na kalmıştır. Pontus Kralı Mithridates buna engel olmaya çalışmışsa da başarılı olamamış ve Kabera'da, M. Ö. 71 yılında Romalı komutan Licinus Luccullas'a yenilmiştir. Bu dönemde Bursa, bugünkü Hisar Mahallesi adı verilen bölgeden ibarettir. Roma İmparatoru Traianus, Bursa'yı Nikomedia'ya (İzmit) bağlamış ve genç Plinius'u buraya vali olarak göndermişti. Bu dönemde Bursa Bithynia Eyaleti'nin merkezi durumuna gelmişti.³³

395'te Roma İmparatorluğu ikiye bölünmüş; Bursa ve çevresi, Doğu Roma İmparatorluğu'na katılmıştır³⁴. Bursa yöresi, Bizans Devleti topraklarının uğradığı çeşitli istilalara, bu arada kuzeyden Gotlar ve Hunların (M. S. 376); güneyden ise Arapların saldırılarına karşın, genel olarak Bizans tarafından yönetilmiştir³⁵.

Bizans İmparatorluğu zamanında büyük bir öneme sahip olmayan; kale içine sıkışıp kalan ve dış mahalleleri pek az olan Bursa, Türklerin işgalinden sonra önem kazanmış, Bizans devrinde, Marmara havzasının en büyük şehri olan İznik'in yerini almış ve ondan birkaç sene sonra fethedilen bu şehir, bundan sonra Bursa'nın yanında sönük bir hale düşmüştür³⁶.

Bursa, 1326 yılında Orhan Gazi tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlılar bu şehri aldıktan sonra başkent ilan etmişlerdir³⁷.

Bursa, XIV. yüzyılın sonunda, Anadolu'nun her bakımdan en büyük şehirlerinden biri, bu kıtanın her tarafından gelen alimlerin, şeyhlerin yerleştiği yer olmuş ve kültür kıymeti bakımından Konya, Kayseri ve Amid (Diyarbakır) şehirleri ile boy ölçüşecek hale gelmiştir³⁸.

³² M. Süel, "Antik Dönemde Bursa" a. g. e., s. 28

³³ M. Süel, "Antik Dönemde Bursa", a. g. e., s.30.

³⁴ K. Baykal, **Bursa Anıtları**, s. 9.

³⁵ "Bursa" Maddesi, **Yurt Ansiklopedisi**, s. 1629.

³⁶ "Bursa" Maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, s. 811.

³⁷ "Bursa" Maddesi, **Yurt Ansiklopedisi**, s. 1631.

³⁸ "Bursa" Maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, s. 811.

Bursa, XV. yy'da artık yüzünü Avrupa'ya dönmüştür. Bu yeni gelişme Bursa'nın uluslararası transit ticaret merkezi niteliği kazanmasına yol açmıştır. Üretim buna göre örgütlenmiştir³⁹.

Osmanlı Devleti'nin XVII. yy'dan başlayarak karşılaştığı iç ve dış sorunlar Bursa şehrini de etkilemiştir. Ancak, bu gelişme birdenbire olmamıştır. XVII. yy başlarında Anadolu'da çıkan Celali İsyanları sırasında Bursa tahrip edilmiştir⁴⁰.

XIX. yüzyıl'a gelindiğinde, Osmanlı Devleti sanayi devriminin beraberinde getirdiği makine ürünlerine dayalı Avrupa mallarının pazarı olmaya başlamıştır. Bursa'nın merkez olduğu transit ticaret, kendisine artık yeni alanlar ve limanlar bulmuş ve Bursa önemini tamamen yitirmiştir⁴¹.

Yunanlılar, 8 Temmuz 1920'de Bursa'yı işgal ettiler. 10-11 Eylül 1922 gecesi şehirden çekildiler. Cumhuriyet devrinde Bursa modern imara kavuştu⁴².

³⁹ Y. Oğuzoğlu, "Osmanlı Döneminde Bursa", **Bursa**, İstanbul, 1996, s. 42.

⁴⁰ Y. Oğuzoğlu, "Osmanlı Döneminde Bursa", **a. g. e.**, s. 44.

⁴¹ Y. Oğuzoğlu, "Osmanlı Döneminde Bursa", **a. g. e.**, ay. yer.

⁴² K. Baykal, **a. g. e.**, s. 23.

III. YILDIRIM BÂYEZİD'İN HAYATI

I. Murad'ın (Hüdavendigâr) oğludur⁴³. Annesi Gül Çiçek Hatun'dur. Vakıf kayıtlarından annesinin Rum asıllı bir kadın olduğu anlaşılmaktadır⁴⁴. Bursa'da doğmuştur⁴⁵. Eski Osmanlı tarihçilerinden Oruç bey Bâyezid'in doğum yılını 1357; İranlı Şair Hamidi ile İdrisi Bitlisi ve Hoca Sadettin gibi tarihçiler ise 1360 olarak kabul etmektedirler⁴⁶.

I. Bâyezid, yuvarlak yüzlü kırmızıya çalan beyaz tenli, büyük burunlu, ela gözlü, kumral saç ve sakallıydı⁴⁷. Çocukluğu, Bursa ve Edirne'de geçmiştir⁴⁸. Zamanın en önemli alimlerinden dersler alarak yetişmişti⁴⁹. Okuma-yazma bilen ilk Osmanlı padişahıdır⁵⁰. Daha delikanlılık çağında iken babası

sefere gittiği zaman, ona vekalet ediyor; böylece devlet idaresinde tecrübe kazanıyordu⁵¹. 1378'de babasının Anadolu'ya egemen olma siyasetine uygun olarak Germiyanolu Süleyman Şah'ın kızı Sultan Hatun'la evlendi ve Sultan Hatun'a çeyiz olarak verilen Kütahya'da valilik yapmaya başladı⁵². Şehzade Bâyezid'in ilk başarısı babasına isyan eden kardeşi Savcı Bey'in isyanın bastırılmasında görüldü⁵³. 1386 yılında Konya önlerinde yapılan savaşta ise, gösterdiği sürat ve yiğitlik üzerine kendisine **Yıldırım** lakabı verilmiştir⁵⁴. Sultan Murad, Kosova Savaşı'nın kazanılmasından sonra bir Sırp askeri tarafından hançerle ağır yaralandığı zaman, büyük

⁴³ M. Süreyya, *Sicill-i Osmanî 1*, İstanbul, 1996, s. 30.

⁴⁴ "Bâyezid I" Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1961, s. 369.

⁴⁵ "Bâyezid I" Maddesi, *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul, 1994, s. 6.

⁴⁶ *Mufassal Osmanlı ...*, s. 144.

⁴⁷ M. Süreyya, *a. g. e.*, s. 30.

⁴⁸ "Bâyezid" Maddesi, *Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul, (Basım yılı belirtilmemiş), s. 1344.

⁴⁹ "Yıldırım Bâyezid" Maddesi, *Osmanlı Ansiklopedisi Tarih/Medeniyet/Kültür*, C. 1, İstanbul, 1994, s. 133.

⁵⁰ "Bâyezid I" Maddesi, *AnaBritannica ...*, s. 6.

⁵¹ "Yıldırım Bâyezid" Maddesi, *Osmanlı Ansiklopedisi ...*, s. 133.

⁵² "Bâyezid I" Maddesi, *AnaBritannica ...*, s. 6.

⁵³ "Yıldırım Bâyezid" Maddesi, *Osmanlı Ansiklopedisi ...*, s. 133.

⁵⁴ Ay. yer.

oğlu Bâyezid'e tâbi olunmasını vasiyet etmiştir⁵⁵. I. Murad vefat edince Bâyezid, kardeşi Yakup Çelebi'yi boğdurarak 28 Ağustos 1389'da tahta geçti⁵⁶. Kardeşini bu şekilde öldürdükten sonra cesedini, babasının nâşı ile birlikte Bursa'ya gönderdi⁵⁷. Osmanlı tarihine kardeş "kanı akıtan ilk padişah" olarak geçen Bâyezid, askerin tepkisini önlemek için kez cülûs bahşi dađıttı⁵⁸. Kosova zaferinden sonra Sırbistan, Osmanlılara tâbi olmak zorunda kalmıştı. Aslında Bâyezid bütün Sırbistan'ı ele geçirebilirdi; ancak kardeşi Yakup Çelebi'yi öldürtmesi nedeniyle Anadolu Beylikleri'nden bazıları kendisine karşı cephe almıştı. Bu nedenle, Rumeli içlerini yoluna koyup bir an önce Anadolu'ya dönmesi gerekiyordu. Bu durum üzerine, ölen Sırp Kralı *Lazar Grebliyanoviç*'in oğlu Stefan'ı kral tayin eden Bâyezid onunla bir antlaşma yaptı⁵⁹. Sırbistan ile yapılan bu antlaşmadan sonra Kral Stefan'ın kardeşi *Maria Despina Olivera* ile evlendi⁶⁰.

Kosova zaferinden sonra Osmanlı tahtına geçen Yıldırım, hükümdarlığının ilk yılında birçok problemle karşılaştı. Her şeyden önce ordu içinde çok sevilen ve kalabalık bir taraftar kitlesine sahip Yakup Çelebi'nin öldürülmesi, Bâyezid'e karşı derin bir nefret uyandırmıştır. Bunun yanında Osmanlı tahtındaki bu değişikliği fırsat bilen Karamanoğulları'nın kışkırttığı Anadolu Beylikleri, Yakup Çelebi'nin öldürülmesini de bahane ederek, Osmanlı topraklarına saldırmaya bařlamıřlardı⁶¹. Yıldırım Bâyezid oluşan bu olumsuz durumu, 1390'da Aydınoğulları, Germiyanoğulları ve Mentefeoğulları; 1391'de ise Hamidoğulları, Karamanoğulları topraklarını ve Bizans'ın Anadolu'da kalmış tek kalesi Akşehir'i ele geçirerek düzeltmiřtir⁶². Bâyezid, Batı Anadolu'da otoritesini pekiştirdikten sonra, 1391'de ilk kez İstanbul'u kuşattı. 1392'de Candaroğulları'nı Osmanlı topraklarına kattı. 1395 yılında Mısır'daki Abbasi halifesinden "*Rum Sultanı*" unvanını alan Bâyezid'in, aynı yıl İstanbul'u bir daha kuşatması, yeni bir haçlı ordusunun harekete geçmesine neden oldu. Haçlıları, 25 Eylül 1396 da *Niğbolu Savaşı*'nda ağır bir yenilgiye uğratan Bâyezid, bu zaferin hemen ardından Eflak, Macaristan, Bosna ve Arnavutluk'u yeniden fethetmeye girişti. 1397'de

⁵⁵ Ay. yer.

⁵⁶ "Bâyezid I" Maddesi, *AnaBritannica ...*, s. 6.

⁵⁷ "Yıldırım Bâyezid" Maddesi, *Osmanlı Ansiklopedisi ...*, s. 133.

⁵⁸ "Bâyezid I" Maddesi, *AnaBritannica ...*, s. 6.

⁵⁹ "Yıldırım Bâyezid" Maddesi, *Osmanlı Ansiklopedisi ...*, s. 134.

⁶⁰ Ay. yer.

⁶¹ "Yıldırım Bâyezid" Maddesi, *Osmanlı Ansiklopedisi ...*, s. 135.

⁶² "Bâyezid I" Maddesi, *AnaBritannica ...*, s. 6.

İstanbul'u üçüncü kez kuşatan Yıldırım Bâyezid, ertesi yıl ülkesinin topraklarını Trabzon İmparatorluğu sınırlarına kadar genişletti. Kadı Burhaneddin'in öldürülmesinden yararlanarak Sivas'ı ele geçirdi. 1399 da Malatya, Kâhta, Darende, Divriği gibi kaleleri ele geçirerek Dulkadirli topraklarına girdi. Topraklarını birer birer kaybeden Anadolu beylikleri, yeni bir Anadolu seferine kışkırtmak için Timur'a sığındılar. Bâyezid, 1400 yılında Elbistan ve Malatya'yı alarak Suriye'ye yöneldi. Timur tehlikesi karşısında Memlûklerle ittifak yapmak istemesine karşın başarılı olamadı⁶³.

Timur ve Bâyezid arasındaki diplomatik temaslar sonuç vermeyince iki ordu, Ankara yakınlarındaki Çubuk Ovası'nda karşı karşıya geldi. Yıldırım Bâyezid, *Ankara Savaşı* olarak bilinen meydan savaşında ağır bir yenilgiye uğrayarak 28 Temmuz 1402'de tutsak düştü⁶⁴. Şehzade Çelebi Mehmet, babasını Timur'un elinden kurtarmak için casus ve fedâiler göndermiştir. Bunlar, Bâyezid'in kaldığı yerin altına lağım kazarken yakalanıp öldürüldüler. Bu olaydan sonra Timur'un Bâyezid'i demir kafes içine koydurduğu söylenir. Kafes meselesinden Bizans ve Osmanlı kaynakları da bahsederler. Hoca Sadettin Efendi demir kafesi "Kapalı tahtirevan" diye anlatır⁶⁵.

Yıldırım Bâyezid, yedi aylık bir sürgün döneminden sonra 9 Mart 1403'te Akşehir'de öldü. Sultan Bâyezid'in ölümü karışık ve tartışmalıdır. Bazı tarihçiler, Yıldırım Bâyezid'in hastalanıp eceliyle öldüğünü belirtirken; bazıları da çektiği acılara dayanamayıp parmağındaki yüzüğün taşında bulunan zehri içerek intihar ettiğini kaydetmektedirler⁶⁶. Ölümünün aniden olmayışına bakarak, hükümdarın hastalanarak eceliyle öldüğüne inanmak için daha fazla kanıt vardır. Şurası bir gerçektir ki Ankara Savaşı'na kadar zaferden zafere koşmuş Bâyezid'e esaret çok ağır gelmiş, bu acı esaretle birlikte maruz kaldığı bazı olaylar onun ömrünün tükenmesine sebep olmuştur⁶⁷. Bâyezid'in cesedi tahnit edilerek hükümdarlara has bir törenle Akşehir'de Şeyh Mahmut Hayrani Türbesine geçici olarak konulmuştur. Daha sonra, Timur'un izin vermesiyle, cenaze Musa Çelebi tarafından Bursa'ya nakledilerek hazırlanan türbesine defnedilmiştir⁶⁸.

⁶³ Ay. yer.

⁶⁴ "Bâyezid I" Maddesi, *AnaBritannica ...*, s. 6.

⁶⁵ *Mufassal Osmanlı ...*, s. 202.

⁶⁶ Ay. yer.

⁶⁷ *Mufassal Osmanlı ...*, s. 204.

⁶⁸ *Mufassal Osmanlı ...*, s. 206.

Yıldırım Bâyezid zamanında ilmi müesseseler, hayır kurumları ve imar faaliyetleri hayli gelişme kaydetmişti. Anadolu Beylikleri'nin ele geçirilmesi, oralardaki önemli kişilerin de Bursa'da toplanmasına olanak sağlamıştı. Ayrıca, Osmanlı sınırları dışından da bir çok alim Bursa'ya gelmiş ve ilimlerinden çevresindeki kişilerde istifade ettirmeye başlamıştı. İlk Osmanlı medresesi İznik'te kurulduktan sonra, Murad Hüdavendigâr'da Bursa'da bir medrese kurdurmuştur. Yıldırım Bâyezid de Bursa'da ikinci medreseyi tesis ettirdi⁶⁹.

Yıldırım Bâyezid, en önemlileri Bursa'da olmak üzere; Anadolu ve Rumeli'de bir takım camiler inşa ettirmiştir. Yıldırım'ın yaptırdığı camilerin en büyüğü Bursa'daki Ulucami'dir. Ayrıca zâviye, imaret, köprü, han ve darüşşifa gibi eserler de meydana getirmiştir. Osmanlı padişahları arasında ilk hastahaneyi Yıldırım Bâyezid yaptırmıştır. Bu hastahane Bursa'nın doğusunda, Uludağ'ın eteklerindedir. Hastahaneyi yaptıran (1399) vakıflarını tesis edince, Memlük hükümdarı Berkuk'tan üstad bir tabip istemiş, o da Şemsüddini Sagir adında birini yollamıştı. Yıldırım Bâyezid bir taraftan Bursa'da bir hastane yaptırarak, devlet merkezinin önemini yükseltirken, Osmanlı ülkesine katılan şehirlerden Amasya, Sivas, Konya, Tokat, Kastamonu'da mevcut darüşşifa (hastane) ların da eski vakıflarına göre yaşamalarına dikkat etmiştir⁷⁰.

Osmanlı hükümdarları arasında ilk defa "Sultan" unvanını kullanan Yıldırım Bâyezid; çok kıymetli ve büyük bir şahsiyettir. Şayet, Ankara Savaşında Timur'a mağlup olup hayatı acıklı şekilde sona ermeseydi, daha doğrusu Osmanlı Devleti Timur darbesine maruz kalmasaydı Yıldırım'ın Osmanlı tarihindeki yeri şimdikinden daha başka türlü olacak, Niğbolu'nun galibi, Anadolu Birliğinin kurucusu Bâyezid, tarihe Osmanlı Devletine "Yükselme Devri" nin kapısını açan padişah olarak geçecekti⁷¹.

---

⁶⁹ Mufassal Osmanlı ..., s. 211.

⁷⁰ Ay. yer.

⁷¹ Ay. yer.

IV. YILDIRIM BÂYEZİD KÜLLİYESİ

Yıldırım Bâyezid Külliyesi, Bursa'nın Yıldırım Senti'nde, oldukça dik bir tepenin üzerinde kurulmuştur (Resim 1, Şekil 1). Külliye'den günümüze, cami, türbe, medrese, hamam ve darüşşifa olmak üzere beş yapı ulaşabilmiştir.

İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi'nin 2203 numarasına kayıtlı vakfiye, Yıldırım Bâyezid'in Bursa'nın doğusunda yaptırmış olduğu külliye'ye aittir⁷². Külliye'de yer alan yapılar tarif edilirken; matbahlar, mahzenler, hamam, medreseteyn⁷³ (iki medrese), han, hademelerin evleri, su kemerleri, çeşme, ahırlar, külliye'yi çevreleyen duvarlar ve külliye'nin doğusunda küçük bir tepe üzerinde inşa edilen darüşşifa ile ona ait duvarlar belirtilmektedir⁷⁴.

⁷² Baş tarafında Sultan I. Ahmed'in 1017 yılına ait Hatt-ı Humayunu'nun ve Şehzade Süleyman Çelebi'nin tasdik imzasının bulunması, vakfiyenin orijinal olduğunu göstermektedir. 8,80 m. boyunda ve 0,30 m. genişliğindeki vakfiye 20 cm. lik 241 satırdan oluşmaktadır ve tamamen Arapçadır. Metin tev'kı kırması; madde başları ise sülüsle yazılmıştır. İlk sayfasında en üstte güzel bir nesihle "*Mahrûsa-i Bursa'da Yıldırım Bâyezid Han'ın Vakıfnâmesi'dir.*" yazısı, altında sülüs besmele, onun sağında ve altında "*Hatt-ı Hümayûn-i Sultan Ahmed Han 1017*" yazısı bulunmaktadır. Bu yazının biraz altında, bulunduğu yere yapıştirıldığı belli olan bir kağıt üzerine ta'lik kırması ile Sultan I. Ahmed'in "*Şart-ı vakıfdan taşra bir nesne verildüğüne rızâ-i hümayûnum yokdur.*" yazısı vardır. Bunun solunda, sonları kopuk, yedi satırlık tasdikname Molla Fenâri'ye aittir, ancak tasdik tarihi yoktur. Vakfiyenin otuz altıncı ve devamındaki satırda vakfın "*Es-Sultan bin'üs-Sultan Bâyezid Han bin Murad Han bin Orhan*" tarafından kurulduğu belirtilmektedir. Altmış sekizinci satırda, Bursa'nın doğusundaki tepelik üzerinde "*زاوية الشريف و العمارة اللطيفة*" şeklinde tanımlanan, bina ve diğer yapıların vakfolunduğu belirtilmektedir. Bkz. E. H. Ayverdi, "Yıldırım Bâyezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnâmesi", **Vakıflar Dergisi**, VIII., Ankara, 1969, s. 38-46. (E. H. Ayverdi, "الشريفه" kelimesini "الشريفه" şeklinde yazmıştır. Bkz. E. H. Ayverdi, "Yıldırım Bâyezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnâmesi", a. g. e., VIII., Ankara 1969, s. 38.) Vakfiyenin yazılıp hüküm altına alınması işleminin 802 senesi Ramazan ortalarında bitirildiği belirtilmektedir. 188 ve 194. satırların arasındaki bölümde, vakfın muhuru olan Mehmed bin Mehmed bin Mehmed'ül Cezeri tarafından 29 Ramazan 802 (24 Mayıs 1400) Cuma günü yani vakfiyenin oluşturulmasından yaklaşık on beş gün sonra yazılmış bir beyan bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. E. H. Ayverdi, "Yıldırım Bâyezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnâmesi", a. g. e., s. 37, 38.

⁷³ Vakfiyede "مدرستين" (medreseteyn) iki medrese şeklinde belirtilmiş olmasına karşın; E. H. Ayverdi ikinci medresenin Yıldırım Bâyezid'in beklenmedik ölümü nedeniyle hayata geçirilemediğini düşünmektedir. XVI. yüzyıl'a kadar Bursa'da deprem gibi büyük bir felaketin olmamasını ve günümüze ulaşan medresenin inşasından yüz elli yıl sonra bile, belgelerde tek medreseden ve müderrisinden söz edilmesini bu duruma kaynak göstermektedir. Bkz. E. H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının ...**, s. 447. S. Çetintaş ise günümüzde bu medreselerden birinin mevcut; diğerinin ise yıkılmış olduğunu ve toprak üzerindeki yerini tayin etmenin de mümkün olmadığını belirtmektedir. Bkz. S.Çetintaş, a. g. e., s. 22.

⁷⁴ E. H. Ayverdi, "Yıldırım Bâyezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnâmesi", a. g. m., s.38.

Vakfiyede, hizmette kullanılan matbah, mahzen, hamam, iki medrese, hademe-i hayrâtın meskenleri, su kemerleri, çeşme, ahırlar ve darüşşifa gibi yapılardan açıkça söz edilmesine karşın; külliye'nin en önemli yapısı olan cami, "Mecmâ⁷⁵-ı lâtif" olarak kaydedilmiştir. Çünkü, külliye onun için yapılmıştır⁷⁶.

Türbe, vakfiyeye Yıldırım Bâyezid'in ölümünden sonra eklenmiştir. Bu nedenle türbeye, sadece vakfiyenin vazifeler bölümünde değinilmiştir⁷⁷.

Caminin ve zâviyenin arsasının Orhan Gâzi Vakfı'na ait bir araziden istibdal⁷⁸ edilerek alındığı, Türk İslam Eserleri Müzesi'nin 2188 numaralı envanterine kayıtlı Orhan Gazi Vakfiyesi'ni ve onunla ilişkili diğer belgeleri içeren istibdâl-nâme'den anlaşılmaktadır⁷⁹.

Evliya Çelebi camiye ve külliye'nin kurulduğu araziye şu şekilde anlatmaktadır: *"Bursa'nın doğu tarafında cennet bahçesine benzer bir gül, gülistan içinde küçük bir camidir. Fakat cemâattan mahrum kalmıştır. Boyu 140, eni 100 ayaktır. Eski usûl sade bir camidir. Bir kapısı, tek şerefeli bir minaresi vardır. Bu cami, Timur vak'asında yarım kalıp, Rumelinden, Yıldırım'ın oğlu Musa Çelebi para göndererek tamamlattırdı. Vakıfları az olduğundan garip kalmıştır."*⁸⁰

Bu güne kadar külliye'nin, S. Çetintaş (1952), A. Gabriel (1958) ve Vakıflar Genel Müdürlüğü (1986 ve diğerinin tarihi belli değil) tarafından dört vaziyet planı çıkarılmıştır. Bu planlardan en erken tarihlisi S. Çetintaş'ın planıdır (Şekil 2). Fakat, A. Gabriel'in vaziyet planı yayınlanmış en detaylı vaziyet planıdır. (Şekil 3). Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait planlardan 1986 yılına ait olanı bir çevre düzenleme planıdır.

⁷⁵ Toplanılacak yer anlamında kullanılmıştır. Bkz "mecmâ" Maddesi, F. Develioğlu, a. g. e., s. 711.

⁷⁶ E. H. Ayverdi, "Yıldırım Bâyezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdâl-nâmesi", a. g. m., s. 43.

⁷⁷ E. H. Ayverdi, "Yıldırım Bâyezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdâl-nâmesi", a. g. m., s. 44.

⁷⁸ Değiştirme, değiştirilme anlamında kullanılmıştır. Bkz. "istibdâl" Maddesi, F. Develioğlu, a. g. e., s. 544.

⁷⁹ Eserin, 1-16. satırı arası Orhan vakfiyesi'nin yürütme esaslarını ve Yıldırım Bâyezid'in vakfa yaptığı manda hibesini içermektedir. İstibdâl-nâme ise 17. ve 18. satırlarda yer almaktadır. Belgelerin tümünün Arapça olan asıllarından 1491'de çevrildiği, aynı dil özelliklerinden ve yazılardaki benzerlikten anlaşılmaktadır. İstibdâl-nâmenin dördüncü satırından itibaren Yıldırım Bâyezid'in, üzerinde "Cami-i şerif ve Mecma-i lâtif" bir bina eylemek üzere, Şüşterî Bahçesi adıyla anılan bir bahçeyi, Keşiş Dağı'nın güneyi, Kestelcük suyunun doğusu, oradan Yenişehir yoluna uzanan Orta Kızık kariyesi ile istibdal ettiğinden söz edilmektedir. Tarih 802 (1400) olarak verilmiştir. E. H. Ayverdi, "Yıldırım Bâyezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdâl-nâmesi", a. g. m., s. 44.

⁸⁰ M. Zıllıoğlu, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 1-2, İstanbul, (Basım yılı belirtilmemiş), s. 364.

Planda Cami, türbe, medrese ve kuzeydeki kapı bulunmaktadır. (Şekil 4). Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait diğer planda ise darüşşifa dışındaki tüm yapılar gösterilmiştir. Diğer plandan farklı olarak, bu plan üzerinde Molla Yegân Medresesi de yer almaktadır. Ancak, plan üzerinde ölçek ve çizim tarihi bulunmamaktadır (Şekil 5). S. Çetintaş'ın planında, külliye'deki bütün yapılar ve kuzeydeki ana giriş kapısı gösterilmiştir (Şekil 2). A. Gabriel'in planında ise, darüşşifa dışındaki tüm yapıların ve külliye'nin iki giriş kapısının da yer aldığı görülmektedir (Şekil 3). S. Çetintaş'ın planında, VII numarayla gösterilen yapı Molla Yegân Medresesi'dir⁸¹. A. Gabriel'in planında, külliye'yi çevreleyen duvarların ayakta kalan ve yıkık bölümleri detaylı şekilde gösterilmiştir. Fakat, S. Çetintaş'ın planında çevre duvarları gösterilmemiştir.

Külliye'nin günümüzdeki planı (Şekil 1); S. Çetintaş (Şekil 2), A. Gabriel (Şekil 3) ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden elde edilen iki planın (Şekil 4, 5) bir araya getirilmesiyle ve arazide yapılan kontroller sonucu oluşturulmuştur. Bu plan üzerinde gösterilen, VI. İmaret⁸², VII. Kasır, X. Çevre duvarlarının yok olan bölümleri ve XI. Su kemerleri (Resim 2), A. Gabriel'in planında belirttikleri yerlerde gösterilmiştir (Şekil 3).

Külliye'nin kurulduğu arazinin topoğrafik yapısı oldukça diktir. Binalar, arazi durumuna göre dağınık bir şekilde yerleştirilmiş ve ihata duvarlarıyla kuşatılmıştır. Bugün, bu duvarlardan, sadece külliye'nin ana giriş kapısına yakın kısımları ayakta (Resim 3). Diğer bölümlerin tamamı ise yok olmuştur (Şekil 1). Külliye'ye, biri kuzeyde; diğeri batıda olmak üzere iki kapıdan ulaşılmaktadır. Bunlardan kuzeydeki ana giriş kapısıdır (Resim 4). Üç sıra tuğla, bir sıra kesme taş malzemeyle inşa edilen kapı, iç içe geçmiş iki beşik tonozla örtülü birimden oluşmaktadır. İç duvarlarında, yuvarlak kemerli dört nişe yer verilmiştir (Resim 5).

Batı giriş kapısından günümüze ancak küçük bir bölüm ulaşabilmiştir (Resim 6). Bu parça, günümüzde şahıs malı olan bir evin bahçesinde bulunmaktadır. Mevcut kısımdan tuğla malzemeyle inşa edildiği anlaşılan kapının diğere oranla daha küçük boyutlu olduğu görülmektedir.

⁸¹ Bilgi için bkz. E.H.Ayverdi, *İstanbul Mi'mari Çağı...*, s. 445; C. Baltacı, *XV-XVI. Asırda Osmanlı Medreseleri- Teşkilât, Tarih*, İstanbul, 1976, s. 573.

⁸² Vakfiyede Matbah ismiyle geçmektedir. E. H. Ayverdi, "Yıldırım Bâyezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnâmesi", *a. g. m.* s. 38.

Külliyenin kurulduğu tepenin en üst noktasında ve külliyyenin hemen hemen merkezinde cami bulunmaktadır (Şekil 1). Yapı, kuzey-güney yönünde dikdörtgen bir blok halinde uzanmaktadır. Bunun etrafına türbe ve medrese yerleştirilmiştir. Darüşşifa bu yapı topluluğunun yaklaşık 300 m. güneydoğusunda, daha alçak bir başka tepe üzerinde inşa edilmiştir. Hamam ise caminin 100 m. kadar güneybatı kesimindeki yamaçta bulunmaktadır.

Külliyedeki en küçük yapı olan türbe, caminin 30 m. kadar kuzeyindedir. Kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan küçük dikdörtgen bir blok şeklinde inşa edilen yapının, camiyle arasında 8 m. lik bir kod farkı vardır.

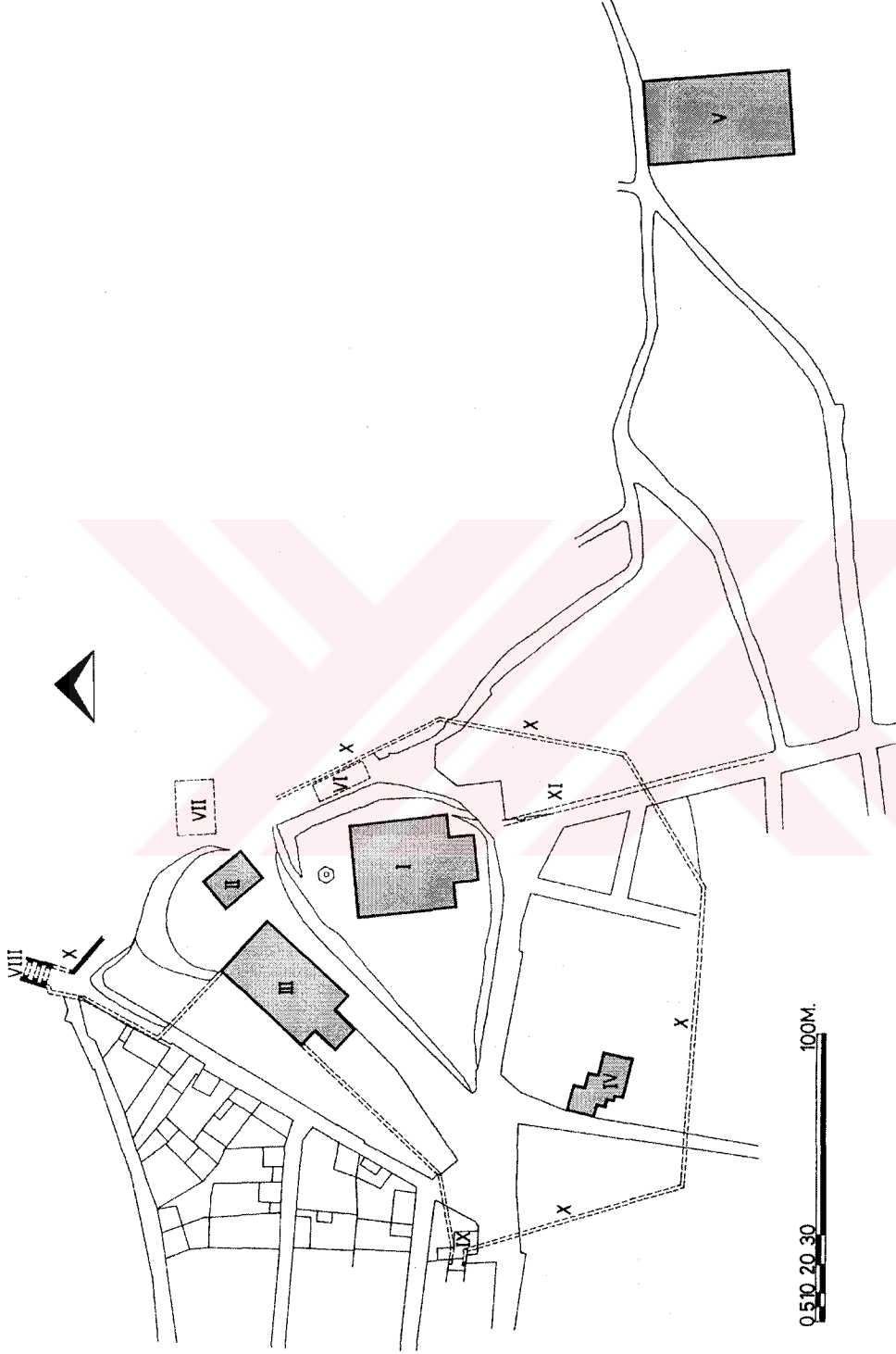
Medrese, caminin yaklaşık 30 m. kuzeybatısındadır. Kuzeydoğu-güneybatı yönlü uzanan dikdörtgen bir blok şeklindeki yapının, kuzeydoğu ve güneybatı köşeleri arasında 8 metreye yakın bir kod farkı bulunmaktadır. Eğim nedeniyle yapının batı kanadının bulunduğu bölüme bir istinat duvarı inşa edilmiş ve cephe bu duvar üzerine oturtulmuştur.

Hamam, caminin 100 m. kadar güneydoğusunda yer almaktadır. Kuzeyden, güneye uzanan eğimli bir arazi üzerinde inşa edilen yapı, orijinal durumunu koruyamamış ve bazı bölümleri günümüze ulaşamamıştır.

Darüşşifa, caminin 300 m. kadar güneydoğusunda daha alçak bir tepe üzerine kurulmuştur. Bu nedenle de külliyyeden bağımsız bir yapı görünümündedir. Kuzeyden-güneye doğru eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmiştir. Darüşşifa eğim aynı yönde uzanan dikdörtgen bir blok şeklindedir.

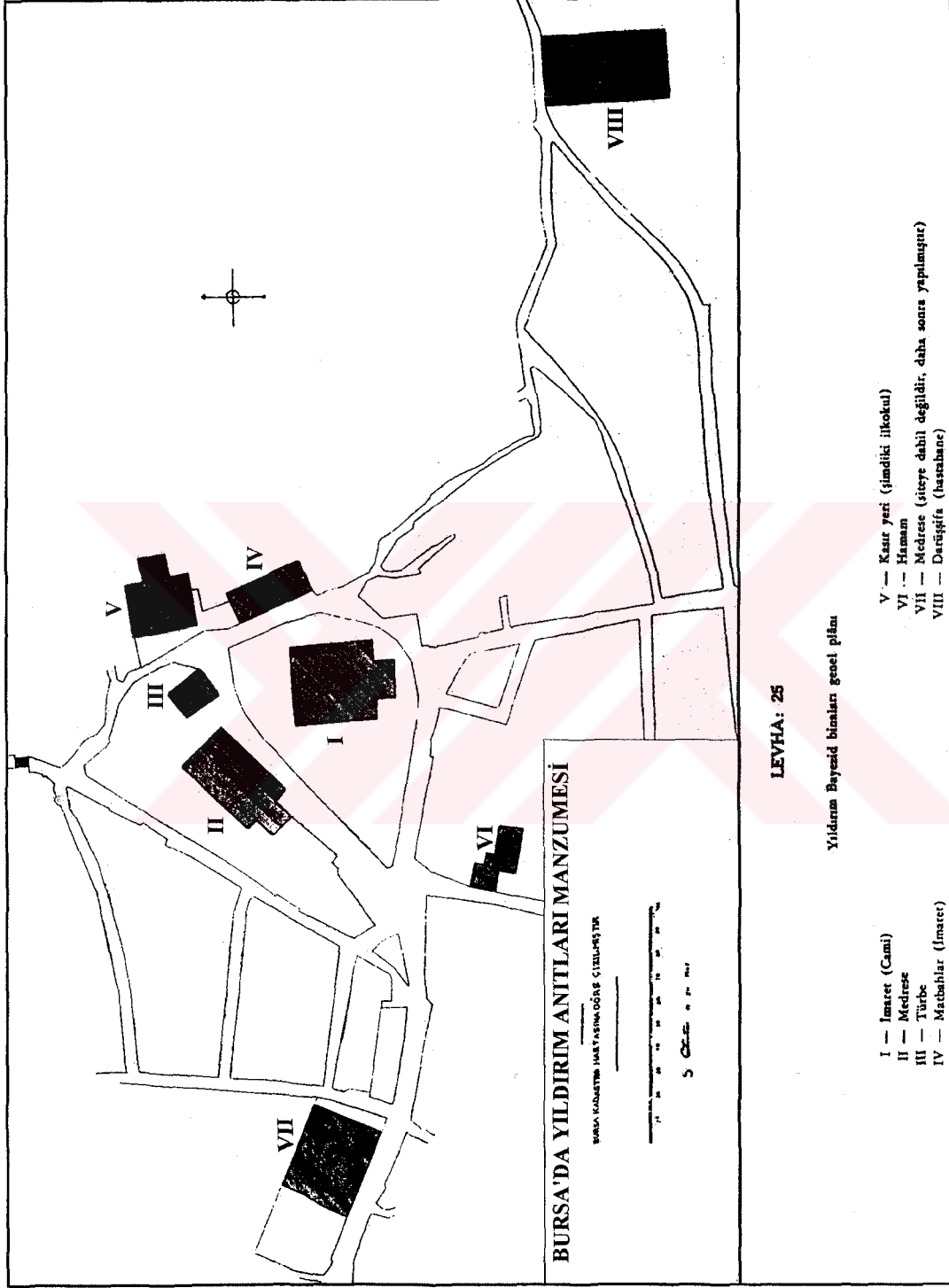
Bugün mevcut olmayan imaret, caminin kuzeydoğusunda yer almaktaydı (Şekil 1). Yapının bulunduğu alandan günümüzde yol geçmektedir (Resim 7) Kasrın yeri ise kesin olarak belli değildir⁸³. A. Gabriel'in ve S. Çetintaş'ın planlarında, oldukça harap durumdaki bir okulun bulunduğu alanda gösterilen yapının yer aldığı arazi halen boştur (Resim 8).

⁸³ Vakfiyede yapıyla ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Yapıyı, S. Çetintaş kasır (Şekil 2); A. Gabriel ise saray (Şekil 3) adıyla belirtmiştir. S. Çetintaş, burada Yıldırım Bâyezid'e ait bir kasır olduğunun rivayet edildiğini belirtmektedir. Bkz. S.Çetintaş, a. g. e., s. 22; A. Gabriel, a. g. e., s. 66.

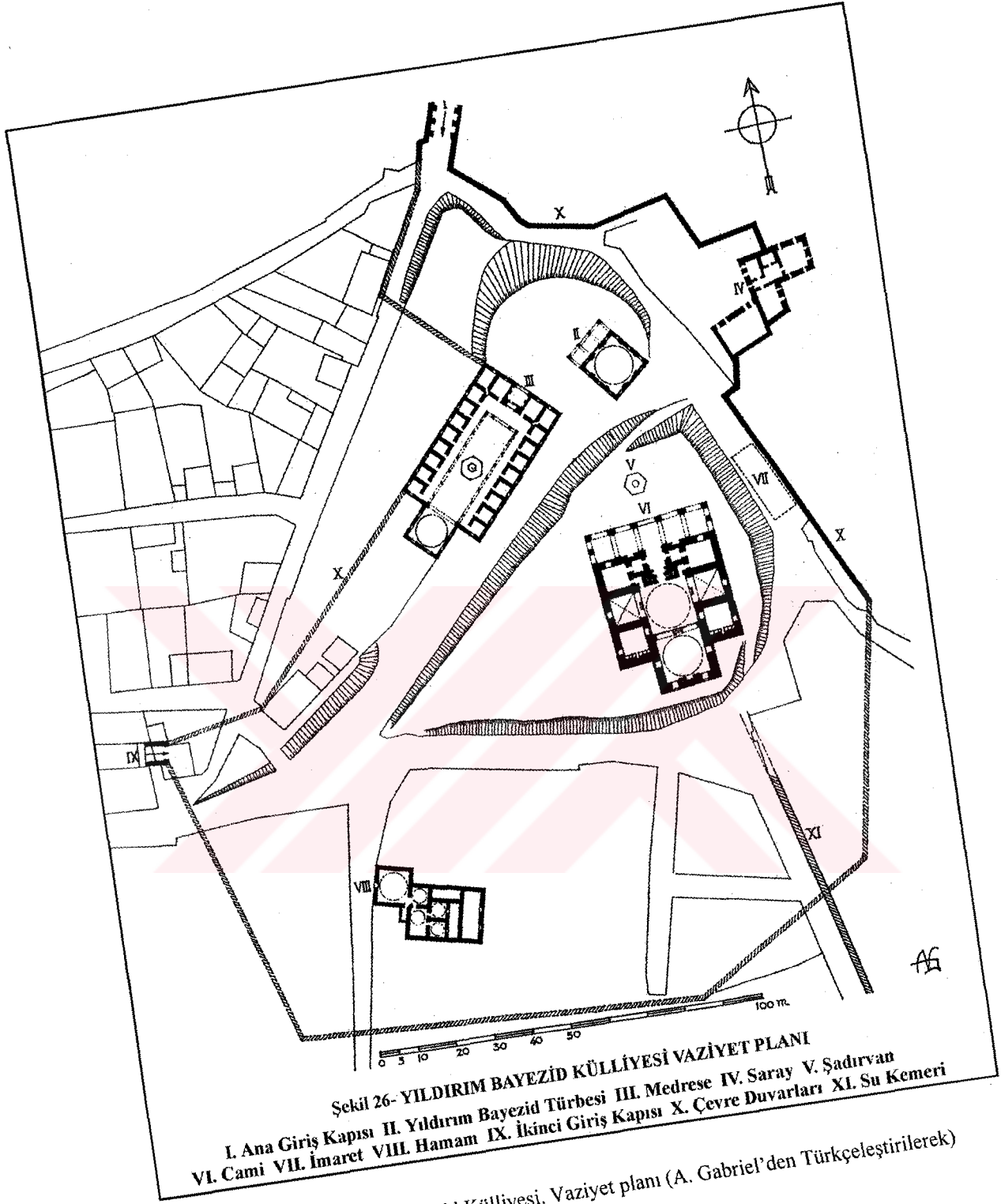

I-Cami II-Türbe III-Medrese IV-Hamam V-Darüşşifa VI-İmaret
VII-Kasır VIII-Ana Giriş Kapısı IX-Batı Giriş Kapısı X-Çevre Duvarları XI-Su Kemerleri

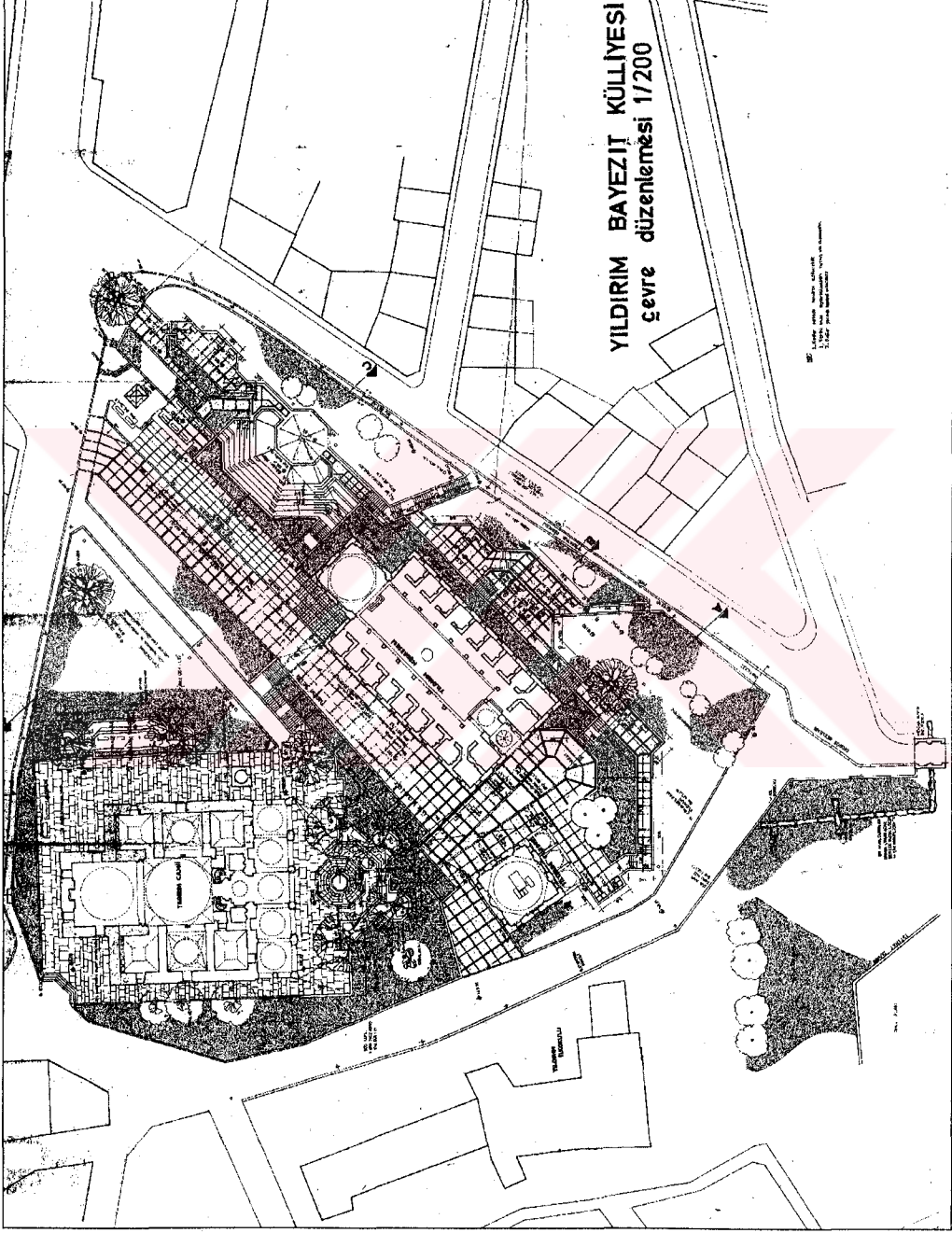
Şekil 1. Yıldırım Bâyezid Külliyesi Vaziyet planı

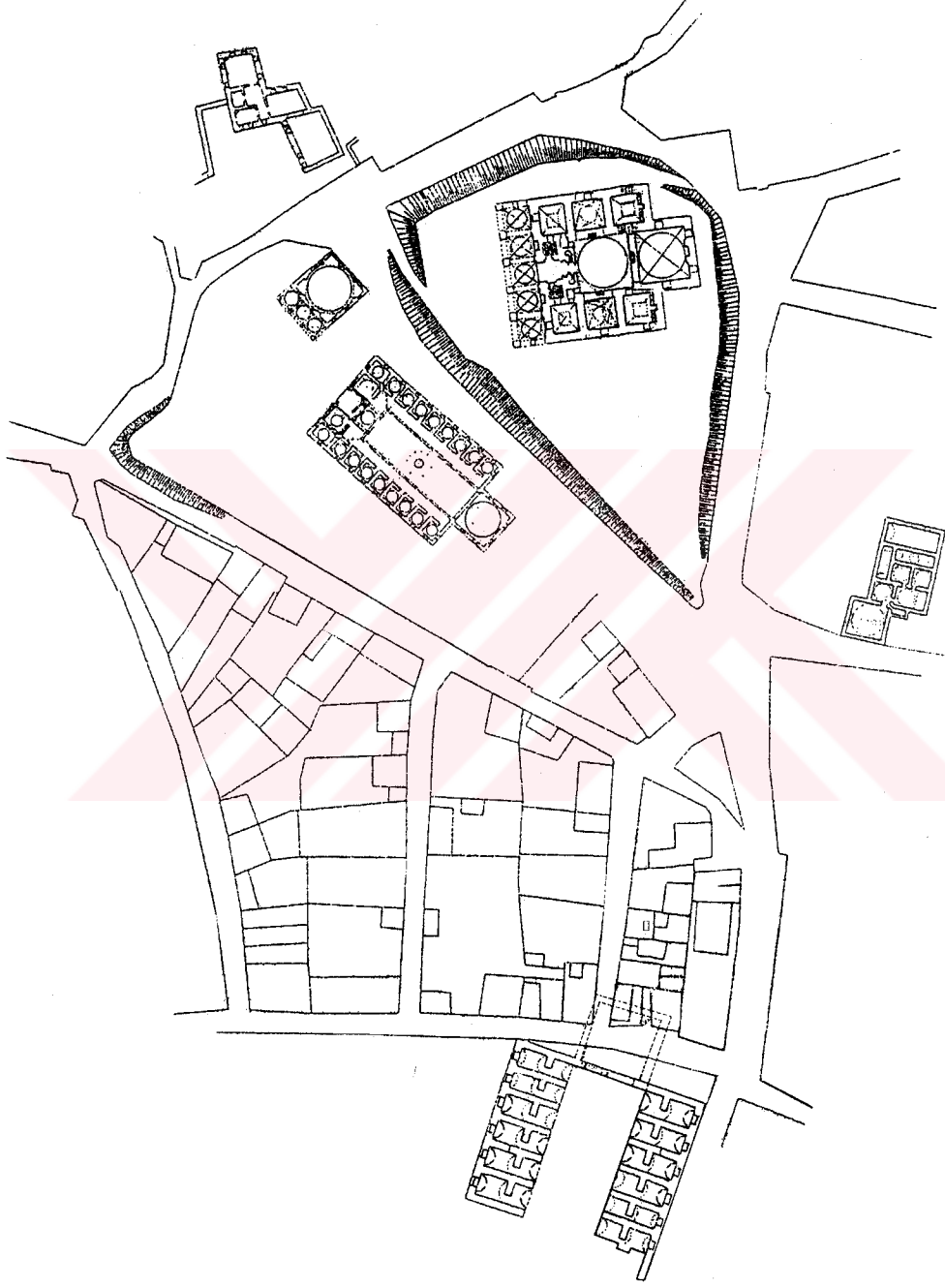
Şekil 2. Yıldırım Bâyezîd Külliyesi Vaziyet plânı (Sedat Çetintaş'tan).

Şekil 3. Yıldırım Bâyezid Külliyesi. Vaziyet planı (A. Gabriel'den Türkçeleştirilerek)

Şekil 4. Yıldırım Bâyezîd Külliyesi. Vaziyet planı (Vakıflar Genel Müd. Arşivinden)

Şekil 5. Yıldırım Bâyezîd Külliyesi. Vaziyet planı (Vakıflar Genel Müd. Arşivinden)

1- CAMİ

Külliyenin kurulduğu tepenin en üst noktasında yer alan cami, yaklaşık külliye'nin merkezindedir (Resim 9; Şekil 1).

Tabhaneli Camiler⁸⁴ grubuna giren yapı, harim, orta avlu, orta avlunun iki yanındaki birer eyvan ile eyvanların kuzey ve güneyine yerleştirilmiş ikişer tabhane mekanından oluşmaktadır. Kuzey cephede, cepheyi tamamen kaplayan beş birimli bir son cemaat yeri bulunmaktadır (Şekil 6, 7).

İnşa malzemesi taş ve tuğladır. Dış cepheler, son cemaat yeri, harim ve orta avlu farklı boyutlarda kesme taş malzemeyle kaplanmıştır. Tonoz, kubbe gibi örtü elemanlarında ve geçişlerinde tuğla; örtü dış kaplamalarında ise kurşun görülmektedir.

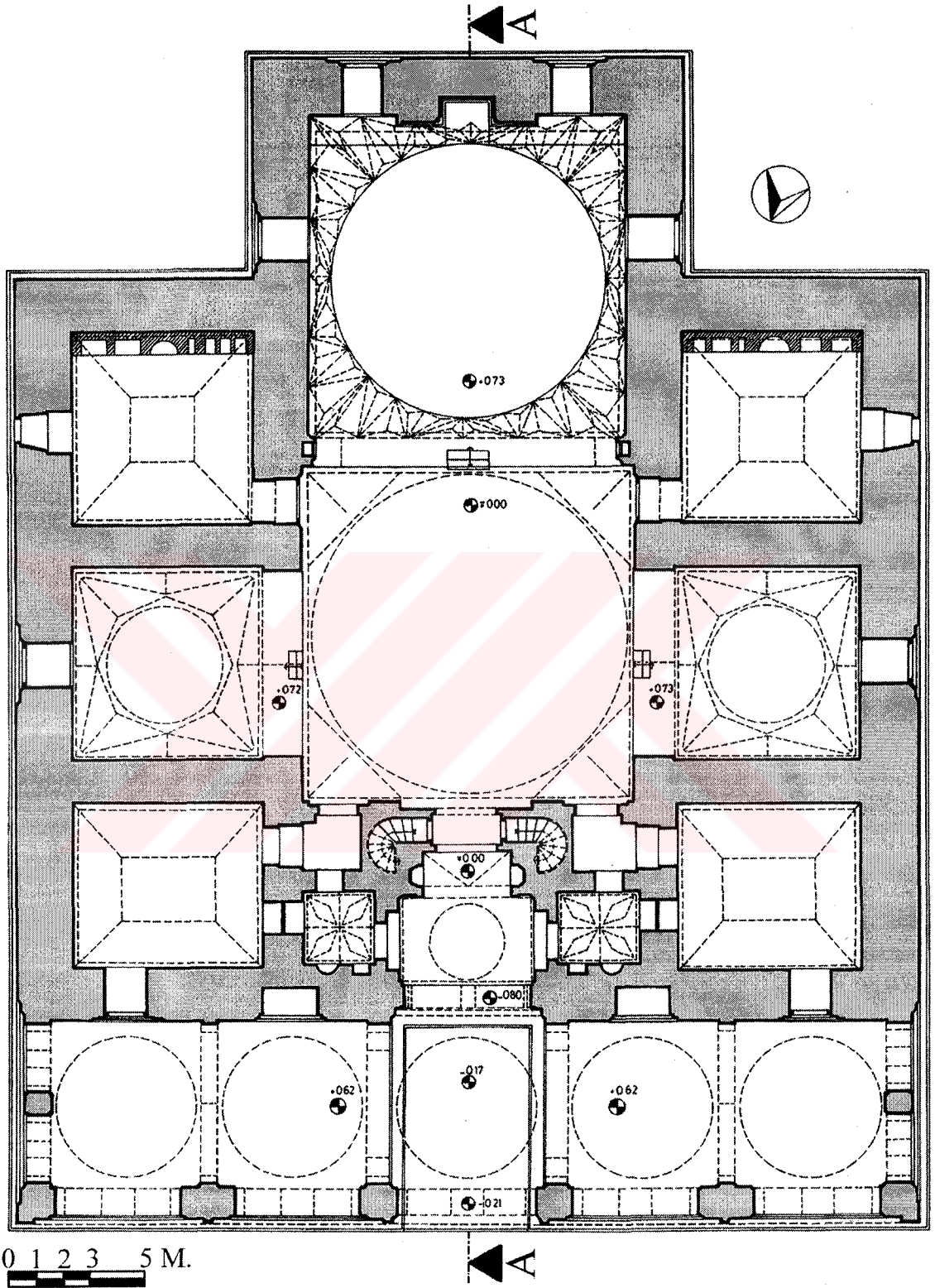
Orta avlunun köşelerindeki tabhane hücreleri aynalı manastır tonozuyla; girişin doğusunda ve batısında bulunan iki küçük mekan haç tonozla; bunların dışında kalan mekanların tamamı kubbeye örtülmüştür. (Bkz. Şekil 6).

Doğu ve batı cepheler üzerinde, üst seviyede yedi; alt seviyede ikişer pencere bulunmaktadır. Üst seviyedekiler, alt seviyedekilere oranla daha küçüktür. Pencereler dikdörtgen şekillidir (Resim 10, 11). Doğu cephesinde, üst kesimdeki pencerelerin bazılarının sağında ve solunda birer kabara yer almaktadır (Resim 12). Her iki cephede alt kesimde diğerlerine göre daha büyük boyutlu olan pencereler dikdörtgen bir çökertme içine alınmıştır. Üst bölümlerinde sivri kemerli birer alınlığa sahiptir. Dört yönden iri mukarnas dizisiyle çevrelenmiş ve köşelerinde kare şekilli küçük süsleme panolarına yer verilmiştir (Resim 13, 14).

Güney cephesinin ortasındaki harim, yapının ana külesinden dışarıya doğru sekiz metre kadar taşınmış yapıdır. Ana gövdenin üst kesiminin, doğusunda ve batısında ikişer tane olmak üzere dört pencere yer almaktadır. Tabhane mekanlarının ocak ve dolap nişlerinin bulunması nedeniyle alt seviyede pencere yoktur (Resim 15; Bkz. Şekil 6).

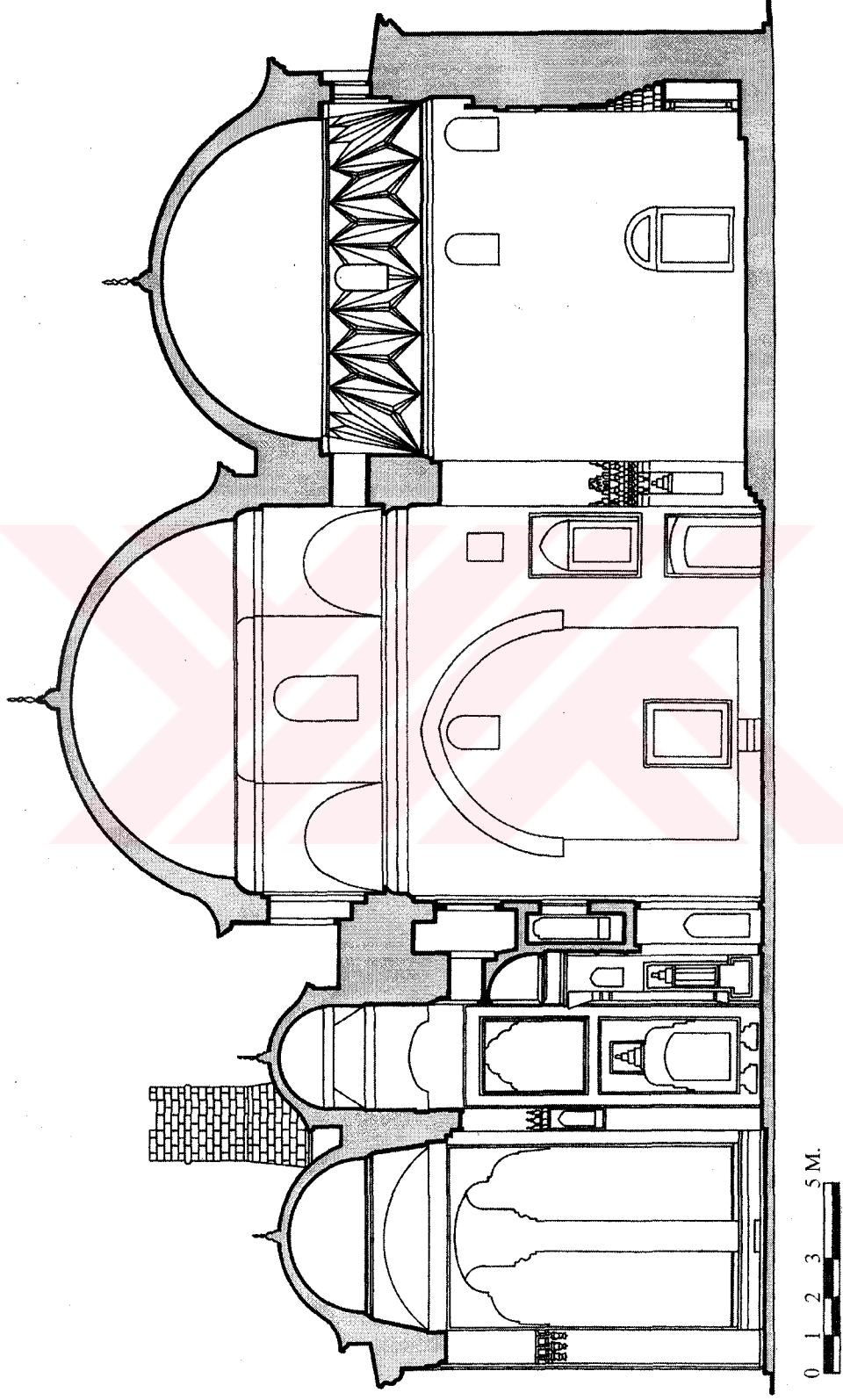
⁸⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz., S. Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, S. XXIII, İstanbul, 1962, s. 36.

Şekil 6. Yıldırım Bâyezid Camii. Alt kat planı. (E. H. Ayverdi'den işlenerek)

Şekil 7. Yıldırım Bâyezîd Camii. A-A Kesiti. (E. H. Ayverdi'den işlenerek)

Harim bölümünün, güney, doğu ve batı cepheleri alt ve üst seviyede yer alan pencerelerle üç yönden çevrenmiştir. Üst kesiminde ikişer pencere vardır. Alt kesimde ise, doğu ve batı cepheler üzerinde birer, güney cephede ise iki pencere görülmektedir. Alt seviyedeki pencereler büyük boyutludur. Pencereler dikdörtgen şekilli birer çökertme içine alınmıştır ve hepsi sivri kemerli birer alınlığa sahiptir. Dört yönden iri mukarnas dışlarıyla çevrenmişlerdir (Resim 16, 17).

Kuzey tarafta, diğer cephelere oranla daha koyu renkli kesme taşlarla inşa edilmiş ve cepheyi bütünüyle kaplayan beş birimli bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Kuzeyde altı, doğu ve batı cephesinde ortalarda birer olmak üzere sekiz ayakla sınırlandırılmıştır (Resim 18, 19). Ayaklar, birbirine Bursa kemeriyle bağlanmıştır. Kuzey cepheye yerleştirilen konsollar üzerine atılan kuzey-güney yönlü kemerlerle beş birime ayrılmış ve birimlerin üzeri birer kubbeyle örtülmüştür. Kubbe geçişlerinde pandantifler kullanılmıştır. Kubbelerin her birinin içinde kalem işi süslemeler mevcuttur (Resim 20).

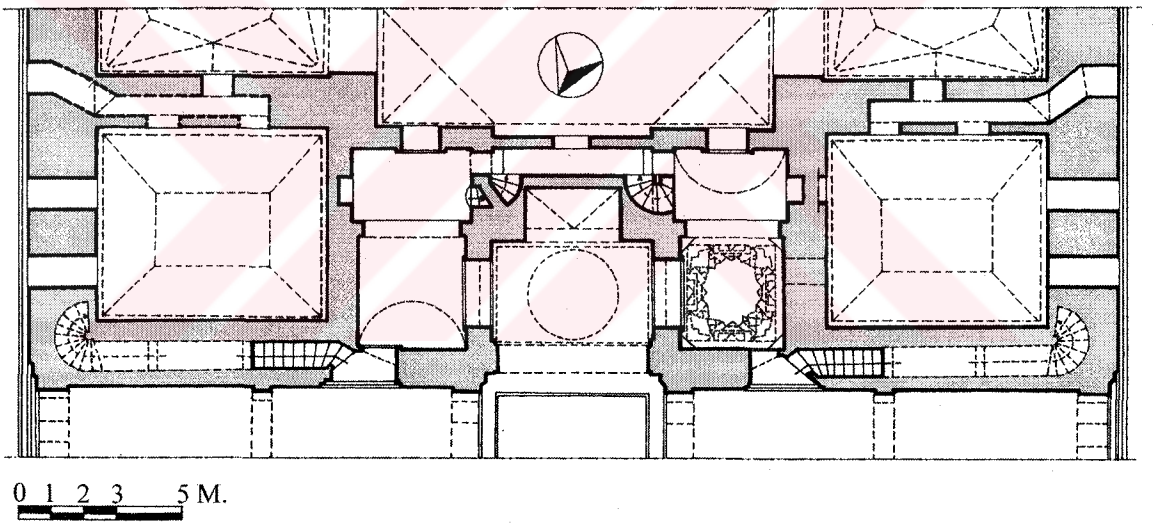
Kuzey cephenin ortasında, derin bir eyvan şeklinde düzenlenmiş giriş yer almaktadır. Eyvanın üzeri kubbeyle örtülmüştür ve kubbe geçişlerinde pandantiflere yer verilmiştir. Kubbenin içi kalem işi süslemelerle bezenmiştir (Resim 21). Yan duvarları üzerinde, Bursa kemerli çökertme içine alınmış birer pencere bulunmaktadır⁸⁵. Kemerin tepe noktasında bulunan ayna kısmı, yukarıya doğru kare formunda genişletilerek iç bölümüne mukarnaslı bir kavsara yerleştirmiştir. Pencereler basık kemerli düşey dikdörtgen şekillidir (Resim 22). Girişin doğu ve batı duvarları simetrik şekilde düzenlenmiştir (Resim 23). Girişe yakın olan kesimlerinde, dikdörtgen silmeler içine alınmış, alt seviyede dikdörtgen şekilli birer niş ve üzerinde birer pencere bulunmaktadır. Nişlerin mukarnaslı kavsaraları vardır. Üst kat hizasındaki pencereler, içlerine yerleştirilen birer küçük ayakla iki bölüme ayrılmıştır. Bölümlerin biri içine yerleştirilen merdiven yardımıyla yapının orijinalde bulunan minarelerine çıkılmaktaydı (Resim 24, 25). Orijinal minareler yapının gövdesinin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde bulunmaktaydı⁸⁶. Günümüze, kuzeydoğu köşedeki minarenin kürsüsü ve gövde bölümünün bir parçası ulaşabilmiştir. Bütünüyle tuğla malzemeyle inşa edilmiş

⁸⁵ Yapının eski fotoğraflarında, pencerelerin yer aldığı bölümlerde birer kapının bulunduğu görülmektedir. Ancak, bu kapıların son onarımında pencereye dönüştürülmüş oldukları görülmektedir. Bkz. A. Gabriel, a. g. e., C. II, s. XXV, Resim. 5.

⁸⁶ Yapının eski fotoğraflarında, günümüze tamamen yok olmuş minarenin bulunduğu yerde bir minarenin olduğu görülmektedir. Bkz. A. Gabriel, a. g. e., C. II, s. XXII, Resim.1, 2.

minare kalıntısının kürsü bölümünde çok az da olsa mermer bloklar seçilebilmektedir (Resim 26). Kuzeybatı köşedeki minare ise tamamen yok olmuştur (Resim 27). Günümüzde, yapının batı cephesinin kuzey ucunda taş malzemeyle inşa edilmiş, yapıdan bağımsız bir minare mevcuttur. Kare şekilli bir kürsü üzerinde yükselen minare, silindirik bir gövdeye sahiptir (Resim 10).

Kuzey cephesinin doğu ve batısında, alt seviyede dikdörtgen şekilli birer pencere yer almaktadır (Resim 28). Bu pencerelerin üst kesiminde yine dikdörtgen şekilli ve yapının orijinal minarelerine ulaşmayı sağlayan koridorları aydınlatan birer pencere görülmektedir (Resim 29). Pencerelerin tümü dikdörtgen silmeler içine yerleştirilmiş ve düz atkı taşlıdır. Alt seviyedeki pencereler sivri kemerli birer alınlığa sahiptir. Pencerelerin söve ve lentoları üzerinde, ince silmelerle farklı şekillerde geometrik panolar oluşturulmuştur.

Şekil 8. Yıldırım Bâyezid Camii. Üst kat planı. (E. H. Ayverdi'den işlenerek)

Giriş bölümü iki katlıdır (Bkz. Şekil 7, 8). İkinci kat giriş eyvanının iki yanında bulunan iki küçük mekan ile, bu mekanların güneyinde kalan geçiş mekanları ve ikinci kata ulaşmayı sağlayan merdiven kovanlarının üzerinde yer alan, ters “U” şekilli bir alan üzerine oturmaktadır. İkinci katın doğu ve batısında kalan mekanlar birer açıklıkla taçkapının önündeki eyvana ve son cemaat yerine açılmaktadır (Resim 23, 25). Doğudaki mekan kuzey-güney yönlü beşik tonozla örtülmüştür. Batı kesimdeki mekan

bir kemerle iki bölüme ayrılmıştır. Bölümlerden biri beşik tonozla diğeri ise bir kubbeyle kapatılmıştır (Resim 30). Arada kalan galeri şeklindeki mekan ise kademeli şekilde yükselen bir tavanla örtülmüştür. Doğudaki mekanın batı duvarı üzerinde, taçkapının üst kesimindeki küçük bölüme ulaşmayı sağlayan bir merdiven mevcuttur (Resim 31). Bu küçük bölümde, harim ve taçkapının bulunduğu eyvana açılan birer pencere yer almaktadır (Bkz. Şekil 7).

Dikey dikdörtgen şekilli taçkapı, giriş eyvanının dip duvarı üzerine yerleştirilmiştir. Köşelerinde silindirik formlu birer gömme sütun vardır. Sütun başlıkları oldukça abartılı şekildeki mukarnaslı başlıklara sahiptir (Resim 32). Ana nişinin üzeri yarım daire profilli bir kavsarayla örtülüdür (Resim 33). Yan kanatları üzerinde, dikdörtgen silmeler içine alınmış alt seviyede birer niş ve üzerinde dikdörtgen profilli birer küçük pencere yer almaktadır. Nişler, köşeleri sütunçelerle belirginleştirilmiş beşgen profile sahiptir. Kavsaralarında mukarnas dolgulara yer verilmiştir. Pencere, girişin üzerinde yer alan ikinci kata ulaşmayı sağlayan merdiven kovanlarını aydınlatmaktadır (Resim 34, 35). Taçkapı giriş aralığı basık kemerle örtülüdür.

Taçkapının arkasında, ikinci kata çıkışı sağlayan merdivenlerin giriş açıklıkları yer almaktadır. Açıklıkların üzeri sivri kemerle örtülmüştür (Resim 36). Girişlerin arasında kalan dikdörtgen şekilli mekan düz tavanla kapatılmıştır.

Yapının orta avlusu hariminden biraz daha büyük tutulmuştur. İki mekan birbirinden geniş bir kemerle ayrılmıştır (Resim 37). Yan eyvanlar, harim orta avludan 72 cm. kadar daha yüksektir (Bkz. Şekil 7). Orta avlunun kuzeybatı köşesinde ahşap malzemeyle yapılmış bir mahfil inşa edilmiştir (Bkz. Resim 43). Orta avlu yalancı kasnak üzerine oturtulmuş büyük bir kubbeyle örtülmüştür. Kubbe geçişlerinde tromplar kullanılmıştır (Resim 38, 39). Trompların arasında doğu ve batı yönlerde yuvarlak kemerli birer pencere yer almaktadır. Pencere, içlikleri vardır. Kubbenin içinde, kasnaklarında ve kornişler üzerinde kalem işi süslemeler mevcuttur.

Kare planlı harimin üzeri kubbe ile örtülmüştür. Orta avluda görülen yalancı kasnak uygulaması bu mekanda da karşımıza çıkmaktadır. Kubbe geçişlerinde üçgen kuşaklar kullanılmıştır (Resim 40). Kuşakların arasında yuvarlak kemerli dört pencere yer almaktadır. Orta avluda karşılaşılan kalemizi süslemelerin benzerleri bu mekanda da mevcuttur. Fakat, harimin duvarları üzerindeki kalemizi süslemelerde üst kesimde dikdörtgen; alt kesimde daire şekilli kartuşların içlerine yerleştirilen süsleme amaçlı

yazılar da kullanılmıştır (Resim 41). Harimin güney duvarı üzerinde ortada mihrap, yanlarda dört pencere bulunmaktadır⁸⁷ (Resim 42). Doğu ve batı duvarları üzerinde ise üçer pencere vardır. Pencerelelerin hepsinde birer alçı içlik yer almaktadır.

Orta avluya açılan eyvanların dip duvarları üzerinde harimdekilerle benzer özellikler taşıyan ikişer pencere mevcuttur (Resim 43). Dikdörtgen şekilli eyvanların üzeri iki kademeli bir örtü sistemiyle kapatılmıştır. Önce yıldız tonoz inşa edilmiş; tonozun ortasına sekizgen bir kasnak yerleştirilmiş ve üzeri de kubbeyle örtülmüştür. Kubbelerin içi ve kasnakların üzeri kalemizi süslemelerle bezenmiştir (Resim 44). Eyvanlar birer sivri kemerle orta avluya açılmaktadır.

Eyvanların kuzey ve güneyinde ikişer tabhane mekanı vardır (Bkz. Şekil 6). Güneyde kalan tabhane mekanlarına giriş, orta avlunun güneydoğu ve güneybatı köşelerinde bulunan basık kemerli birer açıklıkla sağlanmaktadır (Resim 45). Kareye yakın dikdörtgen şekilli tabhane hücreleri aynalı manastır tonozlarıyla örtülmüştür. Tonozların içleri kalemizi süslemelerle bezenmiştir (Resim 46). Tabhane mekanlarının güney duvarları üzerinde duvarı bütünüyle kaplayan, alçıdan yapılmış dolap ve ocak nişlerine yer verilmiştir. Güneydoğu köşedeki mekanın doğu duvarı üzerinde; güneybatı köşedeki mekanın batı duvarı üzerinde içeriye doğru genişleyen birer pencere bulunmaktadır (Resim 47).

Kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerdeki tabhane mekanları doğu-batı yönlü dikdörtgen şekillidir ve üzerleri aynalı manastır tonozuyla örtülüdür (Resim 48). Mekanlara giriş orta avlunun kuzey duvarının doğu ve batı köşelerine yerleştirilmiş basık kemerli birer açıklıkla sağlanmaktadır (Bkz. Şekil 6). Bu iki açıklığın kuzeyine yerleştirilen dikdörtgen şekilli küçük bölümlerle tabhane mekanlarına ulaşılmaktadır. Geçiş kısımlarının üzeri tuğlayla oluşturulmuş düz tavanla örtülüdür (Resim 49). Tabhane mekanlarının kuzey duvarları üzerinde, harim ve eyvanların dip duvarlarındaki pencerelerin birer benzeri yer almaktadır. Pencerelelerin alınlıklarındaki içliklerin bulunduğu bölümler günümüzde boştur (Resim 50).

---

⁸⁷ S. Çetintaş, yapının mihrabının orijinal olmadığını belirterek; asıl mihrabın Bursa Yeşil Camii'nde olduğu gibi çini bir mihrap olduğunu belirtmekte; ancak buna bir kanıt göstermemektedir. Bkz. S. Çetintaş, a. g. e., s. 27.

Kuzeydoğudaki tabhane mekanının doğu duvarı; kuzeybatı tabhane mekanının ise batı duvarı üzerinde baca şeklinde birer açıklık yer almaktadır⁸⁸.

Giriş eyvanının doğu ve batısındaki iki küçük bölüme, tabhanelere geçişi sağlayan mekanların kuzey duvarları üzerindeki açıklıklardan ulaşılmaktadır. Tabhane mekanlarının duvarları üzerinde bulunan giriş açıklıkları ise günümüzde kapatılmış durumdadır. Bu iki mekandan doğuda olanı kare şekilli, batıdaki ise kareye yakın dikdörtgen şeklindedir (Şekil 6). Her iki mekan da haç tonozla örtülüdür (Resim 51). Doğudaki mekanın, güney duvarının üst kesiminde, tonozla duvarın birleştiği bölümlerde, çeyrek daire biçimli iki alçı içlik bulunmaktadır.

Yapının avlusunda sekizgen şekilli bir şadırvan bulunmaktadır. Sekiz ahşap destek üzerinde yükselen şadırvan, iç kesimde geçişleri üçgen kuşaklarla sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe dışarıdan kurşunla kaplı piramidal bir külahla kapatılmıştır (Resim 52).

SÜSLEMELER

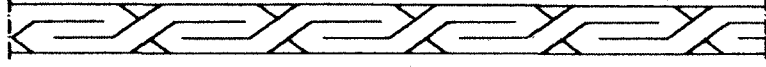
Yapıda, taş, alçı, çini ve kalemizi süslemeler karşımıza çıkmaktadır.

Taş süslemeler: Taçkapı ve çevresinde, son cemaat yerinde, kemer yastıklarında, payelerde, kemer kilit taşları üzerinde, cephelerde, nişler ve pencerelerde oldukça başarıyla uygulanmış taş süslemeler mevcuttur.

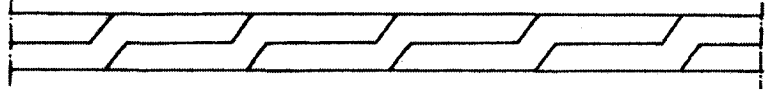
Çoğu taş üzerine kabartma ve düz yüzeyli oyma tekniğiyle yapılan bu süslemelerin bazılarında kakma tekniği de kullanılmıştır.

Taçkapının sivri kaş kemerini taşıyan silindirik iki sütunçenin başlıkları yedi sıra halinde, kaideleri ise daha basit mukarnaslarla bezenmiştir. Sağdaki kaidenin üst kısmında ayrıca bir palmet bordürü bulunmaktadır. Soldakinde bu kısım düz bırakılmıştır. Sütunçelerin dış tarafında bir meander bordürü yer alır (Resim 53, Şekil 9). Basık kemerli giriş aralığı iki renkli taştan kakma tekniği ile yapılmıştır. Tepesinde Zengi tarzında düğüm motifi bulunmaktadır (Resim 32). Yan kanatlar üzerindeki nişlerin sütunçeleri oyma tekniğiyle yapılmış palmetlerle süslenmiştir. Nişin dışında basit bir zencirek bordürü mevcuttur (Resim 54; Şekil 10).

⁸⁸ S. Çetintaş, baca şeklindeki bu açıklıkların yer aldığı duvarlar üzerinde, alçı ocak ve dolap nişlerinin bulunduğunu belirtmektedir. Bkz. S. Çetintaş, a. g. e., s. 28.

Şekil 9. Yıldırım Bâyezid Camii. Taçkapı üzerindeki meander bordürü

Şekil 10. Yıldırım Bâyezid Camii. Taçkapı üzerindeki zencirek bordürü

Son cemaat yeri kemerlerinin payelerle birleştiği kısımlarda mukarnas ve benzeri süslemelerle karşılaşılmaktadır. Taçkapının yer aldığı eyvanın önündeki kemerin yastıkları üzerinde zengin ve ince mukarnaslarla üçer niş meydana getirilmiştir. Mukarnaslar, alt kesimde mızrak ucu şeklinde son bulmaktadır. Bu kompozisyonun altında sivri kemerli birer sağır nişe yer verildiği görülmektedir (Resim 55). Kemer kilit taşı üzerinde ise iki palmetle oluşturulmuş basit bir süsleme panosu vardır. Kuzey-güney yönlü atılan kemerlere ait yastıklardan girişe yakın olan ikisi üzerinde çeşitli formdaki palmetlerle oluşturulmuş süslemelere yer verilmiştir (Resim 56). Son cemaat yerinin ortasındaki birime ait kemer yastıklarında da benzer süslemeler bulunmaktadır. Diğer kemer yastıklarının tümü enine silmelerle süslenmiştir. Kemerin kilit taşları üzerinde çeşitli palmetler ve iç içe geçmiş silmeler dikkati çeker. Son cemaat yerinin kuzeyinde bulunan desteklerin kuzey kesimlerine ikili kaval silmeler yerleştirilmiş ve payeler bir ölçüde hareketlendirilmiştir. Kaval silmelerin başladığı bölümlerde de küçük palmetler görülmektedir.

Üst kat seviyesinde, taçkapının önündeki eyvana açılan iki pencerenin kilit taşları üzerinde ortada sekiz kollu yıldız şeklinde büyük bir mermer kabara ve iki yanında birer palmet motifi bulunmaktadır (Resim 57).

Son cemaat yerindeki nişlerin yaşmak bölümlerinde zengin mukarnaslara yer verilmiştir. Mukarnasların aralarında mekik şeklinde firuze çiniler görülmektedir (Resim 24).

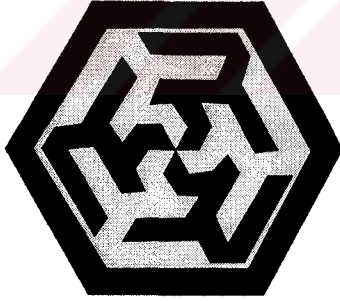
Kuzey cephenin doğu ve batı ucundaki pencerelerin söve ve lentoları üzerinde ince silmelerle geometrik panolar oluşturulmuş; panoların altıgen olanlarının içleri geometrik kufi yazıyla üç kere "Ali" ismi yazılmıştır (Resim 58, Şekil 11). Diğer panoların içlerine ise nesih yazıyla Hadis-i Şerifler ve güzel sözler yazılmıştır. Örneğin

”من كبت الايمان الصبر على المصائب احب البقاع الى الله تعالى المساجد و الحيا شعبه من الايمان“⁸⁹.

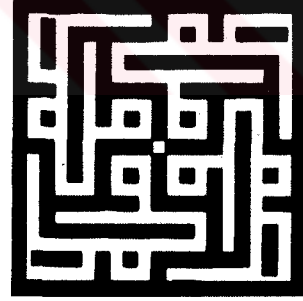
Aynı pencerelerin sivri kemerli alınlıklarının çerçevelerinde iki renk taşla zikzak bordürü meydana getirilmiştir (Resim 28). Diğer cephelerdeki pencerelerin söve ve lentolarının üzeri iri mukarnaslarla süslenmiştir. Doğu ve batı cephelerindeki pencerelerin köşelerinde kare şekilli küçük süsleme panolarına yer verilmiştir. Bu panolardan, pencerelerin üst bölümündeki iki pano boştur. Alt bölümdeki iki pano üzerinde ise geometrik kufi yazı ile dört defa Hz. Peygamber'in isminin yazıldığı görülmektedir. Ancak, doğu cephedeki panolarda oyma tekniğiyle oluşturulan yazılar; batı cephede kabartma tekniğiyle yapılmıştır (Resim 59, 60; Şekil 12, 13).

Doğu ve batı cephelerinde alt seviyedeki küçük pencerelerin üst kesimlerinde yüzeysel oyma tekniğiyle yapılmış bezemeler dikkat çekmektedir. Süslemeler, palmet motiflerinin bir ters, bir düz şekilde yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Palmetlerin içleri rumi ve kıvrık dallarla dolgulanmıştır⁹⁰ (Resim 61).

Harim ile orta avluyu ayıran büyük kemerin ayakları iki yanda, çokgen profilli sütunçeleri bulunan nişler şeklinde düzenlenmiştir. Kemer ayağından nişe geçiş çok zengin sarkıtlı mukarnaslarla sağlanmıştır. Mukarnaslı bölümün altında ise palmetlerden meydana gelen bir bordür bulunmaktadır (Resim 62).

Şekil 11. Yıldırım Bâyezid Camii. Kuzey cephe. Pencere söve ve lentoları üzerindeki geometrik kûfi yazı panosu.

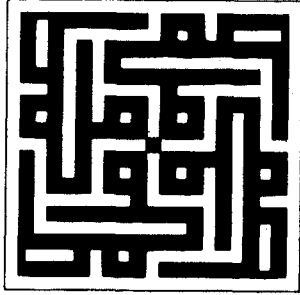
Şekil 12. Yıldırım Bâyezid Camii. Doğu Pencere köşeliklerindeki geometrik kûfi yazı panosu.

⁸⁹ E. H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının ...*, s. 440.

⁹⁰ S. Çetintaş, bu bölümdeki süslemelerden yola çıkarak, süslemelerin bulunduğu parçaların Bizans yapılarından devşirme olduğunu belirtmektedir. Bkz. S. Çetintaş, *a. g. e.*, s. 29, 30.

Taçkapının hemen arkasındaki dikdörtgen birimin tavanı, iç içe geçmiş üç silmenin ortasında yer alan on iki kollu yıldız motifleriyle süslenmiştir.

Şekil 13. Yıdırım Bâyezid Camii. Batı Pencere köşeliklerindeki geometrik küfi yazı panosu

Caminin mermer mihrabının üst kesiminde, iki yanda rumi ve ortada bir palmetin meydana getirdiği bir taç mevcuttur. Dikdörtgen kesitli mihrap nişi, köşelerine yerleştirilmiş yuvarlak şekilli sütunçeler üzerine oturan mukarnaslı bir kavsarayla örtülmüştür. Sütunçelerin kaide ve başlıkları mukarnaslarla süslenmiştir. Nişin içinde iki yana açılan perde motifi bulunmaktadır. Alınlıklar, rumi ve kıvrık dallarla oluşturulmuş motiflerle bezenmiştir. Niş kavsarasının üzerinde küçük bir pano içine “الله” yazılmıştır. Alınlığın üzerinde dikdörtgen şekilli bir pano içinde “Besmele-i Şerif” yer almaktadır. Mihrap yüzeyi çok ince kaval silmelerle, farklı şekillerde geometrik bölümlere ayrılmıştır. Altıgen şekilli panoların içinde, dörder kez tekrarlanmış⁹¹ “قل كل يعمل على شاكه” Ayet-i Kerimesi bulunmaktadır. Bunların arasındaki panoların içinde bir tarafta “لا اله الا الله” diğer tarafta ise “محمد رسول الله حقاً حقاً” yer almaktadır (Resim 63).

Güneybatı ve güneydoğuda bulunan tabhane mekanlarının kapı soffitlerinde ise aralarında eşkenar dörtgenler oluşturan altı kollu yıldız şekilli sarkıtlar bulunmaktadır. Sarkıtların üzeri boyanmış durumdadır (Resim 64).

Alçı süslemeler: Yapının harimine bitişik tabhane mekanlarının güney duvarları üzerinde alçı malzemeyle yapılmış ocak ve dolap nişleri bulunmaktadır. Bunların üzerindeki süslemeler alçak kabartma şeklinde yapılmıştır. Ayrıca yapının, orta avlu ve hariminin pencerelerinde; girişin doğu ve batısında kalan iki küçük mekanın haç tonozlarının duvarlarla birleştiği bölümlerde ve kubbe kasnaklarındaki pencerelerde alçı malzemeyle yapılmış içlik ve dışlıklar mevcuttur. İçlik ve dışlıklarda kalıplama tekniği kullanılmıştır.

⁹¹ E. H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının ...*, s. 433.

Güneybatıdaki tabhanenin ocak nişinin üzerine, kare şekilli bir süsleme panosu yerleştirilmiştir. Pano, dışta Kelime-i Tevhit, içte enine rumilerle oluşturulan iki sıra bordürle çevrelenmiştir. Duvarın en üst kesiminde ise on iki kollu yıldızlardan oluşan geniş bir bordür bütün duvar boyunca uzanmaktadır. Ortadaki panonun sağında ve solunda yukarıdan aşağıya doğru sıralanan birer geometrik pano ve üçerden iki sıra nişler bulunmaktadır. İki niş sırasının arasında arkad şeklinde bir bordür yer almaktadır. Alt bölümde bu simetri bozulmaktadır. Ocağın soluna maşalık, bir dolap ve üst üste iki niş yerleştirilmiştir. Sağ kesimde ise iki büyük dolap bulunmaktadır. Kompozisyonun bütünü bir yazı bordürüyle kuşatılmıştır. Bordür üzerinde Sülüs yazıyla⁹² "قل عليه السلام السخاوة من الايمان والايمان الجنة" hadis-i Şerifi tekrarlanmaktadır. Niş, pano ve diğer bölümlerin araları bitkisel kıvrık dal bordürüyle sınırlandırılmıştır. Niş köşeliklerinin süslemelerinde ise bitkisel kıvrık dal kompozisyonları bulunmaktadır (Resim 65).

Güneydoğudaki tabhane mekanının ocak ve dolap nişleri de alt bölümler dışında simetrik düzendedir. En üstte bir mukarnas bordürü bulunmaktadır. Bordürün altındaki kısım dikey olarak üç bölüme ayrılmıştır. Ortadaki bölümde ikisi dikdörtgen, diğeri kare şekilli üç süsleme panosu vardır. Bu panoların iki yanında, üstte dikdörtgen şekilli birer pano; altlarında ise üçerden iki sıra niş yer almaktadır. Alt bölümde ortada ocak; ocağın sağında maşalık ve altı küçük niş bulunmaktadır. Sol kesime iki büyük niş yerleştirilmiştir. Panolar, nişler ve ocak geometrik dar bordürlerle birbirlerinden ayrılmış, panolar çeşitli bordürlerle çevrelenmiştir. Niş köşeleri de kıvrık dallarla süslenmiştir. Yazı şeklindeki bordürlerde⁹³ "أمداد السعادة و السلامته لصاحبه ومالكه" şeklinde dua cümlesi okunmaktadır. Ocak nişinin çevresini kufi bir yazı bordürü dolaşmaktadır; fakat derin bir geçme içine yazıldığı için okunamamaktadır (Resim 66).

İki tabhane mekanında da geometrik süslemeler en büyük alanı kaplamaktadır. Beş, sekiz, on ve on iki kollu yıldızların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş kompozisyonlar bu bölümlerdeki panoların içlerini süslemektedir. Bordürlerde, rozet çiçek, nesih yazı, zencirek ve rumi-palmet desenleri bulunmaktadır. Geometrik bölümlerin içleri çiçek ya da rumilerle bezenmiş; köşelerde çoğunlukla rozet biçiminde

⁹² E. H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının ...*, s. 434.

⁹³ Ay. yer.

bitkisel desenler kullanılmıştır. Geometrik panoların ve nişlerin bordürlerinde firuze renkli çini parçacıkları göze çarpmaktadır.

Çini süslemeler: Yapının çeşitli yerlerinde, az da olsa çini süslemeler bulunmaktadır. Tabhanelerdeki alçı ocak ve dolap nişlerinin geometrik bordürlerinde, son cemaat yerindeki nişlerin mukarnasları arasında mekik şeklinde, renkli sır tekniğiyle oluşturulmuş firuze renkli çiniler yer almaktadır⁹⁴ (Resim 24, 65, 66).

Kalem işi Süslemeler: Yapının, kuzeydoğu ve kuzeybatısında bulunan iki tabhane mekanı ile, girişin iki yanında bulunan küçük birimlerin dışında kalan tüm birimlerinde kalemizi süslemeler göze çarpmaktadır. Büyük bir olasılıkla 1855 yılındaki onarımda yapılmış olabileceği düşünülen ve ağırlıklı olarak üst örtü elemanlarında ve kornişlerde kullanılan kalemizi süslemelerde; rumi, palmet, kıvrık dal, perde, çiçek ve kartuşlar içine yerleştirilen yazılar yer almaktadır.

Son cemaat yeri kubbelerin içinde ve kubbe eteklerinde ortadaki birim dışında benzer karakterli kalemizi süslemeler mevcuttur. Kubbelerin ortasında, gri renkli zemin üzerine, siyah renkle ince kıvrık dallarla sekiz kollu yıldız motifi oluşturmuştur. Bunun kenarlarında palmet motifleri bulunmaktadır. Kubbe eteklerini ise kıvrık dal, Rumi ve palmetlerden oluşan bir bordür dolaşmaktadır. Diğer kubbelerdekinden farklı olarak, orta birimdeki kubbenin bezemesinde, yıldız motifinin ortasında toplu halde; her bir kenarda ise buket şeklinde çiçekler bulunmaktadır. Bordüründe de siyahın yanı sıra mavi, turuncu renkler de görülmektedir (Resim 20).

Giriş eyvanını örten kubbenin içinde, kubbe eteğinden merkezindeki daire şekilli madalyona yönelen on altı adet kuşakla oluşturulmuş bir bezeme mevcuttur. Madalyonun içinde köşelerine birer palmet yerleştirilmiş sekizgen yer almaktadır. Bu kompozisyonu daire şekilli çerçeve kuşatmaktadır. Kullanılan renkler yeşil, siyah ve yaldızdır (Resim 21).

Orta avludaki kalem işleri kubbe içinde ve eteklerinde; kubbe kasnaklarında ve kornişlerde yer almaktadır. Kubbe içinde kıvrık dal, rumi ve palmetlerin iç içe geçmesiyle meydana gelen bir kompozisyon bulunmaktadır (Resim 39). Kubbe eteğinde

⁹⁴ S. Çetintaş, yapının duvarlarının alt seviyesinde yer alan büyük boyutlu tüm pencerelerinin tavanlarında, son cemaat yerindeki nişlerin mukarnasları arasındakine benzer özellikler gösteren çinilerin bulunduğunu belirtmektedir. S. Çetintaş, a. g. e., s. 29.

çok ince kıvrık dal ve yapraklarla oluşturulmuş bir bordür vardır. Bordürün altında stilize yaprak ve palmetlerle meydana gelen bir başka bordür kubbe kasnağının üst kesimini dolaşmaktadır. Kasnağın alt kesiminde, farklı şekillerdeki geometrik kartuşların içine küçük palmet ve rumilerin yerleştirilmesiyle oluşan bir bordür yer almaktadır. Bu bordürün de altında rumi, palmet ve kıvrık dallarla oluşturulmuş bir başka bordür bulunmaktadır. Süslemelerde lacivert, mavi, yeşil, beyaz, turuncu ve kırmızı renkler hakimdir (Resim 38).

Ana eyvanlardaki süslemeler, kubbe içinde, kasnaklarda ve eyvan kemerlerinin karınlarında yer almaktadır. Kubbe içinde kıvrık dal rumi ve palmetlerle oluşturulmuş daire şekilli bir madalyon bulunmaktadır. Sekizgen kubbe kasnağının herdir yüzünde yatay dikdörtgen şekilli birer pano mevcuttur. Bunların içinde ortada kıvrık dal ve palmetlerle oluşturulmuş bir bezeme görülmektedir. Dikdörtgenin köşelerinde de benzer karakterli bezemeler vardır. Eyvanların avluya açılan kemerlerinin karınlarında palmet, rumi ve kıvrık dallarla meydana getirilmiş bir kartuş bulunmaktadır. Burada kullanılan renkler turuncu, mavi, kırmızı ve siyahtır (Resim 44).

Güneydoğu ve güneybatı tabhane mekanlarının tonozlarının ortasında yaklaşık kare şekilli birer süsleme panosu oluşturulmuştur. Panoların ortasında rumi, palmet ve kıvrık dallarla oluşturulan baklava şekilli birer madalyon mevcuttur. Kenarlarına madalyonun ortadan ikiye kesilmesiyle meydana getirilen süslemelerin yerleştirildiği panoyu, dışta kıvrık dal, rumi ve palmet motiflerinden oluşan enli bir bordür çevrelemektedir. Süslemelerde yeşil, mavi ve turuncu renkler kullanılmıştır (Resim 46). Ayrıca, batı tabhane mekanının penceresinin çevresinde sadece siyah renkle oluşturulmuş rumi, palmet ve kıvrık dallardan oluşan bir bordür yer almaktadır (Resim 47).

Yapının kalemizi yönünden en zengin bölümü harimdir. Harim kubbesi ve etekleri, üçgen kuşakların altındaki kornişler, doğu, batı ve güney duvarları ve mihrap üzerinde yoğun bir süsleme dikkati çekmektedir. Kubbe göbeğinde oldukça başarıyla uygulanmış kıvrık dal, rumi ve palmet motifleriyle meydana getirilen bir süsleme bulunmaktadır. Kubbe eteğinde ise, üstteki daha kalın olmak üzere iki bordür yer almaktadır. Bordürlerde kubbeye kullanılan süsleme programına benzeyen bir süsleme göze çarpmaktadır (Resim 40). Üçgen kuşakların hemen altında ince bir kuşak halinde bir meander bordürü bulunmaktadır. Korniş üzerindeki bordürde palmet ve rumi

motiflerine yer verilmiştir. Süslemelerde mavi, yeşil, turuncu, lacivert ve beyazdır (Bkz. Resim 41, 42). Harimin duvarları üzerinde rumi, palmet ve kıvrık dal kompozisyonlarıyla oluşturulmuş kartuşlar içinde çeşitli yazılar mevcuttur. Doğu ve batı duvarlarının üst kesiminde yatay dikdörtgen şekilli kartuşların içine sülüs yazıyla **Hasan, Hüseyin, Ali, Osman, Ebubekir, Ali** isimleri yazılmıştır. Bunların altında dıştan sekizgen içten daire şekilli birer madalyonun içine daire şeklinde sülüs yazıyla bir dua cümlesi yazılmıştır. Harflerin uçları uzatılarak madalyonun ortasında sekiz kollu yıldız motifi meydana getirilmiştir. Bu madalyonların yanında yer alan kartuşların içine simetrik olarak yazılmış besmele ile bir balık motifi oluşturulmuştur (Resim 41). Güney duvar üzerinde mihrabın iki yanında üst üste daire şekilli; bunun altında ise yatay dikdörtgen şekilli iki pano içinde sülüs hat ile meydana getirilmiş yazılar bulunmaktadır (Resim 42).

Mihrap tepeliğinin ortasında yer alan kartuşun içinde realist üslupta meydana getirilmiş değişik renklerdeki çiçekler oldukça başarılı bir şekilde verilmiştir (Resim 67). Mihrabın alt kesiminde sağda ve solda yer alan bezemelerde rumi, palmet ve ince kıvrık dalların arasında akantus yaprakları ve realist çiçek motifleri dikkat çekmektedir. Mihrap nişinin içinde iki yana açılan perde motifi bulunmaktadır (Resim 63).

DEĞERLENDİRME

Bursa, Yıldırım Bâyezid Camii (14. yüzyıl sonu), ilk örnekleri 14. yüzyıl başlarında görülen **Tabhaneli Camiler** grubuna girmektedir⁹⁵. Yapı, harim, orta avlu, orta avlunun doğu ve batısında yer alan üçer tabhane mekanı ile yapının kuzey cephesini tamamen kaplayan beş birimli bir son cemaat yerinden oluşmaktadır (Şekil 6).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılması üzerine bağımsızlıklarını elde etmek için harekete geçen mahalli beylikler, otoritelerini sağlamak amacıyla kendi topraklarında yaşayan şeyhlerin maddi ve manevi nüfuzlarından faydalanmak yoluna gidiyor, zengin vakıflara dayalı yeni zaviyeler ve tekkeler açıyorlardı⁹⁶. Bu beyliklerden biri olan Osmanlı Beyliği'nde de şeyhler ve dervişler büyük ilgi görmekteydiler⁹⁷. Osmanlı devrinde gezici dervişler, topraklara eklenen yeni bölgelerin Türkleşmesi ve

⁹⁵ S. Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler", a. g. m., s. 36.

⁹⁶ A. Y. Ocak, "Zâviyeler (Dinî, Sosyal ve Kültürel tarih açısından bir deneme)", **Vakıflar Dergisi**, S. XII, Ankara, 1978, s. 256.

⁹⁷ Ay. yer.

Müslümanlaşması için bir nevi misyonerlik görevi yapmaktaydılar⁹⁸. Tabhaneli Camiler, bu dervişlere dini ve sosyal alanda hizmet amacıyla inşa edilmişlerdir.

Osmanlı Mimarisinin ilk devirlerinden, 16. yüzyıl ortalarına kadar inşa edilen bu tip yapıların planı, diğer camilerden farklı bir düzenlemeye sahiptir. Bu yapılarda, ibadete ve barınmaya ayrılmış mekanlar bir arada bulunmaktadır. Bu nedenle de, değişik dönemlerde çeşitli araştırmacılar tarafından farklı isimlerle anılmıştır. **Bursa Tipi Camiler**⁹⁹, **Ters T Planlı Camiler**¹⁰⁰, **İki Fonksiyonlu, Çok Fonksiyonlu Camiler**¹⁰¹, **Zaviyeli Camiler**¹⁰², adlarıyla anılan bu tür yapılar için kullanılabilir en uygun isim **Tabhaneli Camiler**'dir. Yapıların vakfiyelerinde de tabhanelerinden (misafirhaneler) söz edilmektedir¹⁰³

Bu tip camilerin ilk örneği **İznik Orhan Camii**'dir (1325)¹⁰⁴. Yapıda orta avlu, harim, tabhane mekanları bulunmaktadır ve bu şekliyle, ana şemanın daha ilk yapıda uygulandığı dikkati çekmektedir¹⁰⁵. Fakat, tabhaneli camilerde üst örtü çoğunlukla kubbe, bazı örneklerde de tonoz iken; bu örnekte orta avlu ve harimin dikdörtgen şekilli oluşu ve duvar kalınlıklarının ince olması, yapının örtüsünün ahşap olduğunu göstermektedir. Bu nedenle **Bursa Orhan Camii** (1339) bu tipin üzeri kubbeye örtülü ilk örneği olarak kabul edilmektedir¹⁰⁶. Yapıda harim, orta avlu, orta avlunun iki yanında birer tabhane mekanı ve kuzeyde beş birimli bir son cemaat yeri bulunmaktadır.

Bursa Orhan Gazi Camii'nin ve kapalı avlulu Anadolu Selçuklu Medreseleri'nin plan şemaları büyük benzerlikler göstermektedir. Tabhaneli camilerle olan benzerliği

-
- ⁹⁸ S. Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler", a. g. m., s. 29.
- ⁹⁹ C. E. Arseven, **Türk Sanatı Tarihi (Menşinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatkar)**, İstanbul, 1970, s. 142, 143.
- ¹⁰⁰ E. Diez- O. Aslanapa, **Türk Sanatı**, İstanbul, (Basım Yılı Belirtilmemiştir).
- ¹⁰¹ S. Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler", a. g. m., s. 13.
- ¹⁰² S. Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler", a. g. m., ay. yer.
- ¹⁰³ S. Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler", a. g. m., s. 31, 32.
- ¹⁰⁴ S. Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler", a. g. m., s. 22.
- ¹⁰⁵ Plan ve bilgi için bkz. O. Aslanapa, "İznik'te, Sultan Orhan İmareti Camii Kazısı", **Sanat Tarihi Yıllığı**, (1964-65), İstanbul, 1965.
- ¹⁰⁶ Plan ve bilgi için bkz. E. H. Ayverdi, **İstanbul Mim'ari Çağının ...**, s. 61-81.

nedeniyle en ilgi çekici yapılardan birisi **Kırşehir Cacabey Medresesi** (1272)¹⁰⁷, dir. Yapıda, Giriş eyvanı ile birlikte fenerli avlu etrafında dört eyvan yer almaktadır. Girişin soluna türbe, orta avlunun kenarlarına ve köşelerine ise, eyvanlara açılan öğrenci hücreleri yerleştirilmiştir. Girişin karşısındaki eyvanın zemini yükseltilerek bir mescid mekanı şeklinde değerlendirilmiştir. Bu plan şeması; ortada fenerli avlusu, girişin karşısında mescidi ve yanlardaki eyvanlarla tabhaneli camilerin eyvanlı örnekleri ile çok yakın benzerler göstermektedir.

Konya İnce Minareli Medrese¹⁰⁸ (1260-65) ve **Konya Karatay Medresesi**¹⁰⁹ (1251-52) kapalı avlulu medreselerdir. İki yapıda tek eyvanlıdır. Avlunun fenerli olması ve etrafında hücrelerin sıralanması, İnce Minareli Medrese eyvanının mescid olarak değerlendirilmesi tabhaneli camileri anımsatmaktadır. Osmanlılar, Selçukluların medrese şemasını camiye uygulayınca, kuzey cepheye bir son cemaat yeri eklemiştirler.

Bursa, Orhan Camii'nden sonraki üç örnekte eyvanların yer aldığı görülmektedir. **Bursa, Hüdavendigâr Camii**¹¹⁰ (14. yüzyılın son çeyreği), **Bursa, Yıldırım Bâyezid Camii**¹¹¹ (14. Yüzyıl sonları) ve **Bursa, Yeşil Camii**¹¹² (1413-1420) eyvan içeren örneklerdir. Bu yapılardaki eyvanlar medreselerdeki eyvanların devam eden örnekleri gibidir. Avlulu, dört eyvanlı medrese tipinden geçişi gösteren en tipik eser Bursa Hüdavendigâr Camii'dir. Bursa, Yıldırım Bâyezid Camii, ananevi dört eyvanlı bina tipinin kubbeyle örtülü yan eyvanlarda yaşadığını gösteren bir yapıdır. Benzer bir uygulama Bursa, Yeşil Camii'nde görülmektedir. Bu üç yapının planları karşılaştırıldığında, genel hatlarıyla büyük benzerlikler görülmektedir. Ana plan şeması harim, orta avlu, orta avlunun doğu ve batısında birer eyvan, eyvanların kuzey ve güneyinde yer alan tabhane mekanları şeklindedir. Bu tabhane mekanları, Yıldırım Bâyezid Camii ve Yeşil Camii'nde eyvanların kuzey ve güneyinde olmak üzere birer tanedir. Hüdavendigâr Camii'nde ise eyvanların güneyinde birer, kuzeyinde ise ikişer tabhane mekanı bulunmaktadır.

¹⁰⁷ Plan ve tarihçe için bk. M. Sözen, **Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri**, C. II, İstanbul, 1972, s. 15, 16.

¹⁰⁸ Plan ve tarihçe için bkz. M. Sözen, a. g. e., s. 67, 72.

¹⁰⁹ Plan ve tarihçe için bkz. M. Sözen, a. g. e., s. 61, 64, 66.

¹¹⁰ Plan için bkz. E. H. Ayverdi, **İstanbul Mim'ari Çağının ...**, s. 244.

¹¹¹ Plan için bkz. E. H. Ayverdi, **İstanbul Mim'ari Çağının ...**, s. 424.

¹¹² Plan için bkz. E. H. Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)**, İstanbul, 1972, s. 48.

Üç yapının da merkezinde kareye yakın dikdörtgen şekilli bir orta avlu yer almaktadır. Orta avlunun doğu ve batısında bulunan eyvanlar Hüdavendigâr Camii'nde beşik tonozla; diğer iki yapıda ise sivri kemerli tonozla orta avluya açılmaktadır. Orta avlunun güneyinde yer alan harim mekanları, Hüdavendigâr Camii'nde kuzey güney yönlü dikdörtgen şekilli iken; diğer iki yapıda orta avludan biraz daha küçük kareye yakın dikdörtgen biçimindedir. Her üç yapıda da eyvanların güney kesimlerinde birer tabhane mekanı bulunmaktadır. Bu mekanlar Hüdavendigâr Camii'nde dikdörtgen şekilli; diğer iki yapıda kareye yakın dikdörtgen şekillidir. Tabhane mekanlarının girişleri orta avlunun doğu ve batı duvarlarının güney uçlarında yer alan giriş aralıklarından sağlanmaktadır. Eyvanların güneyindeki mekan dağılımı benzer özellikler göstermekteyken; yapılar arasındaki plan farklılıkları eyvanların ve orta avlunun kuzey kesimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Yıldırım Bâyezid Camii ve Yeşil Camii'nde eyvanların kuzeyinde birer; Hüdavendigâr Camii'de ise ikişer tabhane mekanı yer almaktadır. Yıldırım Bâyezid Camii'nde, bu tabhane mekanlarına orta avlunun kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki giriş açıklıkların hemen arkasındaki geçiş mekanlarından ulaşılmaktadır. Yeşil Camii'nde bu mekanlara geçiş, kuzey cephenin ortasındaki girişin arkasında yer alan doğu-batı yönlü bir koridorun iki ucundan sağlanmaktadır. Hüdavendigâr Camii'nde ise farklı bir uygulama göze çarpmaktadır. Eyvanların kuzeyindeki ve yapının kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki tabhane mekanlarına ayrı ayrı bölümlerden girilmektedir. Eyvanların kuzeyindeki mekanlara, orta avlunun kuzeyinde yer alan küçük bir eyvanın, doğu ve batı duvarlarının arkasına kalan koridorlardan ulaşılmaktadır. Kuzeybatı ve kuzeydoğu köşelerdeki mekanlara ise bu küçük eyvanın kuzeyine yerleştirilmiş dikdörtgen şekilli bir geçiş mekanının doğu ve batı duvarları üzerindeki açıklıklardan ulaşılmaktadır.

Hüdavendigâr, Yıldırım ve Yeşil Camii'lerinde kuzey cephelerinin ortasında yer alan giriş açıklıkları ile orta avlunun kuzeyinde kalan bölümler, her yapıda farklı şekillerde düzenlenmiştir. Hüdavendigâr Camii'nde bu bölüm, ortada yaklaşık kare planlı bir geçiş mekanı ile mekanın doğu ve batısında yer alan ve ikinci kattaki medreseye ulaşmayı sağlayan merdivenlerle doldurulmuştur. Yıldırım Bâyezid Camii'nde ise giriş, derin bir eyvanın dip duvarına yerleştirilmiştir. İki kat boyunca yükselen giriş eyvanının doğu ve batısına iki küçük mekan yerleştirilmiştir. Mekanlardan doğudaki kare, batıdaki kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Bu mekanların kuzeyinde birer geçiş mekanı ve geçiş mekanlarının da doğu ve batı kesimlerine üst kata çıkışı sağlayan birer merdiven kovanı yerleştirilmiştir. İkinci katta ise bu mekanların üzeri ters

“U” şeklindeki bir koridorla çevrenmiştir. Yeşil Camii’nde de giriş bölümü iki katlı şekilde düzenlenmiştir. Alt katta girişin hemen arkasına doğu-batı yönlü uzanan bir koridor yerleştirilmiştir. Koridorun iki ucuna tabhane mekanlarına girişi sağlayan açıklıklar yerleştirilmiştir. Koridorun ortasında da orta avluya ulaşmayı sağlayan küçük bir geçiş mekanı bulunmaktadır. Yıldırım Bâyezid Camii’nde orta avlu ile tabhane mekanlarını birleştiren geçiş mekanlarının bulunduğu bölümlerde birer müezzin mahfili yer almaktadır. Mahfillerin üzeri düz tavanla örtülüdür ve birer Bursa kemeriyle orta avluya açılmaktadırlar. Ayrıca mahfillerin kuzey duvarları üzerinde birer kapı bulunmaktadır. Üst kata çıkış için merdivenler girişin doğu ve batısında kalan duvarlar içine yerleştirilmiştir. Üst katta, alt kattaki müezzin mahfillerin bulunduğu yerlerde birer küçük mekan ile bunların arasında hünkar mahfili yer almaktadır. Yapının minarelerine ulaşmayı sağlayan merdiven kovanları ise iki küçük mekanın doğu ve batı duvarları üzerine yerleştirilmiştir. Merdiven kovanlarının kuzeyinde kare şekilli kuzey kesimlerindeki birer şahişinle son cemaat yerine açılan birer mekan bulunmaktadır.

Bursa Yıldırım Bâyezid camii’nde harimin ve orta avlunun büyük birer kubbeyle kapatıldığı görülmektedir. Harim kubbesinin geçişlerinde üçgen kuşaklar, orta avlununkilerde ise tromplar kullanılmıştır. Eyvanların örtüsünde yıldız tonoz ve kubbeden oluşan bir sistem; tabhane birimlerinde aynalı manastır tonozu; girişin iki yanında kalan mekanlarda birer haç tonoz; orta avludan kuzeybatı ve kuzeydoğudaki tabhane mekanlarına geçişi sağlayan birimlerde ise düz tavan kullanılmıştır (Şekil 6). Bursa Hüdavendigâr Camii’nde üst katta medrese olması nedeniyle bütün birimler farklı yönlerdeki beşik tonozlarla örtülmüştür. Harimin, orta avlunun kuzeyindeki küçük geçiş mekanının ve eyvanların kuzeyinde yer alan iki tabhane mekanının üzeri kuzey-güney; diğer mekanların üzeri doğu-batı yönünde beşik tonozlarla kapatılmıştır. İki kat yüksekliğinde olan orta avlu ise geçişlerinde pandantiflerin kullanıldığı büyük bir kubbeyle örtülmüştür. Bursa Yeşil Camii’nde ise kuzeydoğu ve kuzeybatı tabhane hücreleri birer yıldız tonozla; diğer birimlerin birer kubbeyle kapatıldığı görülmektedir. Harim ve orta avlunun kubbe geçişlerinde üçgen kuşaklar kullanılmıştır. Diğer birimler dilimli kubbelerle kapatılmış ve geçişlerinde içleri mukarnaslarla doldurulmuş pandantifler kullanılmıştır. Üst kattaki mekanlarda ise kubbelerin dışında aynalı manastır tonozlar da mevcuttur.

Yıldırım Bâyezid ve Hüdavendigâr Camii’lerinin kuzey cephelerinde cepheyi bütünüyle kaplayan beş birimli bir son cemaat yeri mevcuttur. Bursa Yeşil Camii’nde

ise son cemaat yerinin tasarlandığı, ancak inşa edilmediği cephe üzerindeki konsollardan anlaşılmaktadır¹¹³. Yıldırım Camii'nde son cemaat yeri kubbeleri kuzeyde altı; doğu ve batıda ise ortalarda birer olmak üzere toplam sekiz destek üzerine oturtulmuştur (Şekil 6). Hüdavendigâr Camii'nde de benzer bir uygulama söz konusudur. Her iki yapıda da son cemaat yerinin doğu ve batı cephelerinde yer alan ikiz kemer açıklıkları, erken devir örneklerinden **İznik Nilüfer Hatun İmareti** (1388)¹¹⁴ ve Bursa Orhan Gazi Camii¹¹⁵,inde (1339) de görülmektedir. Hüdavendigâr Camii'nde son cemaat yerindeki kemer formları sivri iken; Yıldırım Bâyezid Camii'nde Osmanlı mimarisinde ilk kez karşımıza çıkan Bursa kemeri şeklindedir.

Bursa Yıldırım Bâyezid Camii'nde dış cepheler ve son cemaat yeri bütünüyle mermer malzemeyle kaplanmıştır (Resim 10, 11). Bursa Yeşil Camii'nin cephelerinde de inşa malzemesi mermerdir¹¹⁶. Ancak Hüdavendigâr Camii'nde cepheler ve son cemaat yeri tuğla ve kesme taş malzemeyle oluşturulmuş almaşık duvar örgüsüne sahiptir¹¹⁷.

Bursa Yıldırım ve Bursa Yeşil Camilerinde kuzey cephenin doğu ve batı kanatları üzerinde birer minare yer aldığı görülmektedir. Hüdavendigâr Camii'nde ise sadece kuzey doğu köşede bir minare bulunmaktadır. Yıldırım Camii'nin minarelerinden kuzey batıda yer alanı tamamen yok olmuş; kuzeydoğudakinin ise kürsü ve gövde bölümünün küçük bir kesimi günümüze ulaşabilmiştir.

Daha geç dönemlerinde inşa edilen tabhaneli cami örneklerinde yan eyvanların ilk amaçlarını yitirdikleri görülmektedir. 15. yüzyıla tarihlenen **Afyon Gedik Ahmet Paşa**¹¹⁸ ve 1485 tarihli **İstanbul Davut Paşa Camii**¹¹⁹ gibi örneklerde eyvanlar dışarı açılan kemerler şeklinde düzenlenmiştir.

15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren harimin küçüldüğü, orta avlunun harime doğru kaydırıldığı görülmektedir. 1485 tarihli İstanbul, Davut Paşa Camii, bu

¹¹³ Resim için bkz. E. H. Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ...**, s. 85, Resim. 130. R.

¹¹⁴ Plan için bkz. O. Aslanapa, **a. g. e.**, s. 221.

¹¹⁵ Bilgi ve resim için bkz. E. H. Ayverdi, **İstanbul Mim'ari Çağının ...**, s. 61-88.

¹¹⁶ Resim için bkz. E. H. Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ...**, s. 85, Resim. 121a.

¹¹⁷ Resim için bkz. E. H. Ayverdi, **İstanbul Mim'ari Çağının ...**, s. 254, 255, Resim 367 R, 372.R.

¹¹⁸ Plan için bkz. E. H. Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481)**, İstanbul, 1972, s. 2.

¹¹⁹ Plan için bkz. E. H. Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481)**, İstanbul, 1972, s. 327-334.

uygulamanın en önemli örneğidir. Mihrap, harim kalıntısı denilebilecek kadar küçük bir bölüme yerleştirilmiştir. Bu dönemden sonra harim en büyük ve en önemli mekan haline gelmiştir. Davut Paşa Camii ile aynı dönemde inşa edilen **Edirne II. Bâyezid Camii**'nde (1478-88)¹²⁰ abidevi bir harim karşımıza çıkmaktadır. Tabhaneler yine yapının iki yanında bağımsız mekanlar şeklindedir. Tabhane mekanları kendi içinde dört eyvanlı plan şeması göstermektedir.

Tabhaneli camilerin son örneği sayılan 1490-91 tarihli **Manisa Hatuniye Camii**¹²¹'nde de tabhaneler harimin iki yanında yer almaktadır. Birbiri içinden geçilebilen tabhane odaları, sonradan harime açılmıştır.

Yıldırım Bâyezid Camii'nde taş, alçı, çini ve kalemizi süslemeler dikkati çekmektedir. Yapının, doğu batı ve harim bölümlerinin dış cephelerinde bulunan pencerelerin üzerindeki mukarnas süslemeler ile **Yeşil Camii**'nin cephelerinde yer alan mukarnaslı süslemeler arasında büyük benzerlikler mevcuttur¹²². Kuzey cephesindeki pencerelerin üzerinde bulunan altıgen panoların Yeşil Camii'nde daire şekilli olduğu görülmektedir¹²³. Yıldırım Camii'nde boş olan alınlık kemerlerinin içleri Yeşil Camii'nde bitkisel karakterli süslemelerle dolgulanmıştır¹²⁴. Yıldırım Camii'ndeki alçı ocak ve dolap nişlerinin benzerlerini Yeşil Camii'nde de görmekteyiz. Yeşil Camii'nin ocak ve dolap nişlerinde mukarnas ve kabralara yer verildiği görülmektedir¹²⁵.

Yıldırım Camii ve Hüdavendigâr Camii mihrabı mermerdir¹²⁶. Fakat, Yeşil Camii'nde mihrap çinidir. Yıldırım Camii'nde çini malzeme sadece son cemaat yerinde ki nişlerin mukarnasları arasında ve alçı ocak ve dolap nişlerinin geometrik bordürlerinde yer almaktayken; Yeşil Camii'nde mihrap dışında, harim, ana eyvanlar ve orta avlunun kuzeyindeki mahfillerde de çini malzeme göze çarpmaktadır.

Bursa Yıldırım Camii'nin kalemizi süslemelerinin hangi döneme ait olduğu konusunda sağlıklı bir bilgi mevcut değildir. kalemizi süslemelerinin orijinal olmadığı

¹²⁰ Plan için bkz. O. Aslanapa, **Türk sanatı**, s. 242.

¹²¹ Bilgi için bkz. İ. A. Yüksel, **Osmanlı Mimarisinde II. Bâyezid, Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520)**, C. V, İstanbul, 1983, s.335, şekil.108.

¹²² Resim için bkz. Ay eser, s. 82, Resim. 124-125. R.

¹²³ Resim için bkz. Ay eser, s. 85, Resim. 131, 132. R.

¹²⁴ Resim için bkz. Ay eser, s. 83, Resim. 126, 127. R.

¹²⁵ Resim için bkz. Ay eser, s. 67, Resim. 93, 96. R.

¹²⁶ S. Çetintaş, yapının orijinal mihrabının çini olduğunu belirtmektedir. Bkz. **a. g. e.**, s. 29.

dikkatli bir şekilde bakıldığında belli olmaktadır. Mihrap nişinin içindeki iki yana açılan perde motifinin benzerleri, 1785 tarihli Aydın Cincin Köyü'ndeki **Cihanoğlu Camii**¹²⁷,nde ve 1805 tarihli İzmir'deki **Çakaloğlu Hanı**'nın sebilinde de mevcuttur. Ayrıca, mihrap tepeliğinin ortasındaki kartuş içinde verilen realist çiçekler şeklindeki süslemelerin ve mihrabın iki yanındaki kompozisyonlarının benzerlerini 1802 tarihli Denizli Acıpayam'daki **Yazır Köyü Camii**¹²⁸,nde ve 1791-92 tarihli **Soma Hızır Bey Camii**¹²⁹,nde de görmekteyiz. Büyük bir olasılıkla bu süslemeler yapıya 1855 yılındaki onarımda eklenmiş olmalıdır. Bursa Yeşil Camii'nde son yıllarda yapılan onarımlarda orijinal kalemizi süslemeler ortaya çıkarılmıştır.

TARİHLENDİRME

Caminin inşa kitabesi yoktur. Yapının inşa edildiği arazi ile ilgili bir istibdalnâmede yapının adı geçmektedir. İstibdalnâmede Yıldırım Bâyezid'in, üzerinde "Cami-i şerif ve Mecma-i lâtif" bir bina eylemek üzere, Şüşterî Bahçesi adıyla anılan bir bahçeyi, Orta Kızık Kariyesi ile değiştirdiğinden söz edilmektedir. Tarih 802 (1400) olarak verilmiştir¹³⁰. Aynı tarihli Yıldırım Bâyezid'e ait vakfiyede ise camiyi Yıldırım Bâyezid'in yaptırdığı belirtilmiş, fakat tarih verilmemiştir.¹³¹ Vakfiyede tarih verilmediği için, vakfiyenin düzenlenme tarihi dikkate alınarak yapın, XIV yüzyılın son yıllarında Yıldırım Bâyezid tarafından yaptırıldığı söylenebilir. Kâtip Çelebi de caminin inşa tarihini 1388 olarak bildirmektedir¹³².

¹²⁷ Bilgi için bkz. R. Arık, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, Ankara, 1976, s. 30.

¹²⁸ Bilgi için bkz. R. Arık, **a. g. e.**, s. 42-46.

¹²⁹ Bilgi için bkz. R. Arık, **a. g. e.**, s. 32-39.

¹³⁰ E. H. Ayverdi, "Yıldırım Bâyezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnâmesi", **a. g. m.**, s. 44.

¹³¹ Bkz. E. H. Ayverdi, "Yıldırım Bâyezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnâmesi", **a. g. e.**, s. 37, 46.

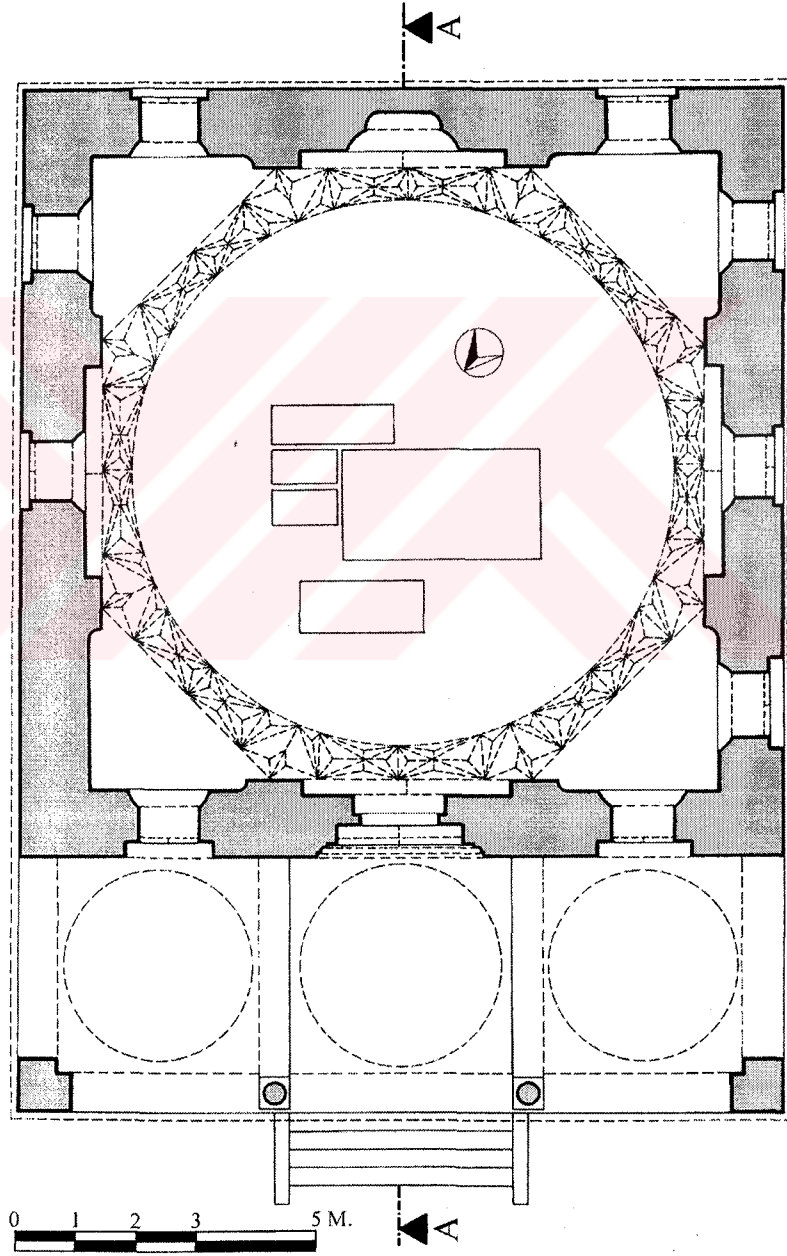
¹³² Katip Çelebi, **Takvimü't-tevarih**, 52b.

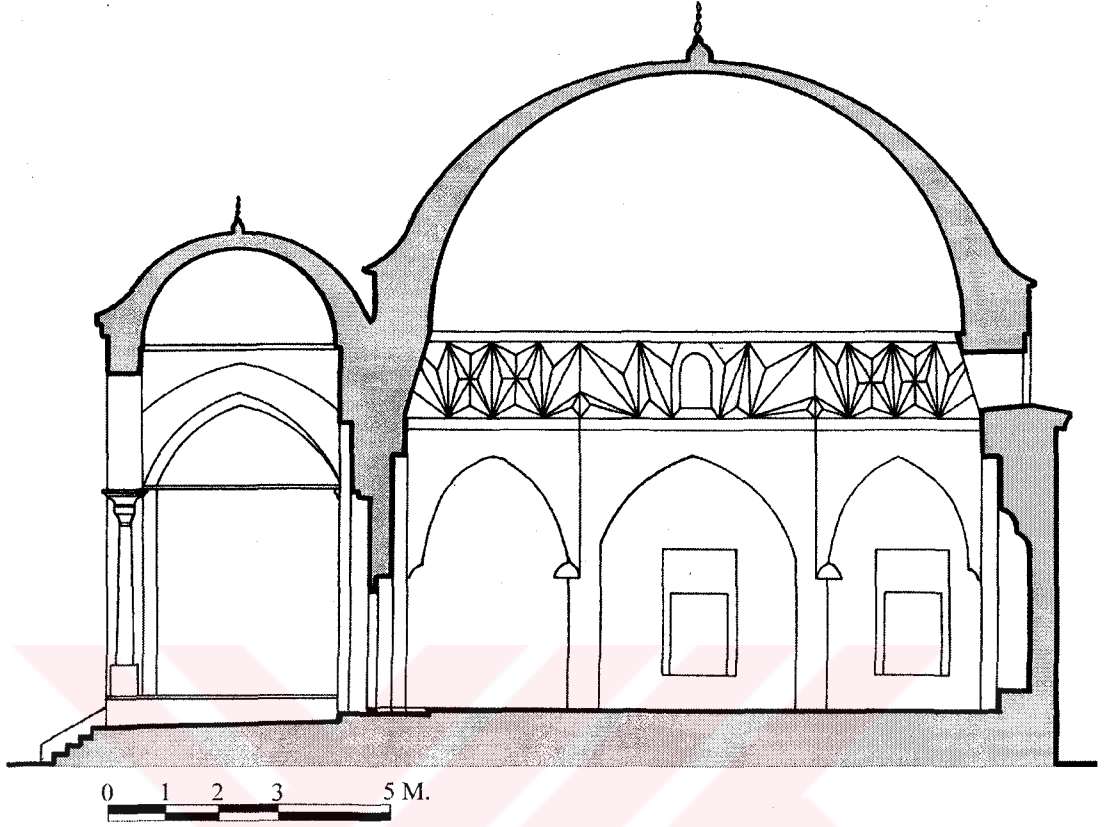
2- TÜRBE

Külliyenin en küçük yapısı olan türbe, caminin kuzeyinde yer almaktadır (Şekil 1).

Yapı tek kubbeli kübik bir gövde ile, kuzey cephesinde bulunan üç birimli bir revaktan oluşmaktadır (Resim 68; Şekil 14, 15).

Şekil 14. Yıldırım Bâyezid Türbesi. Plan. (E. H. Ayverdi'den işlenerek)

Şekil 15. Yıldırım Bâyezid Türbesi. A-A kesiti. (E. H. Ayverdi'den işlenerek)

İnşa malzemesi taş, tuğla ve mermerdir. Kuzey cephesi dışında kalan üç cephesi iki sıra tuğla ve bir sıra kesme taşın dönüşümlü şekilde yerleştirilmesiyle inşa edilmiştir. Bu almaşık duvar örgüsü, yapının kubbe kasnağının her bir yüzünde ve revak bölümündeki kemerlerde tekrarlanmıştır. Kuzey cephe bütünüyle mermer malzeme ile kaplanmıştır.

Yapının, gövde ve revak bölümlerinin üst örtüsü kubbedir. Gövdeyi örten kubbe, sekizgen bir kasnak üzerinde yükselmektedir. Kasnağın doğu, batı ve güney yönlerinde sivri kemerli üç pencereye yer verilmiştir. Güneydeki pencerenin inşasında sadece tuğla malzeme kullanılmasına karşın; diğer iki pencerede tuğla ve taş malzemenin birlikte kullanıldığı görülmektedir. Revak bölümünde yer alan üç kubbede kasnak kullanılmamıştır. Taş malzemedan yapılmış dış bükey kavisli bir saçak, yapının kubbe kasnağını, cephelerini ve revak bölümünü çevrelemektedir (Resim 68).

Türbenin batı cephesinde üç; diğer cephelerde ikişer olmak üzere sivri kemerli dokuz penceresi bulunmaktadır (Resim 69, 70, 71). Yaklaşık eş büyüklükteki pencereler doğu, batı ve güney cephelerde birer dikdörtgen çökertme içine alınmıştır (Resim 72). Yapının doğu cephesinin kuzeyindeki pencerenin yerleştirildiği çökertmenin köşeleri pahlanmıştır (Resim 73). Bu cephenin kuzey kesiminde, batı cephesinde olduğu gibi, üçüncü bir pencerenin yer alması beklenirdi (Resim 71; Şekil 14). Ancak, cephenin bu kesimindeki kesme taş ve tuğla derzleri incelendiğinde, derzlerin birbirine denk geldiği görülmektedir (Resim 74). Buradan yola çıkarak, cephenin bu kesiminde bulunabileceği düşünülen pencerenin inşa edilmediği sonucuna varılmaktadır. Neden böyle bir uygulama yapıldığı anlaşılamamaktadır.

Yaklaşık kare şekilli kübik gövdenin kuzeyinde, gövdeden daha yüksek tutulmuş, doğu-batı yönlü uzanan dikdörtgen planlı revak bölümlü yer almaktadır. Revak, kuzeyde, köşelere yerleştirilmiş “L” şekilli iki yığma destek ile, desteklerin arasında yer alan daire kesitli iki sütun ile sınırlandırılmıştır. Destekler, kemer başlangıç hizasına kadar mermer malzeme ile kaplanmıştır. Sütunlar, zeminde küp şekilli mermer blokların üzerine yerleştirilmiştir. Sütun başlıkları yekpare mermerdendir ve köşeleri pahlanmıştır. Dikdörtgen şekilli revak, kuzey-güney yönlü atılan sivri kemerlerle, üç birime ayrılmıştır. Ortada yer alan birim daha geniştir ve üzerini örten kubbe, diğer iki kubbeye oranla daha yüksek tutulmuştur. Kubbe geçişlerinde pandantifler kullanılmıştır (Resim 75).

Kuzey cephe üzerinde, ortada giriş ve iki yanında birer pencere olmak üzere üç açıklık bulunmaktadır¹³³. Pencereler benzer özellikler göstermektedir. Pencereleri kuşatan üç dilimli kemerler, belli bir yükseklikten sonra dikdörtgen şekilli birer çerçeve içine alınmışlardır. Pencerelerin yer aldığı açıklıkların üzeri sivri kemerle örtülmüştür. Kemerler üzerinde kaval silmelerle yapılmış süslemelere yer verilmiştir.

¹³³ Yapının bu cephesiyle ilgili olarak çeşitli araştırmacılar farklı görüşler ortaya atmışlardır. S. Çetintaş yapının 1855 Bursa depreminde tamamen yıkıldığını ve yapının 19. yüzyılda yeniden inşa edildiğini belirtmektedir. (Bkz. S. Çetintaş, a. g. e., s.30); A. Gabriel, S. Çetintaş'ın görüşüne katılmakta; ancak yapı inşa edilirken medresede uygulanan ortaçağ tekniklerinin kullanıldığını ve ortadaki iki sütunun yeni olduğundan şüphe edilemeyeceğini belirtmektedir. (Bkz. A. Gabriel, a. g. e., s. 75). Ancak, Besim Özcan tarafından yayımlanan “Bursa Depremleri (2 Mart- 12 Nisan 1855)” adlı makalede (Başbakanlık, Osmanlı Arşiv Belgesi BOA, İr.-DH, Nr. 20363. L. 3, 6) depremde türbenin revak kubbelerinden ikisinin yarıldığını, türbe kubbesinin ise zarar görmediğini açıkça ortaya koymaktadır. (Bkz. H. Önkal, “Yıldırım Türbesi İle İlgili Bazı Problemler Üzerine Düşünceler”, XI. Uluslararası Türk Sanatı Kongresi, 23-28 Ağustos 1999, Utrecht- Hollanda, s. 4.)

Giriş taçkapı şeklinde düzenlenmiştir (Resim 76). Taçkapı en dışta dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Çerçevenin içinde, sağda ve solda olmak üzere mukarnas başlıklara sahip iki gömme sütünçeye yer verilmiştir. Kavsara içiçe geçmiş iki sivri kemerle oluşturulmuştur. Giriş aralığının üzeri basık kemerle örtülmüştür. Basık kemerin üzerinde dikdörtgen mermer bir plaka üzerine, üç satır olarak yazılmış yapının inşa kitabesi bulunmaktadır (Resim 77).

Türbenin gövde bölümü kare şekillidir. Dört ana yönde yer alan duvarlar üzerinde sivri kemerli birer çökertme bulunmaktadır. Güneydeki çökertme içine mihrap, kuzeydekine giriş, diğer iki çökertme içine ise birer pencere yerleştirildiği görülmektedir. Kubbeye geçiş iki kademeli olarak düzenlenmiştir. Önce, duvarlara oldukça alçak bir seviyede yerleştirilen sekiz konsolun, köşelerinde tromp geçişlerle birleştirilmesi ile sekizgen bir alan oluşturulmuş; oluşan bu alanın üzerine geçişlerinde Türk üçgenleri kullanılan bir kubbe yerleştirilmiştir (Resim 78). Köşelerde kalan üçgen şekilli alanların duvarlarına, kuzeydoğudaki bölümde bir diğer bölümlerde ikişer tane olmak üzere dikdörtgen formunda yedi adet pencere yerleştirilmiştir (Resim 79).

Güney duvar üzerinde ortada mihrap yer almaktadır (Resim 80). Kalemîşi tekniği ile oluşturulmuş mihrabın kavsarası yarım daire şeklindedir. Mihrap nişi alt kesimde giderek basık bir biçim kazanmıştır.

Gövde bölümünde beş sanduka bulunmaktadır. Ortada dikdörtgen şekilli pirinç parmaklık içinde Yıldırım Bâyezid'in sandukası yer almaktadır. Hemen sağında, oğlu İsa Çelebi'nin, solunda zevcelerinden birinin sandukaları bulunmaktadır. Bu iki sandukanın arasında diğerlerine göre oldukça küçük tutulmuş ve kime ait oldukları belli olmayan iki kadın sandukası yer almaktadır¹³⁴ (Resim 81).

SÜSLEMELER

Yapıda taş ve kalemîşi süslemeler bulunmaktadır.

Taş süslemeler: Taçkapı üzerinde ve kuzey cephenin batı ucundaki pencerede düz yüzeyli oyma tekniğiyle meydana getirilmiş süslemeler yer almaktadır. Taçkapının iki yanındaki gömme sütüncelerin köşeleri oyularak beşgen bir profil kazandırılmıştır. Sağdaki sütüncenin üstünde bir burgu motifi bulunmaktadır (Resim 82). Fakat diğerinin

¹³⁴ H. Önkal, a. g. e., s. 55.

üzerinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Süncelerin mukarnaslı başlıkları vardır. Kavsarayı oluşturan kemerin içine yerleştirilen ikinci kemerin uçlarında iki sıra halinde mukarnas dişlerine yer verilmiştir. Kavsara kemerinin kilit taşı üzerinde bir çarkıfelek motifi bulunmaktadır (Resim 77). Giriş aralığını örten basık kemerin köşeliklerinde tâlik yazıyla sağda **Maşallah**, solda ise **Barekallah** yazılmıştır¹³⁵. Ayna bölümünde, kitabe ile kuşatma kemeri arasındaki alanda tam ortada bir şemse ve etrafında yer alan palmet ve mızrak ucu motifleriyle meydana getirilmiş bir kompozisyon bulunmaktadır. Üst kesimde üst üste yerleştirilmiş iki; alt kesimde ise bir palmet bulunan semsenin içi, ince kıvrık dallarla oluşturulmuş oniki kollu yıldız motifiyle bezenmiştir (Resim 83).

Taçkapının batısında yer alan pencerenin dilimli kemerlerinin içinde oyma tekniğiyle meydana getirilmiş istiridye kabuğu şeklinde bir süsleme mevcuttur (Resim 84). Diğer pencerenin benzer süslemesi ise kalemişi tekniğiyle oluşturulmuştur (Resim 85).

Kalem işi süslemeler: Revak bölümünde, kemerlerin karınlarında, kubbelerin içinde ve eteklerinde; gövde bölümünde, taçkapıda ve pencerelerde; gövde bölümünü örten kubbenin içinde ve eteğinde, kubbe geçişlerinde kullanılan üçgen yüzeylerin altında yer alan kartuşlarda, mihrap üzerinde, gövdeyi aydınlatan dokuz pencerenin ve girişin üzerinde kalemişi süslemeler yer almaktadır.

Yapının ana gövdesini örten kubbenin içinde kıvrık dal, rumi, palmet ve akantus yapraklarıyla oluşturulmuş daire şekilli bir madalyon yer almaktadır. Bu madalyonun tam ortasında küçük çiçeklerle meydana getirilen bir bölüm bulunmaktadır. Bunun çevresinde kıvrık dallarla sekiz kollu bir yıldız motifi oluşturulmuştur. Ayrıca daire şekilli madalyonun en dışında nöbetleşe şekilde yerleştirilmiş değişik formdaki palmetlere yer verilmiştir. Kullanılan renkler, siyah, mavi ve kahverenginin değişik tonlarıdır (Resim 86).

Kubbe eteğini kıvrık dal, rumi ve akantus yapraklarıyla meydana getirilen bir bordür dolanmaktadır. Renkler, kahverengi, beyaz ve mavidir (Bkz. Resim 78).

¹³⁵ H. Önkal, bu yazıların ta'lik hatla yazılmış olmaları nedeniyle yapıya sonraki bir onarımda eklendiğini belirtmektedir. Bilgi için bkz. H. Önkal, "Yıldırım Türbesi İle İlgili Bazı Problemler Üzerine Düşünceler", a.g.m., 23-28 Ağustos 1999, Utrecht- Hollanda, s. 5.

Üçgen kuşakların altında rumi, palmet ve kıvrık dallarla oluşturulan kartuş şeklinde bezemeler görülmektedir. Kullanılan renkler, kubbe eteğindeki bezemeyle benzerlik göstermektedir (Resim 78).

Doğu cephesinin kuzey ucunda yer alması düşünülen fakat inşa edilmemiş olan pencere, iç mekanda kalemizi tekniğiyle oluşturulmuştur (Resim 87). Bu pencere ve diğer pencerelerin alınlıklarında palmet ve kıvrık dallarla meydana getirilen birer taç bulunmaktadır. Pencerelerin iki yanındaki pahlanmış bölümlerde de benzer kompozisyonlu, fakat kartuş şeklinde süslemeler görülmektedir (Resim 88).

Güney duvarı üzerindeki mihrabın yarım daire şekilli tepeliğinde, ortada öbek şeklinde çiçek motiflerine yer verilmiştir. Bu kompozisyonu, hatayıyı anımsatan burgu şeklinde yapraklar ve kıvrık dallardan meydana gelen bir başka kompozisyon çevrelemektedir. Köşeliklerde kıvrık dal ve rumilerle oluşan bir bezeme dikkati çekmektedir. Yan yüzlerde yer alan bordürlerde, bağlayıcı unsur olarak eşkenar dörtgenlerin de kullanıldığı görülmektedir. Niş içinde iki yana açılan püsküllü bir perde motifi mevcuttur. Renkler kırmızı, mavi yeşil ve beyazdır (Bkz. Resim 80).

Son cemaat yeri kubbelerinin içinde rumi, palmet, kıvrık dal ve akantus yapraklarıyla meydana getirilen benzer karakterli madalyonlara yer verildiği görülmektedir. Ancak, kubbe eteklerindeki bordürlerde farklılıklar dikkati çekmektedir. Ortadaki birimin kubbe eteklerinde, yuvarlak şekilli küçük madalyonların içlerine yerleştirilen çiçeklerle oluşturulan bir bordür mevcuttur. Madalyonlar dört yapraklı daha küçük boyutlu çiçeklerle ve akantus yapraklarıyla birlerine tutturulmuşlardır. Madalyonların içindeki çiçeklerin sapları ise palmetlerle verilmiştir. Kullanılan renkler lacivert, yeşil, beyaz ve kırmızıdır (Resim 89). Diğer iki kubbenin eteklerindeki bordür birbirini takip eden kartuşlardan meydana gelmektedir. Bu kartuşların içlerinde ortada bir çiçek, çiçekten yayılan kıvrık dal ve palmetlerle oluşturulan bir kompozisyon oluşmaktadır. Kartuşların uçlarında akantus yapraklarını anımsatan palmetler bulunmaktadır. Renkler lacivert, yeşil ve beyazdır (Resim 90).

DEĞERLENDİRME

Türbe, İslam dünyasında sultanlar, saraya mensup kişiler, komutanlar, din liderleri ve ünlü kişiler için yaptırılan mezar anıtlarıdır¹³⁶. Abbasi halifesi El- Muntasır'ın

¹³⁶ S. K. Yetkin, *İslam Ülkelerinde Sanat*, İstanbul, 1984, s. 71.

Hıristiyan olan annesi tarafından 862 yılında Samarra'da yaptırılan **Kubbetü's Süleybiye**¹³⁷ bilinen en eski mezar anıtıdır.

Yıldırım Bâyezid Türbesi (1406) kare şekilli bir gövde ve kuzey cephesini bütünüyle kaplayan üç birimli bir revaktan meydana gelmektedir (Bkz. Şekil 14). Yapı, bu plan özelliklerine göre, kare planlı ve üzeri kubbeye örtülü türbeler grubuna girmektedir¹³⁸.

Özbekistan'daki **Tim Arap Ata Türbesi**¹³⁹ (978), Türk-İslam Mimarisi'nde bu plan tipinin ilk örneği olarak kabul edilmektedir¹⁴⁰. Yine Karahanlı döneminden **Ayşe Bibi**¹⁴¹ ve **Balacı Hatun**¹⁴² (XII. yy), **Özkent Türbeleri**¹⁴³ (XI-XII. yy), **Şeyh Fazıl Türbesi**¹⁴⁴ (XI-XII.yy); Gazneli döneminden, **Aslan Cazip**¹⁴⁵ (997-1028); Büyük Selçuklu döneminden **Kümbeti Surh**¹⁴⁶ (1147) ve **Sultan Sancar Türbesi** (XII. yy ortaları)¹⁴⁷ Anadolu Selçuklu döneminden **Ahlat Erzen Hatun Türbesi**¹⁴⁸ (1222) kare planlı türbelere örnek teşkil etmektedir.

Yıldırım Bâyezid Türbesi, plan özellikleri açısından yine Osmanlı döneminde inşa edilen **Bursa Gülçiçek Hatun Türbesi**¹⁴⁹ (1399-1400), **Bursa Şirin Hatun Türbesi**¹⁵⁰ (XVI. yy başı), **Bursa Mükrime Hatun Türbesi**¹⁵¹ (XV. yy sonu XVI. yy başı) ve **Gülruh Hatun Türbesi**¹⁵² (1526-27) ile benzerlikler göstermektedir. Sözü edilen dört yapıda da inşa malzemesi iki veya üç sıra tuğla bir sıra kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir. Ayrıca kesme taşlar dik olarak yerleştirilen tuğlalarla kasetlenmiştir.

¹³⁷ Bilgi için bkz. K. A. C. Creswell, *A short Account of Early Muslim Architecture*, Harmondsworth, 1958, s. 287, 288.

¹³⁸ S. K. Yetkin, *İslam Ülkelerinde Sanat*, İstanbul, 1984, s. 71.

¹³⁹ Bilgi için bkz. O. Aslanapa, *a. g. e.*, s. 32, 33.

¹⁴⁰ A. Altun, *Ortaçağ Mimarisinin Anahtarı İçin Bir Özet*, İstanbul, 1988, s. 10.

¹⁴¹ Bilgi için bkz. O. Aslanapa, *a. g. e.*, s. 33.

¹⁴² Bilgi için bkz. O. Aslanapa, *a. g. e.*, s. 34.

¹⁴³ Bilgi için bkz. A. Altun, *a. g. e.*, s. 34, 35, 36.

¹⁴⁴ Bilgi için bkz. O. Aslanapa, *a. g. e.*, s. 36, 37.

¹⁴⁵ Bilgi için bkz. O. Aslanapa, *a. g. e.*, s. 46, 47.

¹⁴⁶ Bilgi için bkz. S. K. Yetkin, *a. g. e.*, s. 71.

¹⁴⁷ Bilgi için bkz. O. Aslanapa, *a. g. e.*, s. 77.

¹⁴⁸ Bilgi için bkz. O. Aslanapa, *a. g. e.*, s. 32, 33.

¹⁴⁹ Bilgi için bkz. bkz. E. H. Ayverdi, *İstanbul Mim'ari Çağının ...*, s. 463, 464; H. Önkal, *a. g. e.*, s. 53, 54.

¹⁵⁰ Bilgi için bkz. H. Önkal, *a. g. e.*, s. 108, 109.

¹⁵¹ Bilgi için bkz. H. Önkal, *a. g. e.*, s. 94, 95.

¹⁵² Bilgi için bkz. H. Önkal, *a. g. e.*, s. 131, 134.

Gülçiçek Hatun Türbesi'nin dışındaki türbelerin sekizgen kasnaklarında da benzer özellikte inşa malzemesi göze çarpmaktadır. Gülçiçek Hatun Türbesinde ise kubbe kasnağı kesme taş malzemeyle meydana getirilmiştir.

Yapıların kubbe geçişlerinde Gülçiçek Hatun Türbesi'nde yelpaze pandantif; diğer örneklerde ise tromp kullanıldığı görülmektedir. Gülruh Hatun Türbesinde trompların içi mukarnaslarla bezenmiştir.

Yıldırım Bâyezid Türbesi'nde yalancı kasnak uygulamasının kullanıldığı görülmektedir. Benzer uygulamayı Gülruh Hatun ve Gülçiçek Hatun Türbelerinde de görmekteyiz.

Yıldırım Bâyezid Türbesi'nde karşılaştığımız revak bölümünün en basit anlamdaki bir uygulamasını Gülçiçek Hatun Türbesi'nde görmekteyiz. Bu örnekte revakın doğu ve batı kesimlerinde duvarların yer aldığı görülmektedir. Yapının orijinalinde, revak bölümünün örtüsünün ne olduğu konusunda kesin bir bilgi edinilememekle birlikte, bunun doğu-batı yönlü bir tonozla örtüldüğü düşünülmektedir.

Yıldırım Bâyezid Türbesi, üç birimli bir revaka sahip ilk türbe olması nedeniyle önemlidir. Bu yapıda ki üç birimli revak uygulaması, Osmanlı döneminde inşa edilen diğer türbelere de öncülük etmiştir. Bu yapılara örnek olarak; **Bursa Şehzade Mahmut Türbesi**¹⁵³ (1507), **İstanbul II. Bâyezid Türbesi**¹⁵⁴ (1513), **İstanbul II. Selim Türbesi**¹⁵⁵ (1576), **İstanbul III. Mehmed Türbesi**¹⁵⁶ (1603) ve **İstanbul Nuruosmaniye Türbesi**¹⁵⁷ (1755) gösterilebilir.

TARİHLENDİRME

Yapının taçkapısı üzerinde, iki bölüm olarak düzenlenen bir kitabe bulunmaktadır (Bkz. Resim 77).

Kitabenin sağ tarafındaki üç satırlık bölümde şunlar okunmaktadır:

¹⁵³ Bilgi ve plan için bkz. H. Önkal, a. g. e., s. 104-107.

¹⁵⁴ Bilgi ve plan için bkz. H. Önkal, a. g. e., s. 110-113.

¹⁵⁵ Bilgi ve plan için bkz. H. Önkal, a. g. e., s. 164-169.

¹⁵⁶ Bilgi ve plan için bkz. H. Önkal, a. g. e., s. 187-193.

¹⁵⁷ Bilgi ve plan için bkz. H. Önkal, a. g. e., s. 215-219.

1- هذه روضة السلطان السعيد المرحوم المغفور بايزيد خان

2- بن مراد خان بناها السلطان الاعظم مولى ملوك العرب و العجم سليمان خان

3- بن بايزيد خان خلد الله ملكه فى اول شهر المحرم سنة تسع و ثمانماية

“Bu türbe, Murad Han oğlu said, merhum, mağfur Sultan Bâyezid Han'ındır. Onu, 809 senesi Muharrem ayının başlarında, Bâyezid Han oğlu Arap ve Acem meliklerinin efendisi büyük Sultan Süleyman Han bina ettirdi. Allah Mülkünü dâim eylesin”.¹⁵⁸

Aynı kitabenin sol tarafında, daha dar bir alanda, beş satır halinde verilen usta kitabesi yer almaktadır. Bu bölümde de:

1- قد وقع الفراغ

2- من هذه العمارة المبار

3- كة على يد العبد الضعيف على بن

4- حسين غفر الله لهما

5- فى ربيع الاخر سنة تسع و ثمانماية¹⁵⁹

“Bu mübarek yapının bitirilmesini 809 (senesi) Rebiü'l-ahirinde, zayıf kul Hüseyin oğlu Ali -Allah her ikisini bağışlasın- eliyle gerçekleştirdi.”¹⁶⁰ şeklinde bir bölüm okunmaktadır.

İki kitabenin tarih kısımlarına dikkat edilirse aralarında dört aylık bir fark olduğu ortaya çıkmaktadır. Birinci kitabe, 1406 senesinin Haziran ayı ortalarını; ikinci kitabe ise aynı yılın Eylül ya da Ekim ayının 14. günlerini vermektedir. Bu süre, böyle bir yapıyı inşa etmek için çok kısa bir zamandır. Birinci kitabedeki tarih yapının inşaatına başlama tarihi değil; kitabenin hazırlanış tarihidir. İkinci kitabedeki sıkışık yazı mimar

¹⁵⁸ H. Önkal, a. g. e., s. 55.

¹⁵⁹ Kitabeler araştırmacılar tarafından bazı küçük farklarla okunmuştur. Bkz. S. Çetintaş, a. g. e., s. 30; E. H. Ayverdi, İstanbul Mi'mâri Çağının ..., s. 468.

¹⁶⁰ H. Önkal, a. g. e., s. 55.

Ali bin Hüseyin'in kitabeye imza koymak arzusundan ileri gelmektedir. Her iki kitabenin de değişik zamanlarda fakat aynı levhaya yazılması hem bu sıkışıklığa hem de zaman farkına neden olmuştur.

Ancak, Yıldırım Bâyezid'in cenazesinin Bursa'ya ulaştığı 1403 yılı sonları ile 1404 yılı başlarında Çelebi Mehmed'in Bursa'ya hakim olduğu ve bu hakimiyetin 1406 yılına kadar sürdüğü bilinmektedir. Çelebi Sultan Mehmed'in Bursa'da 1403-1404'de basılmış bir parasının bulunması, Yıldırım'ın cenazesinin getirildiğinde Bursa'ya hakim olduğunu göstermektedir¹⁶¹.

Buradan yola çıkılarak yapının inşasına Çelebi Sultan Mehmed zamanında başlandığını; fakat türbenin bitmesine yakın bir zamanda Bursa'yı ele geçiren, abisi Süleyman Han zamanında tamamlandığını söyleyebiliriz¹⁶².

---

¹⁶¹ H. Önkal, a.g.m., **XI. Uluslararası Türk Sanatı Kongresi**, 23-28 Ağustos 1999, Utrecht- Hollanda, s. 2. (Basılmamış metin)

¹⁶² H. Önkal, a.g.m., **XI. Uluslararası Türk sanatı Kongresi**, 23-28 Ağustos 1999, Utrecht- Hollanda, s. 3. (Basılmamış metin)

3- MEDRESE

Külliye'nin üçüncü büyük yapısı olan medrese, caminin 30 m. kadar kuzeybatısında yer almaktadır (Resim 91, Şekil 1). Yapının değişik tarihlerde birçok onarım geçirdiği bilinmektedir¹⁶³. 1948-1951 yılları arasında gerçekleştirilen son onarımdan bir kaç yıl sonra yapı Verem Savaş Dispanseri olarak kullanılmaya başlanmıştır¹⁶⁴.

Medrese, kuzeydoğu-güneybatı yönünde oldukça eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmiştir. İnşaat alanının batısı bir istinat duvarıyla tesviye edilmiştir. Fakat, bu da yeterli görülmemekle cepheye ikinci bir istinat duvarı eklenmiş ve binanın güneybatı köşesi bu duvar üzerine oturtulmuştur (Resim 92).

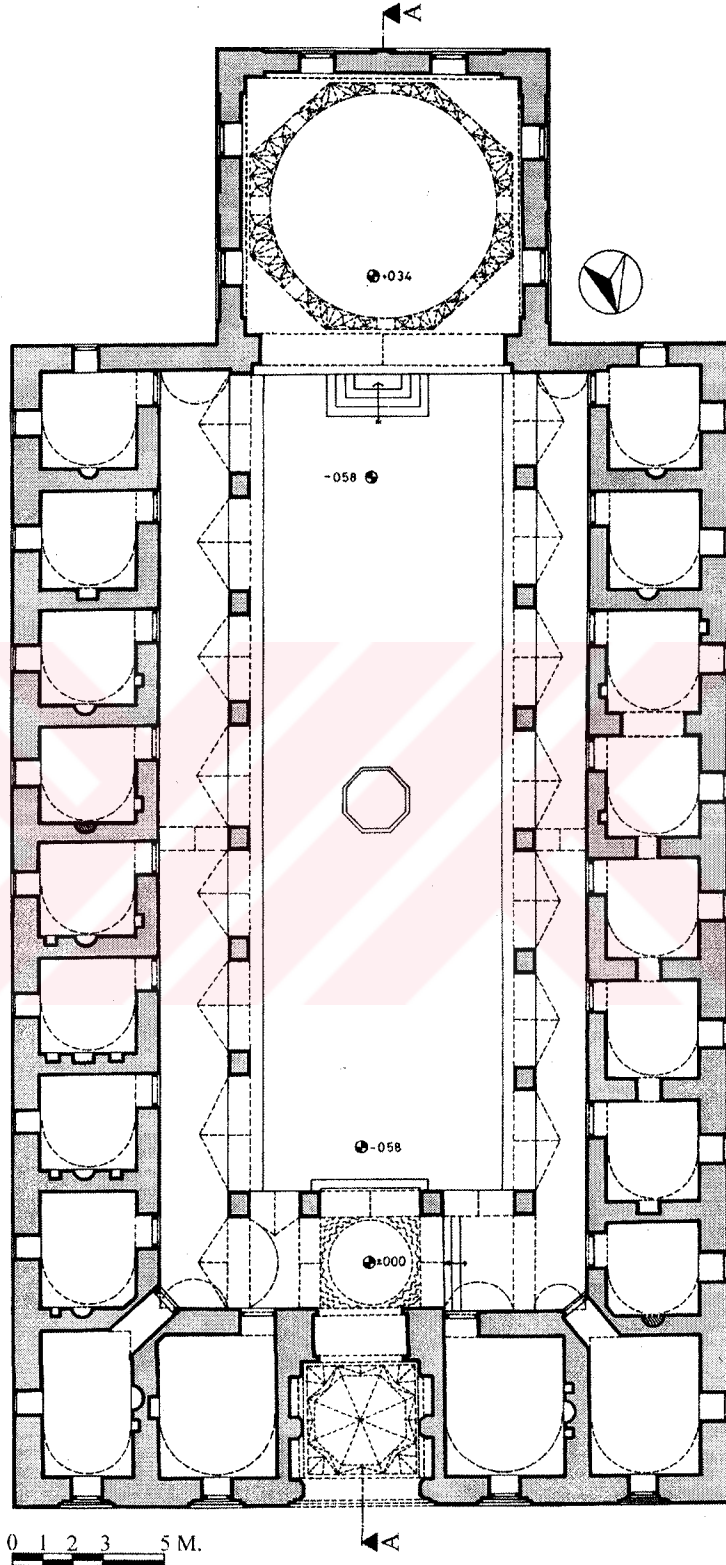
Yapı, kuzey-güney yönde uzunlamasına dikdörtgen bir gövde ile, güney cephesinin tam ortasında, cepheden dışarı doğru yaklaşık 8 m. taşıntı yapan kare şekilli bir bölümden oluşmaktadır (Şekil 16, 17).

İnşa malzemesi taş ve tuğladır. Kuzey cephe kesme taş bloklarla kaplanmıştır. Diğer cepheler iki veya üç sıra tuğla, bir sıra kesme taşın dönüşümlü şekilde yerleştirilmesiyle meydana getirilmiştir. Bu alması duvar örgüsü yapının kubbe kasnaklarında, orta avludaki revaklarda ve kemerlerde de tekrarlanmıştır. Kuzey cephesinin dışındaki cepheler, tuğla malzemeyle oluşturulmuş iki sıra kirpi saçak ile çevrelenmiştir. Kuzey cephe üzerinde ise saçak bölümü silmelerle oluşturulmuştur.

Taçkapı eyvanının, bu eyvanın güneyinde kalan kare şekilli mekanın ve ana eyvanın üzeri sekizgen kasnak üzerine yerleştirilen birer kubbeye örtülmüştür (Resim 91). Son onarım öncesinde alınan bir fotoğrafta sekizgen kasnakların üzerinde ikinci bir kasnak bulunduğu görülmektedir (Resim 93). Yapının inşa edildiği dönemin özelliklerini yansıtmayan ve kubbelerin kiremitle örtülmesini temin için inşa edilen bu kasnaklar son onarımda kaldırılmıştır. Kuzey revakının doğusunda kalan birim doğu-batı; diğer birimler ise kuzey-güney yönünde uzanan yuvarlak kemerli tonozlarla örtülmüştür.

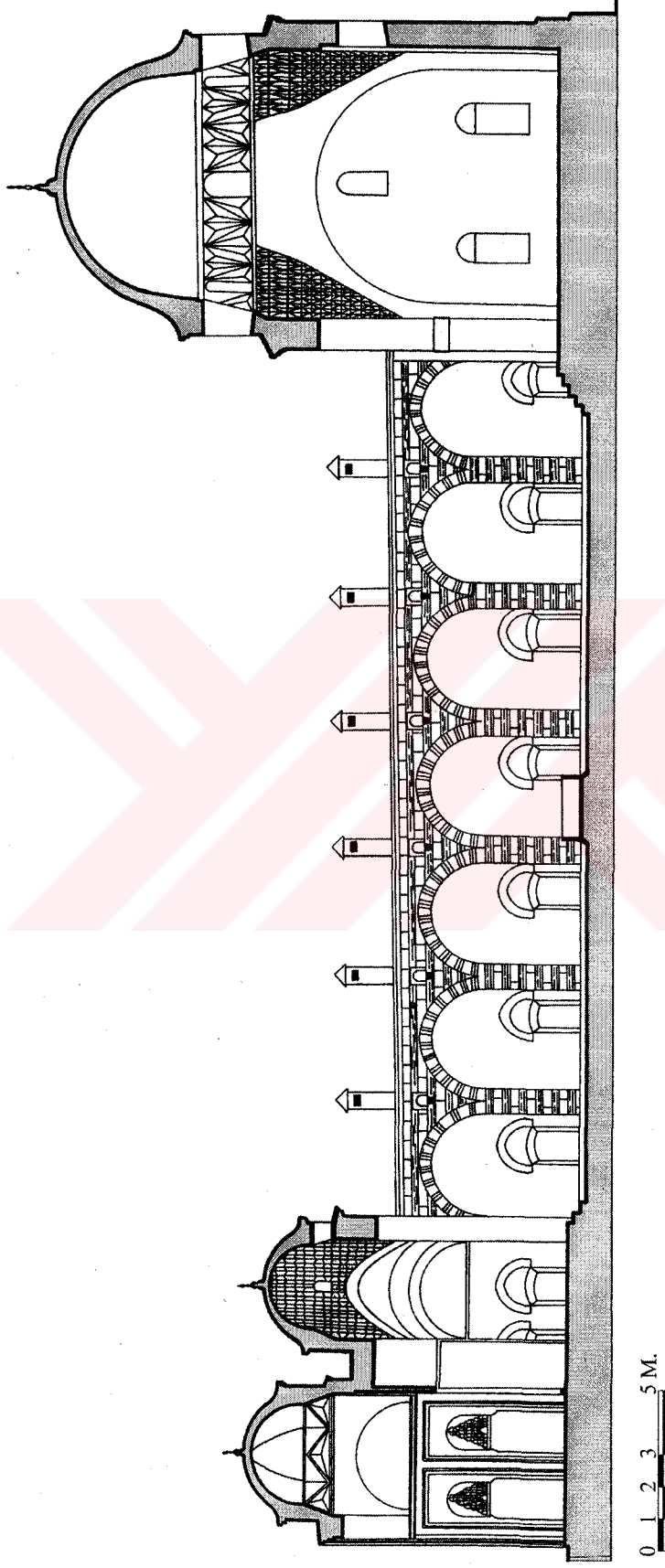
¹⁶³ Onarımlar için bkz. E. H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mari Çağının ...* s. 451.

¹⁶⁴ Son onarım için bkz. S. Çetintaş, a. g. e., s.32, Resim 43 ve Levha 38,39.

Şekil 16. Yıldırım Bâyezid Medresesi. Plan. (E. H. Ayverdi'den işlenerek)

Şekil 17. Yıldırım Bâyezid Medresesi. A-A kesiti. (E. H. Ayverdi'den işlenerek)

Yapının doğu ve batı cepheleri benzer özellikler göstermektedir. Doğu cephe, alt ve üst kesimlerinde üç; orta kesimlerinde iki sıra tuğla; bir sıra kesme taş malzemenin dönüşümlü şekilde yerleştirilmesiyle meydana getirilmiştir (Resim 94). Batı cephenin temele yakın bölümlerinde moloz taş; üst kesimlerinde ise üç sıra tuğla, bir sıra kesme taş malzeme kullanılmıştır (Resim 95). Ayrıca, her iki cephede de, kesme taşlar dikey kenarlarından birer tuğla ile sınırlandırılarak kasetleme yapılmıştır. Cephele üzerinde dokuzar pencere bulunmaktadır. Pencerele sivri kemerli çökertmeler içine yerleştirilmiş, üzerle basık kemerlele örtülü açıklıklar şeklindedir. Her bir pencerenin alınlığında, taş ve tuğla malzemenin birlikte kullanılmasıyla oluşturulmuş geometrik süslemeler yer almaktadır (Resim 96).

Güney cephede, yapının ana gövdesinin üst kesiminin, doğu ve batısındaki duvarlar birer kalkan duvar şeklinde yükseltilmiştir (Resim 91, 92). Fakat, yapılan son onarım öncesinde alınan bir fotoğrafta yapının bu bölümünde kalkan duvarların olmadığı dikkat çekmektedir (Resim 97). Güney cephe üç sıra tuğla ve bir sıra kesme taşın dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle inşa edilmiştir. Kesme taşların çevresi tuğlalarla kasetlenmiştir. Cephenin tam ortasında, cepheden dışarı doğru yaklaşık 8 m. taşıntı yapan ana eyvan bulunmaktadır. Ana eyvanın doğu, batı ve güney duvarları üzerinde, alt seviyede ikişer pencereye yer verilmiştir. Ana eyvan üzerindeki pencerele sivri ikiz kemerle içine yerleştirilmiştir. Yapının ana gövdesinin doğu ve batısındaki birer pencere ile ana eyvandaki pencere düzenle, doğu ve batı cephelerindeki pencere düzenlelerini tekrarlamaktadır. Ana eyvanın her bir cephesinde, üst seviyede, ikiz kemerlelerin ortasına gelecek şekilde birer pencere yerleştirilmiştir (Resim 98). Yapının ana gövdesinin güneydoğusundaki pencerenin hemen üzerinde, taş ve tuğlayla oluşturulmuş dikdörtgen şekilli bir süsleme panosu yer almaktadır (Resim 99).

Kuzey cephede, cephenin üst kesiminin, doğu ve batısında yer alan duvarlar birer kalkan duvar şeklinde yükseltilmiştir (Resim 100). Son onarım öncesinde alınan fotoğraflarda bu kalkan duvarların olmadığı görülmektedir (Resim 101). Kuzey cephe bütünüyle kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir. Cephe üzerinde tam ortada yapının taçkapısı yer almaktadır. Taçkapının doğusunda ve batısında ikişer pencere bulunmaktadır. Dikdörtgen şekilli pencerele, sivri kemerli çökertmeler içine yerleştirilmiştir. Çökertmeler, silmelerle dört yönden çevrelenmiştir. Cephenin doğu ve batı ucunda bulunan pencerelelerin lento ve sövelerinin üzerle mukarnas dizileleriyle kuşatılmıştır (Resim 102, 103). Batı köşesine yakın ilk pencere, son onarımdan önceki

bir tarihte, köşedeki tuvalet mekanına açılan bir kapı şekline dönüştürülmüştür¹⁶⁵ (Resim 101). Fakat, son onarımda bu açıklığın tekrar pencereye çevrildiği görülmektedir (Resim 103). Taçkapının hemen iki yanında yer alan birer pencere ise sade tutulmuştur. Bunlardan, batıdaki pencerenin alınlığında boş bir pano görülmektedir. Bu panonun iki yanında ve alınlık kemerinin, kilit taşının sağında ve solunda tahrip edilmiş süslemeler dikkati çekmektedir (Resim 104).

Taçkapı, derince bir eyvan şeklinde düzenlenmiştir (Resim 105). Eyvan, birer sütun üzerine oturan bir sivri kemerle dışarıya açılmaktadır. Eyvanın, doğu ve batı duvarları üzerinde ikişer niş bulunmaktadır¹⁶⁶. Bu nişlerin de mukarnaslı kavsaraları iki yanda birer sütun üzerine binen sivri kemerle kuşatılmıştır (Resim 106). Eyvan, geçişleri üçgen kuşaklarla sağlanmış sekiz dilimli bir kubbeye örtülmüştür¹⁶⁷. Kuşakların altında kalan duvarlar sağır kemerlerle hareketlendirilmiştir (Resim 107).

Eyvanın dip duvarına yerleştirilen basık kemerli giriş aralığı ile, avluyu doğu, batı ve kuzey yönlerden kuşatan revaka ulaşılmaktadır (Resim 108). Revakları taşıyan kare kesitli destekler, birbirine sivri kemerle bağlanmıştır. Eğim nedeniyle batı revakı, doğu revakına göre daha dar ve kodu daha düşüktür. Her iki revakın da üzeri avluya paralel beşik tonozla örtülmüştür. Revak kemerleri tonoz içine girinti oluşturmaktadır (Resim 109).

Girişin önündeki revak birimi kubbe ile kapatılmıştır. Kubbenin içi, geçişlerde kullanılan pandantifleri de içine alacak şekilde mukarnaslarla dolgulanmıştır. Kubbenin içinde, kasnak hizasına denk gelen bölümlerinde yuvarlak kemerli, alçı içlikleri olan dört pencere bulunmaktadır (Resim 110). Bu kubbeli birimin doğusundaki birim avluya paralel; batısındaki ise avluya dik yuvarlak kemerli tonozla kapatılmıştır. Her iki birimde de revak kemerleri tonoz içine girinti yapmaktadır (Bkz. Şekil 16).

Revakların avluya bakan yüzünde, inşa malzemesi olarak bir sıra kesme taş, üç sıra tuğla kullanılmıştır. Revak kemerlerinin araları bugün camekanla kapatılmış

¹⁶⁵ Bkz. S. Çetintaş, a. g. e., s.32, Resim 43 ve Levha 38,39; E. H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mari Çağının ...*, s. 451.

¹⁶⁶ A. Gabriel'in planında giriş aralığına yakın olan nişlerin içinde birer pencere işaretlenmiştir gösterilmiştir. (Bkz. A. Gabriel, a. g. e.,s. 73, fig. 30.). Ancak, yapının orijinalinde bulunmayan bu pencereler son onarımda kapatılmıştır.

¹⁶⁷ A. Gabriel'in planında bu birimin örtüsü yelpaze pandantif şeklinde gösterilmiştir. Bkz. A. Gabriel, a. g. e., s. 73, fig. 30.

durumdadır (Resim 111). Doğu ve batı kanat üzerindeki revakların tonozlarında, yaklaşık orta kesimlerinde, tonozu destekleyen üç sıra tuğla bir sıra kesme taşla yapılmış birer destek kemeri dikkat çekmektedir (Resim 112).

Giriş eyvanının doğu ve batısında, köşe hücreleri ile birlikte ikişer hücre vardır (Bkz. Şekil 16). Bunlar, avluya dik beşik tonozlarla örtülmüştür. Doğu ve batı kanat üzerinde ise revakların gerisinde, avluya paralel tonozlarla örtülü sekizer adet hücre görülmektedir. Hücrelerin hepsi birer kapı ile revaka; köşe hücreleri dışındakiler, birer pencere ile dışarı açılmaktadır (Resim 113, 114). Köşe hücrelerinin dışa açılan ikişer penceresi vardır. Hücrelerin büyük bir kısmı birer ocak ve değişik duvarları üzerinde çeşitli büyüklükte nişlere sahiptir. Batı kanatta ortada yer alan beş hücre, kuzey duvarları tamamen kaldırılarak; ya da birer kapı açılarak birbiri içine açılmıştır (Bkz. Şekil 16). Basık kemerli hücre girişlerinin sivri kemerli alınlıkları vardır. Kapılardaki inşa malzemesi de, iki ya da üç sıra tuğla, bir sıra kesme taştır. Alınlıkların içinde taş ve tuğlayla oluşturulmuş geometrik süslemelere yer verilmiştir (Bkz. Resim 113).

Merdivenlerle ulaşılan ana eyvan, kare şekillidir. Eyvanın duvarları sivri kemerlerle hareketlendirilmiştir. Duvarların alt seviyesinde ikişer, bu pencerelerin ortasına gelecek şekilde üst seviyede birer pencere yer almaktadır (Resim 115). Üst seviyedeki pencerelerin, bal peteği şeklinde içlik ve dışlıkları vardır. Eyvanı örten kubbe sekizgen bir kasnak üzerine oturmaktadır. Kasnağa geçişte oluşan üçgen alanlar içleri mukarnas dizileriyle dolgulanan pandantiflerle kapatılmıştır. Kubbe geçişlerinde üçgen kuşaklar görülmektedir ve sekizgenin her bir yüzüne bir pencere açılmıştır. Kubbe eteğinde palmet şeridi dikkati çekmektedir. (Resim 116). Eyvan sivri bir kemerle avluya açılmaktadır. Kemer, taş malzemededen yapılmış konsollar üzerine oturmaktadır (Resim 117).

Avlunun ortasındaki havuz yapıya son onarımında eklenmiştir. Onarım öncesinde avluda bir şadırvanın olduğu bilinmektedir¹⁶⁸.

SÜSLEMELER

Yapıda taş ve tuğla malzemeyle meydana getirilmiş süslemelere yer verilmiştir.

Taş Süslemeler: Yapının kuzey cephesinde yer alan pencerelerin ve giriş eyvanının iki yanında kalan nişlerin üzerinde yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniğiyle

¹⁶⁸ Bkz. A. Gabriel. a. g. e., s. 73, fig. 30.

meydana getirilmiş taş süslemeler dikkati çekmektedir. Giriş eyvanına yakın olan pencerenin kilit taşı üzerinde bitkisel bir süsleme yer almaktadır (Resim 104). Yanındaki pencerenin sivri kemerli alınlığında beşgen içine yerleştirilmiş bir yıldız ve bunun iki yanında iç içe geçmiş daireler şeklinde çiçek motifleri görülmektedir (Resim 118). Cephenin batı kesiminde araştırmacıların *güneş kursu* olarak tanımladıkları kalınca silmeyle oluşturulmuş bir daire mevcuttur. Eyvanın iki yanındaki nişlerin kavsaraların ortasında birer gülbezek vardır. Aynı nişlerin kilit taşlarının üzerinde de kuzey cephedeki motifleri anımsatan süslemeler bulunmaktadır (Resim 119). Ana eyvanı ve giriş eyvanını örten kubbelerin içindeki üçgen kuşakların üzerinde kubbe eteğini dolanan palmet motifleri dikkati çekmektedir (Bkz. Resim 107, 116). Ayrıca, avluya açılan ana eyvan kemerinin oturduğu konsolları üzeri de palmet bordürleriyle bezenmiştir (Bkz. Resim 117).

Tuğla ve Taşın Birlikte Kullanıldığı Süslemeler: Yapının doğu, batı ve güney cephelerinde yer alan alt seviyedeki pencerelerin ve iç mekanda hücre girişlerinin sivri kemerli alınlıklarında geometrik şekilli süsleme panoları bulunmaktadır. Doğu cephe üzerindeki dokuz pencerenin sivri kemerli alınlıklarında değişik biçimlerdeki tuğla ve beyaz renkli taşın bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş süslemeler bulunmaktadır. Bu süslemelerde sekiz kollu yıldız, altıgen, üçgen, eşkenar dörtgen, kare, dikdörtgen gibi geometrik desenlerle meydana getirilen kompozisyonlar görülmektedir (Resim 120, 121, 122, 123; Şekil 18, 19, 20, 21).

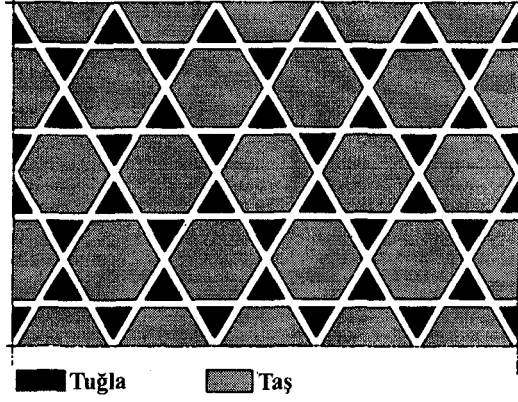
Ana eyvanın doğu cephesinin kuzey ucundaki pencerenin alınlığında ise; altıgen şekilli taşların tuğlalarla çerçevesiyle oluşan bir kompozisyon yer almaktadır. Alt bölümdeki taşların içine üçgen şekilli tuğla parçaları kakılmıştır (Şekil 22).

Yapının, ana kütesinin güneydoğu köşesindeki pencerenin üzerinde, dikdörtgen şekilli bir süsleme panosu bulunmaktadır. Altı kollu yıldız ve altıgen formlu taş motiflerinin aralarında tuğla malzeme kullanılmıştır. Kompozisyonun tamamı dıştan altta ve üstte üç; iki yanda ise iki sıra tuğla ile çerçevesiylemiştir (Bkz. Resim 99; Şekil 23).

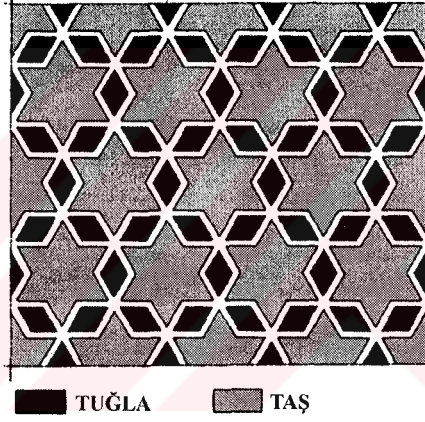
Doğu, batı ve kuzey revaklara açılan girişlerin sivri kemerli alınlıklarında da taş ve tuğlanın çeşitli şekillerde yerleştirilmesiyle meydana getirilen bezemeler dikkati çekmektedir (Bkz. Resim 113; Şekil 24, 25, 26).

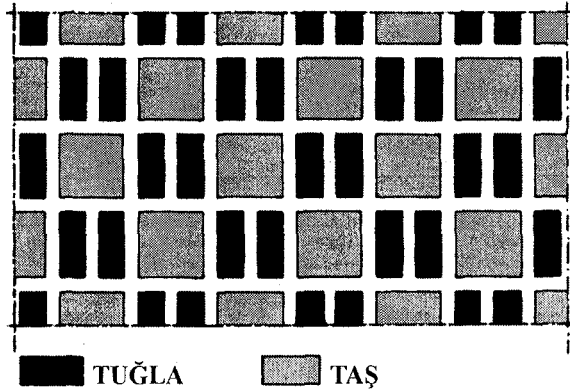
Ana eyvanın kuzeydeki sivri kemerini taşıyan iki konsolun üzerinde yan yana palmetlerle oluşturulan bir bezeme mevcuttur (Bkz. Resim 117; Şekil 27).

Şekil 18. Yıldırım Bâyezid Medresesi. Pencere alınlıklarındaki süsleme panosu örneklerinden.

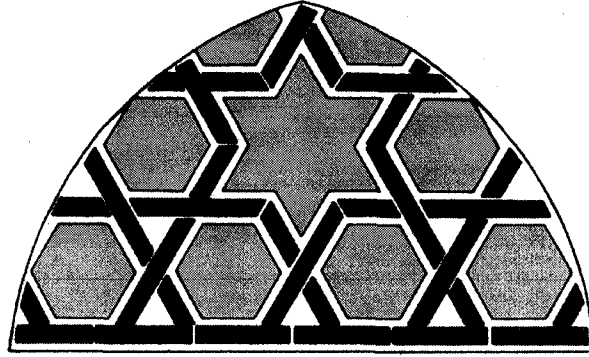

Şekil 19. Yıldırım Bâyezid Medresesi. Pencere alınlıklarındaki süsleme panosu örneklerinden.

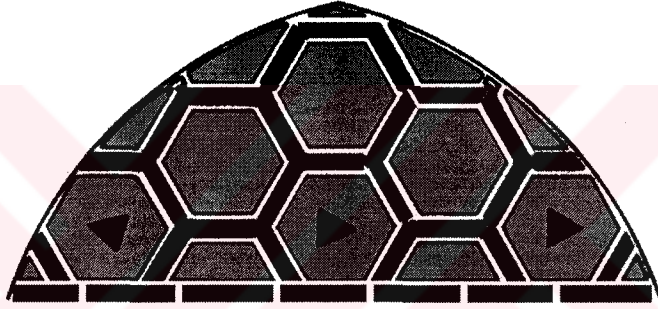
Şekil 20. Yıldırım Bâyezid Medresesi. Pencere alınlıklarındaki süsleme panosu örneklerinden.

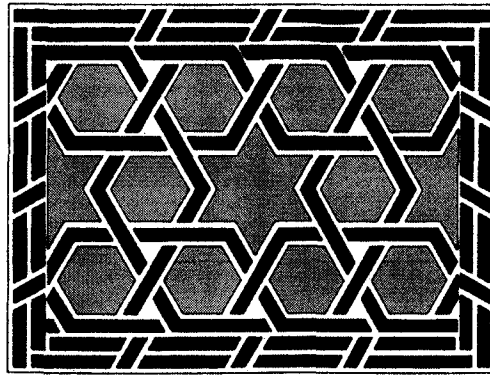
■ Tuğla   ■ Taş

Şekil 21. Yıldırım Bâyezid Medresesi. Pencere alınlıklarındaki süsleme panosu örneklerinden.

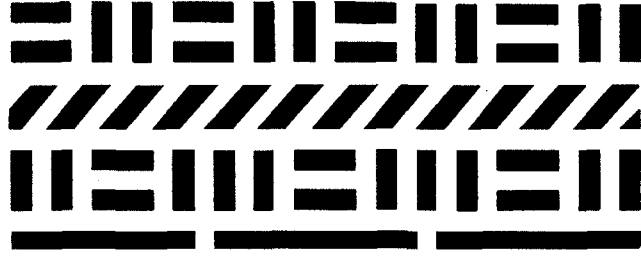
■ Tuğla   ■ Taş

Şekil 22. Yıldırım Bâyezid Medresesi. Pencere alınlıklarındaki süsleme panosu örneklerinden.

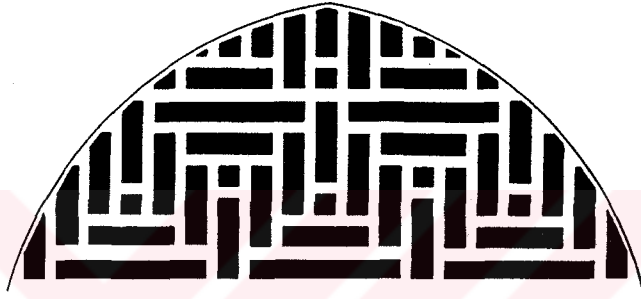
■ Tuğla   ■ Taş

Şekil 23. Yıldırım Bâyezid Medresesi. Ana kütlein kuzeydoğu köşesindeki pencerenin üzerinde yer alan süsleme panosu.

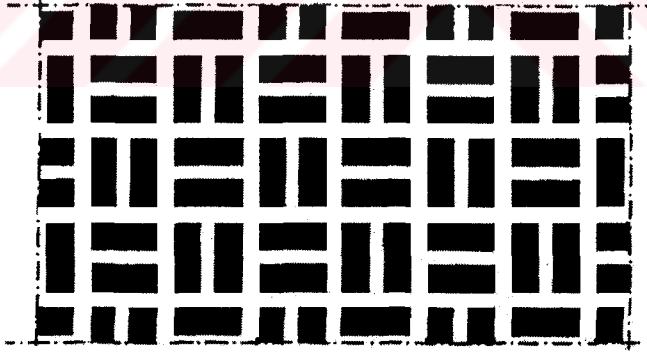
■ Tuğla

Şekil 24. Yıldırım Bâyezid Medresesi. Kapı alınlıklarındaki süsleme panosu örneklerinden.

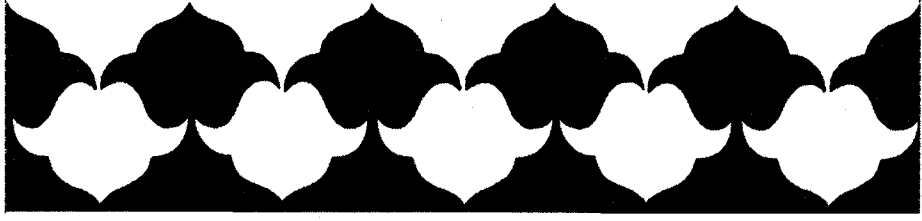
■ Tuğla

Şekil 25. Yıldırım Bâyezid Medresesi. Kapı alınlıklarındaki süsleme panosu örneklerinden.

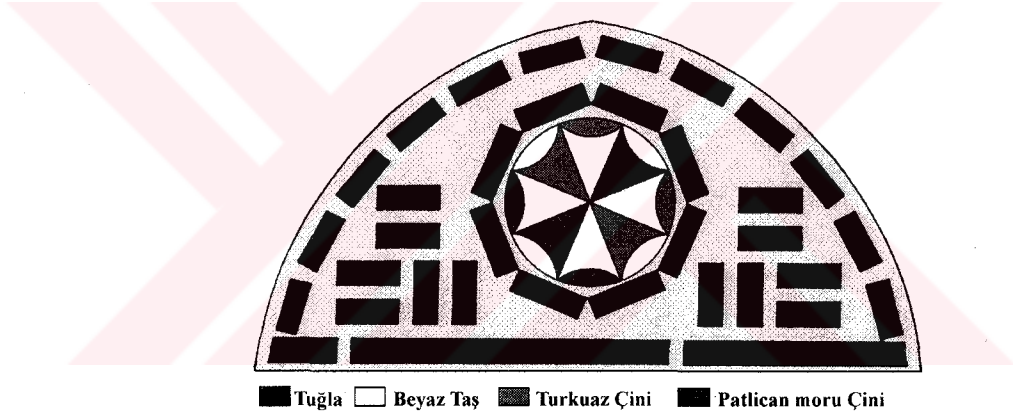
■ Tuğla

Şekil 26. Yıldırım Bâyezid Medresesi. Kapı alınlıklarındaki süsleme panosu örneklerinden.

Şekil 27. Yıldırım Bâyezid Medresesi. Ana eyvanın konsolları üzerindeki palmet frizi

Çini Süslemeler: Cepheden dışarıya doğru taşıntı yapan ana eyvanın batı cephesinde bulunan pencerenin alınlığında ortada beyaz taştan bir güneş kursu motifi yer almaktadır. Motifin üzerindeki geometrik alanlarda, kakma tekniği ile uygulanmış, turkuaz ve patlıcan moru renginde çini parçalarının da kullanıldığı görülmektedir. Güneş kursu motifinin çevresi tuğlalarla çevrelenmiştir. Motifin iki yanında, ikili tuğlaların yatay ve dikey şekilde yerleştirildiği görülmektedir. Kompozisyonun bütünü sivri kemerli alınlığı çevreleyen tuğlalarla kuşatılmıştır (Resim 124; Şekil 28).

Şekil 28. Yıldırım Bâyezid Medresesi. Ana eyvanın batı cephesindeki pencere alınlıklarında yer alan süsleme panosu.

DEĞERLENDİRME

Erken İslam döneminde cami, sadece bir ibadet mekanı olmamış; aynı zamanda bir eğitim binası olarak da hizmet vermiştir. Camilerde hoca öğrencilerini etrafına toplar ve ders verirdi. Halka adı verilen bu okul türünü, hadisler Hz. Muhammed'e kadar dayandırmaktadırlar¹⁶⁹.

¹⁶⁹ A. Kuran, *Anadolu Medreseleri*, C. I, Ankara, 1969, s.1.

Arapça “derese” kökünden gelen medrese sözcüğü “İslam ülkelerinde gelenekçi yöntemlerle yürütülen öğretim kurumu” anlamında kullanılmıştır¹⁷⁰.

Bu sözcüğün ilk kez ne zaman ve hangi yapı için kullanıldığı bilinmemesine karşın; medrese adıyla anılan ilk yapıların X. yy’da Horasan ve Maveraünnehir bölgesinde ortaya çıktığı görülmektedir¹⁷¹. XI. yy’a kadar belli bir birlik içinde olmayan medrese eğitiminin, bu yüzyıl içinde Selçuklu veziri Nizâm ül Mülk tarafından düzgün ve sistemli bir devlet oluşumu haline getirildiği görülmektedir¹⁷².

Medreselerin mimari kaynağının, Horasan ve Türkistan’da yaygın bir konut tipi olan iç avlulu ve dört eyvanlı evlerin olduğu düşünülmektedir¹⁷³.

Medreseler bir vakıf kuruluşuydular. Hükümdar veya parasal güce sahip herhangi bir kişi medrese kurabilir ve bir vakıf ile, işletilmesini sağlayabilirdi. Medresede öğrenim parasızdı. Bununla birlikte, öğrencilerin barınma ve beslenme giderleri de karşılanmakta; hatta öğrencilere harçlık da verilmekteydi. Ayrıca, medresede hizmet veren **müderri**¹⁷⁴, **muîd**¹⁷⁵, **hafız-ı kütüb**¹⁷⁶, **bevvâb**¹⁷⁷, **ferrâş**¹⁷⁸, **noktacı**¹⁷⁹ gibi görevlilerin de maaşları bu vakıf gelirlerinden karşılanmaktaydı¹⁸⁰.

Medreselerdeki öğretim süresi konusunda kesin bir bilgi mevcut değildir. Ancak bu sürenin, Kırşehir Cacabey Medresesi’nin vakıf kayıtlarında da belirtildiği gibi üç yıl olduğu kabul edilmektedir¹⁸¹.

İslam eğitiminde diplomanın karşılığı “icazet’tir”. İcazet, hadis ilmine özgü bir terimdir. “Öğretim ruhsatı” anlamına geldiği gibi, hadis ya da tam bir kitap rivayetine

¹⁷⁰ Bkz. B. S. Baykal, **Tarih Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1981, s. 68.

¹⁷¹ A. Kuran, **a. g. e.**, s. 5.

¹⁷² A. Kuran, **a. g. e.**, s. 6.

¹⁷³ D. Kuban, **100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi**, İstanbul, 1988, s. 124.

¹⁷⁴ Cami veya medresede ders okutan hoca anlamındadır. Bilgi için bkz.Y. Demiralp, **a. g. e.**, s. 9.

¹⁷⁵ Müderrisin verdiği dersi, öğrenciye tekrar eden veya ettiren görevliye verilen addır. Bilgi için bkz.Y. Demiralp, **a. g. e.**, s. 10.

¹⁷⁶ Medrese kitaplarından sorumlu olan kişidir. Bilgi için bkz.Y. Demiralp, **a. g. e.**, s. 10, 11.

¹⁷⁷ Medresede görev yapan kapıcılara verilen isimdir. Bilgi için bkz.Y. Demiralp, **a. g. e.**, s. 11.

¹⁷⁸ Medreselerin temizliğinden sorumlu kişidir. Bilgi için bkz.Y. Demiralp, **a. g. e.**, s. 11.

¹⁷⁹ Medresede görev yapan kişilerin derslere zamanında gelip gelmediklerini tespit eden görevlidir. Bilgi için bkz.Y. Demiralp, **a. g. e.**, s. 11.

¹⁸⁰ A. Kuran, **a. g. e.**, s. 1.

¹⁸¹ A. Kuran, **a. g. e.**, s. 4.

izin verdiğini belirten bir belge şeklinde de olabiliyordu¹⁸². Ortaçağ'da İslam eğitimi kadim ilimler ve İslami ilimler olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir. Kadim ilimleri: Matematik, astronomi, geometri, tıp, fizik; İslami ilimlere ise: usûl, fıkıh, hadis, gibi ilahiyat konularını kapsamaktaydı. Büyük medreselerde, çeşitli ilimler bir arada okutulmaktaydı. Örneğin, **Bağdat Mustansariye Medresesi**'nde (XI: yy) Şeyh-i tıp ve Şeyh-i hadis unvanlarıyla iki müderris vardı¹⁸³.

Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi'nin (14. yy sonu) plan şeması, kuzey-güney yönünde uzunlamasına dikdörtgen bir gövde ile güney cephesinin tam ortasında cepheden dışarı doğru taşıtı yapan kare şekilli bir bölümden oluşmaktadır. Ayrıca avlu ana eyvanın yer aldığı bölüm dışında üç yönden revaklarla çevrelenmiştir.

Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi plan özellikleri açısından **Bursa Yeşil Medrese**¹⁸⁴ (1418), **Bursa Muradiye Medresesi**¹⁸⁵ (1425) ve **Bursa Gökdere Medresesi**¹⁸⁶ (15. yy sonu 16. yy başı) ile benzerlikler göstermektedir.

Yıldırım Bâyezid Medresesi'nin inşa malzemesi iki ya da üç sıra tuğla bir sıra kesme taş malzemedir. Yeşil Medresede inşa malzemesi kabayonu taş ve moloz taşla inşa edilmiştir. Gökdere Medresesi'nin inşa malzemesinin ne olduğu cepheleri saran yapılar nedeniyle belirlenememektedir.

Her üç yapıda da avlu doğu, batı ve kuzey yönlerden revaklarla kuşatılmış ve revakların gerisine hücreler yerleştirilmiştir. Yeşil Medrese'de sivri şekilli revak kemerleri sütunlar üzerine oturmaktadır. Muradiye Medresesi'nde girişin önünde yer alan bölümde iki sütun diğer bölümlerde destek; Gökdere Medresesinde ise tümüyle destekler kullanılmıştır. Destekler Muradiye Medresesi'nde tuğla, Gökdere Medresesi'nde ise taş ve tuğla ile oluşturulmuştur. Yıldırım Medresesi'nde revakların örtüsü, kuzey revakının orta bölümü dışında tümüyle beşik tonozdur. Orta birimde ise kubbe kullanılmıştır. Benzer bir uygulamayı Gökdere Medresesi'nde de görmekteyiz. Yeşil Medrese'de revakların örtüsünde, ana eyvana yakın olan iki bölümde beşik tonoz; doğu ve batı bölümlerinde ortalarda çapraz tonoz; kuzey revakında ortadaki bölümde ise bir yıldız tonoz; diğer birimlerde tümüyle kubbe kullanılmıştır. Muradiye Medresesi'nde ise doğu, batı revakları kubbeyle diğer birimler birer aynalı manastır

¹⁸² A. Kuran, a. g. e., Ay. yer.

¹⁸³ A. Kuran, a. g. e., Ay. yer.

¹⁸⁴ Bilgi ve plan için bkz. Y. Demiralp, a. g. e., s. 71-78.

¹⁸⁵ Bilgi ve plan için bkz. Y. Demiralp, a. g. e., s. 79-85.

¹⁸⁶ Bilgi ve plan için bkz. Y. Demiralp, a. g. e., s. 189-192.

tonozuyla örtülmüştür. Yapıların, bu bölümlerinde kubbe geçişlerinde pandantifler kullanılmıştır.

Yıldırım Medresesi'nde hücrelerin tümü yuvarlak kemerli tonozlarla kapatılmıştır. Yeşil Medrese'de kuzeybatıda kalan birim dışında hücrelerin tümü birer aynalı manastır tonozuyla örtülmüştür. Kuzeybatıdaki hücre duvarlarla dört bölüme ayrılmış ve her bir birim birer sivri tonozla örtülmüş olduğu görülmektedir. Muradiye Medresesi'nde ise kuzey cephesinde kalan iki birim birer beşik tonozla diğer bölümlerin tümü aynalı manastır tonozlarıyla örtülmüştür.

Sözü edilen tüm yapılarda girişler birer eyvan şeklinde düzenlenmiş ve eyvanların dip duvarları üzerine giriş açıklıkları yerleştirilmiştir. Bu birimler, Gökdere Medresesi'nde, Yıldırım Medresesi'nde olduğu gibi sekiz dilimli bir kubbeyle; Yeşil Medrese'de yıldız tonozla; Muradiye Medresesi'nde geçişlerinde üçgen kuşakların kullanıldığı bir kubbeyle örtülmüştür.

Yapıların hepsinde kare şekilli ana eyvanlar birer kubbeyle kapatılmıştır. Kubbe geçişlerinde, Yeşil Medrese'de Yıldırım Medresesi'nde olduğu gibi, yüzeyleri mukarnaslarla bezenmiş pandantifler ve üçgenlerden oluşan bir kuşak, Muradiye Medresesi'nde yine yüzeyleri mukarnaslarla bezenmiş pandantifler ve palmet fistosuyla meydana getirilmiş bir kuşak, Göklere Medresesi'nde ise pandantiflerin kullanıldığı görülmektedir.

Yıldırım Bâyezid Medresesi'nde süsleme unsuru olarak taş, taş-tuğla ve bir panoda da çininin kullanıldığı görülmektedir. Bu süslemelerde düz yüzeyli oyma, yuvarlak yüzeyli oyma ve kakma teknikleri kullanılmıştır. Benzer teknik ve kompozisyonlardaki süsleme örneklerini **Bursa Hüdavendigâr Medresesi**¹⁸⁷ (1385), Bursa Yeşil Medrese ve Bursa Muradiye Medresesi'nde de görmekteyiz

TARİHLENDİRME

Medresenin inşa kitabesi yoktur. Fakat, Yıldırım Bâyezid'e ait Ramazan 802/ Mayıs 1400 tarihli vakfiyede yapının adı geçmektedir. Vakfiyede medreseyi Yıldırım Bâyezid'in yaptırdığı belirtilmiş, fakat tarih verilmemiştir.¹⁸⁸ Vakfiyede tarih verilmediğine göre, vakfiyenin düzenleniş tarihi dikkate alınarak yapının, XIV yüzyılın son yıllarında Yıldırım Bâyezid tarafından inşa ettirildiği söylenebilir.

¹⁸⁷ Bilgi ve resim için bkz. Y. Demiralp, a. g. e., s. 30-38.

¹⁸⁸ Bkz E. H. Ayverdi, "Yıldırım Bâyezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibaldnâmesi", a. g. e., s. 37, 46.

4- HAMAM

Yapı, külliye'nin merkezindeki caminin yaklaşık 100 m. güneybatısında yer almaktadır (Resim 125; Şekil 1)

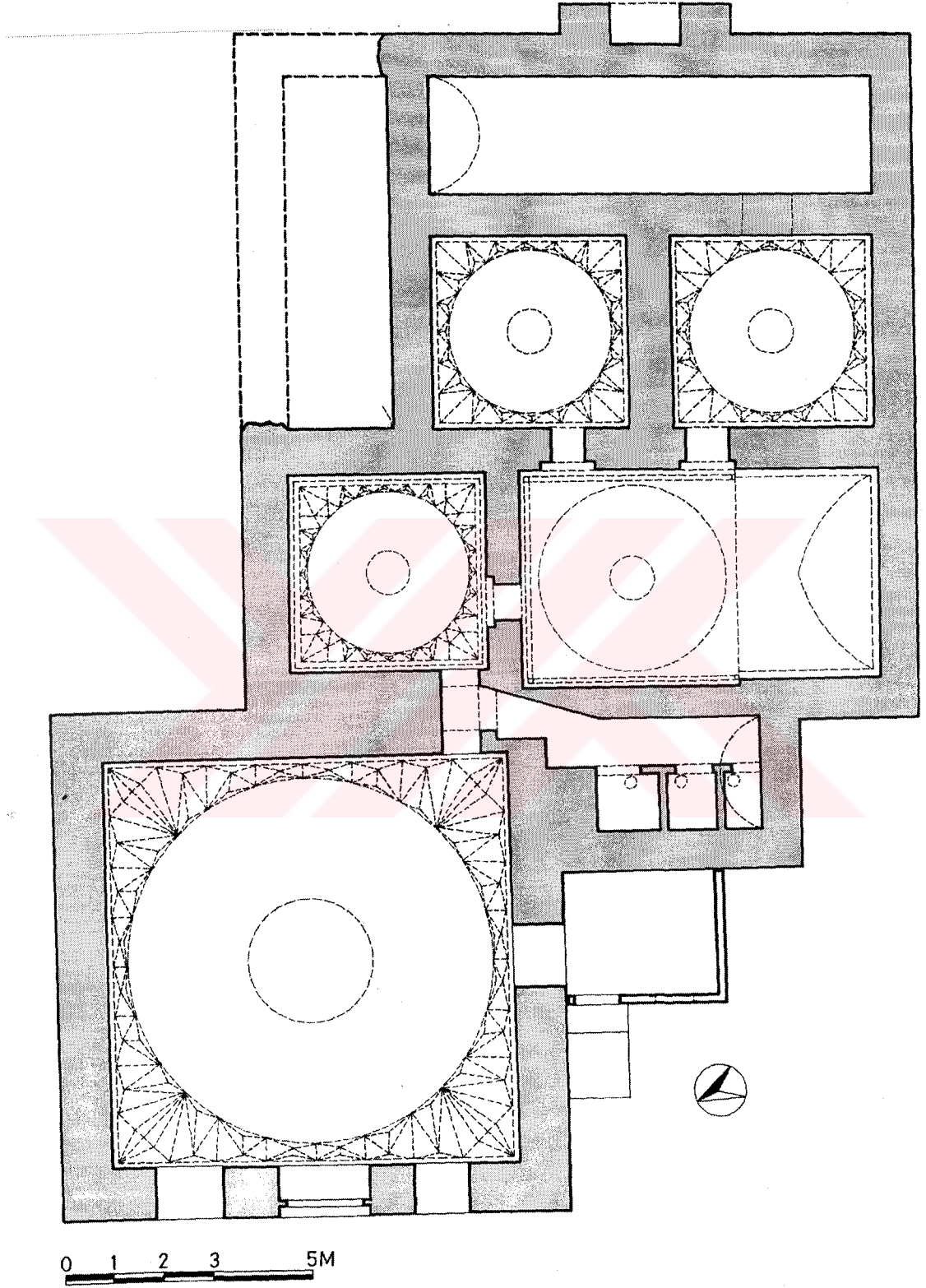
Kuzey-güney yönlü bir arazi üzerinde inşa edilmiş olan yapı, günümüzde binalarla ve onlara ait bahçelerle kuşatılmış durumdadır. Yapının sadece batıda yer alan giriş cephesi görülebilmektedir (Resim 126).

Yapı kuzeyde yer alan kare şekilli bir soyunmalık, bunun güneydoğu köşesine eklenmiş kare şekilli bir ılıklik, ılıkliğin güneyindeki dikdörtgen şekilli sıcaklik ve sıcakliğin doğusunda bulunan kare şekilli iki halvetten meydana gelmektedir (Şekil 29). Dikdörtgen planlı sıcakliğin batısında tıraşlık mekanı bulunmaktadır. Sıcak su deposu, halvetlerin doğusunda yer almaktadır. Yıkık durumda olan soğuk su deposu bu bölümün kuzeyinde bulunmaktadır. Taşlık mekanının batısında, yapıya sonradan eklenmiş dikdörtgen şekilli ve iki katlı bir mekan yer almaktadır.

İnşa malzemesi kabayonu taş ve tuğladır. Taş malzeme yapının beden duvarlarında, tuğla malzeme ise kubbelerde ve geçişlerinde kullanılmıştır. Batı cephe tümüyle beyaz renkli mermerle kaplanmıştır. İç mekanda ise ılıklik ve sıcaklik bölümleri belli bir yüksekliğe kadar beyaz mermerle kaplanmıştır.

Hamamın soyunmalık, ılıklik ve halvet mekanları birer kubbe ile örtülmüştür. Ancak, dikdörtgen şekilli sıcaklik mekanının güneyi sivri kemerli bir tonozla kapatılmıştır. Sıcak su deposunun ve Taşlık mekanının örtüsü ise beşik tonozdur. Büyük bir olasılıkla yıkık durumda bulunan soğuk su deposunun üzeri beşik tonozla kapatılmıştı.

Yapıya giriş, batı cephesinin tam ortasındaki, üzeri yuvarlak kemerle örtülü basit bir giriş açıklığından sağlanmaktadır. Giriş açıklığının kuzey ve güneyinde üzeri yuvarlak kemerlerle örtülü birer pencere açıklığı bulunmaktadır. Güney kesiminde, ılıklik mekanının güneyinde bulunan ve yapıya sonradan eklendiği belli olan mekana girişi sağlayan açıklık vardır. Bu bölümün üzerinde ikinci bir kat bulunmaktadır. Dikdörtgen şekilli mekan, batı duvarı üzerine açılan yuvarlak kemerli bir pencere ile dışarı açılmaktadır (Resim 127)

Şekil 29. Yıldırım Bâyezîd Hamamı. Plan.

Kuzey cephenin batı kesimi, yapıya bitişirilmiş bir evle kapatılmıştır. Cephenin doğu ucunda günümüzde yıkık durumda olan soğuk su deposunun kalıntısı yer almaktadır (Bkz. Resim 126).

Doğu cephe üzerinde, yapıya sonradan eklendiği belli olan iki katlı bir mekan bulunmaktadır. Mekanın alt katı, dikdörtgen şeklindedir ve odunluk olarak kullanılmaktadır. Külhan, mekanın batı duvarının ortasında yer almaktadır (Resim 128). Yapının üst katına güney cephenin doğu ucundaki betonarme bir merdivenle ulaşılmaktadır. Üst katta, doğu ve batı duvarlar üzerinde dikey dikdörtgen şekilli ikişer pencere bulunmaktadır. Üst örtüsü ise doğu batı yönlü kırma çatıdır (Bkz. Resim 126).

Güney cephesinin doğu kesimi üzerinde alt seviyede külhanın ve sıcak su deposunun bulunduğu bölüme girişi sağlayan dikdörtgen şekilli bir açıklık yer almaktadır. Cephe üzerinde bu giriş dışında başka bir açıklık yoktur (Resim 129). Cephenin batısındaki bir bina cepheye bitişik olarak inşa edilmiştir.

Kare şekilli soyunmalık mekanı büyük bir kubbeyle örtülmüş ve kubbe geçişlerinde üçgen kuşaklar kullanılmıştır. Kubbenin ortasında daire şekilli bir pencere yer almaktadır (Resim 130, 131). Mekanın alt ve üst seviyesinde ahşap malzemeyle oluşturulmuş küçük odalar yer almaktadır. Odalar, alt seviyede kuzey ve doğu; üst seviyede ise kuzey, doğu ve güney duvarlar üzerinde bulunmaktadır (Resim 132). Üst seviyedeki odalara soyunmalığın güneybatı köşesindeki merdivenle ulaşılmaktadır. Mekanının güney duvarı üzerindeki bir kapıyla, yapıya sonradan eklenen, dikdörtgen şekilli bir mekana geçilmektedir. Batı duvarı üzerinde bir kapı ve üst seviyede bir pencereyle mekan dışarıya açılmaktadır (Resim 133). Mekanın üzerinde bulunan ikinci kata çıkış, soyunmalığın güney duvarı üzerinde üst seviyede yer alan, sivri kemerli küçük bir pencereden sağlanmaktadır. Dışarıdan sivri kemerli bir çökertme içine alınan pencerenin doğusundaki dikdörtgen bir açıklıkla hamamın çatısına çıkılmaktadır (Resim 134). Mekanın batı duvarı üzerinde yuvarlak kemerli bir pencere mevcuttur.

Soyunmalığın doğu duvarı üzerinde bulunan, yuvarlak kemerli bir giriş açıklığı ile sıcaklık ve Taşlık mekanlarına ulaşmayı sağlayan küçük bir koridora ulaşılmaktadır (Resim 135). Koridor, doğusundaki bir kapı ile ılık mekanına; güneyindeki yuvarlak kemerli bir giriş açıklığıyla da Taşlık mekanlarına açılmaktadır.

Taşlık mekanı dikdörtgen şekillidir. Batı kesimi duvarlarla üç birime ayrılmıştır (Resim 136). Birimlerin, kuzeyde olanı tuvalet, diğer ikisi ise tıraşıktır. Mekanın tamamı beşik tonozla örtülmüştür. Tonozun ortasında daire şekilli üç küçük pencere yer almaktadır.

Ilıklık mekanının doğu, batı ve kuzey duvarları üzerinde kurnalar bulunmaktadır.Üzeri kubbeyle örtülü mekanın kubbe geçişlerinde üçgen kuşaklar kullanılmıştır (Resim 137). Kubbenin ortasında daire kesitli bir pencere yer almaktadır.

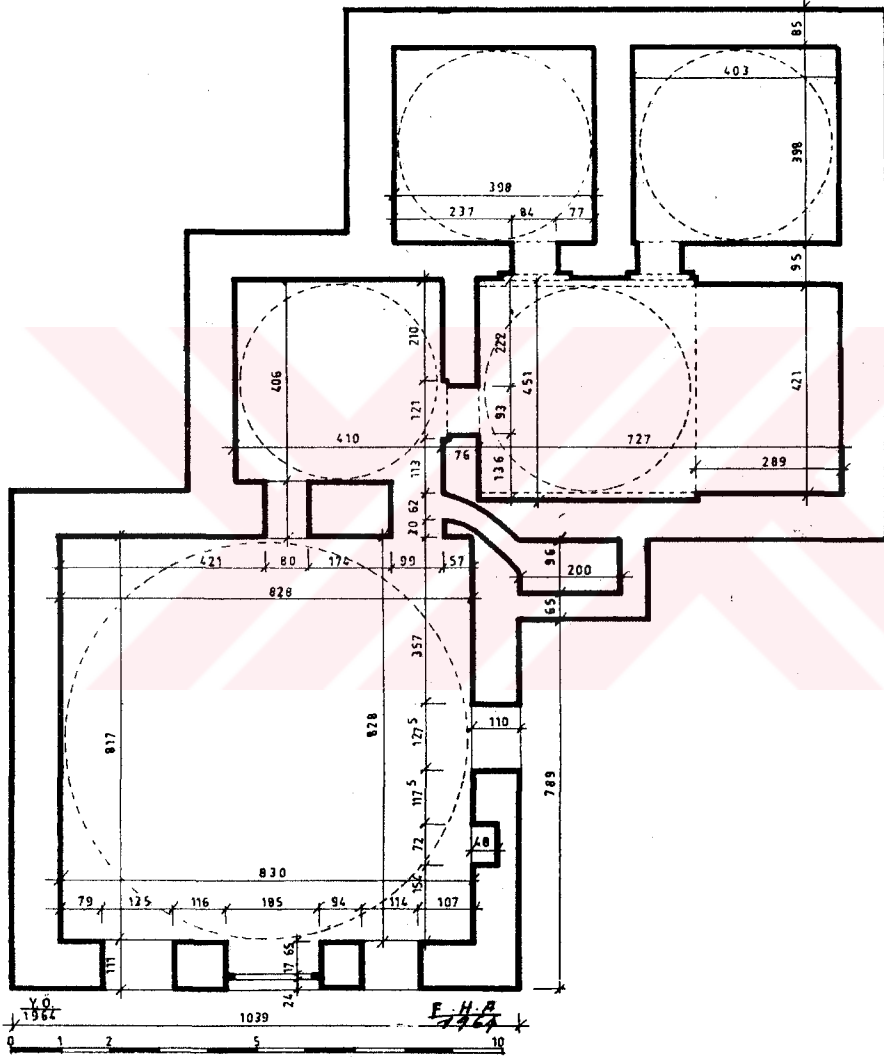
Dikdörtgen şekilli sıcaklık mekanına, ılıklığin güney duvarı üzerinde bulunan yuvarlak kemerli bir giriş açıklığından ulaşılmaktadır. Giriş açıklığı ılıklık kesiminde dikdörtgen şekilli bir çökertme içine alınmıştır (Resim 138). Doğu duvarı üzerinde bulunan dikdörtgen şekilli ve üzerleri yuvarlak kemerle örtülü iki giriş açıklığıyla halvetlere ulaşılmaktadır. Kuzeybatı köşesindeki açıklık dikdörtgen şekilli, diğeri yuvarlak kemerli birer çökertme içine alınmıştır (Resim 139). Mekanının güneyi, kuzey-güney yönlü sivri kemerli bir tonozla kapatılmıştır. Kuzeyde kalan kare şekilli birim ise kubbeyle örtülmüş, kubbe geçişlerinde içleri mukarnaslarla dolgulu pandantifler kullanılmıştır. Kubbenin ortasında daire şekilli bir pencere yer almaktadır (Resim 140). Mekanın ortasında, köşeleri pahlanmış dikdörtgen şekilli bir göbek taşı bulunmaktadır. Taşın çevresinde tümü mermerden yapılmış kurnalar yer almaktadır (Resim 141).

Doğudaki halvetler, geçişlerinde üçgen kuşaklar kullanılan birer kubbeyle örtülmüştür. Kubbelerin ortalarında daire şekilli birer pencere bulunmaktadır (Resim 142, 143). Güneyde yer alan halvetin doğu duvarı üzerinde sıcak su deposuna açılan bir pencere bulunmaktadır (Resim 144).

Halvet hücrelerinin doğusunda sıcak su deposu yer almaktadır. Kuzey-güney yönünde dikdörtgen şekilli mekanın üzeri beşik tonozla örtülüdür. Kalıntılarından yapının kuzeydoğu köşesinde olduğu anlaşılan soğuk su deposu ise günümüze ulaşamamıştır (Bkz. Şekil 29).

Yapının, 1964 yılında E. H. Ayverdi tarafından çizilen ve yayımlanan planı ile; tarafımızdan çizilen planı arasında önemli farklar göze çarpmaktadır (Bkz. Şekil 29, 30). Ayverdi'ye ait planda soyunmalık mekanının güney duvarının batı kesiminde bir niş; doğu duvarı üzerinde ise ılıklık mekanına geçişi sağlayan ikinci bir açıklık görülmektedir (Bkz. Şekil 30). Yine, mekanın güneydoğu köşesindeki Taşlık bölümü,

günümüzdeki ölçülerine göre çok daha küçük boyutlu şekilde belirtilmiştir ve örtüsünün ne olduğu gösterilmemiştir (Şekil 30). Bununla birlikte, doğuda yer alan sıcak su deposu, külhan ve günümüzde yıkık durumda bulunan soğuk su deposu ise planda mevcut değildir (Bkz. Şekil 30). Ayrıca, mekanların kubbelerinde kullanılan geçiş unsurları planda işaretlenmemiştir; bu nedenle kubbe geçişleri pandantif şeklinde algılanmaktadır (Bkz. Şekil 30)¹⁸⁹.

Şekil 30. Yıldırım Bâyezid Hamamı. Plan. (E. H. Ayverdi'den)

¹⁸⁹ E. H. Ayverdi, yapının incelendiği dönemde depo olarak kullanıldığını belirtmektedir. (Bkz. E. H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının ...*, s. 482). Hamamın günümüzdeki sahibi Ahmet Bey, ise yapıyı 1987 yılında satın aldıktan sonra sıcaklık, ılıkılık ve Taşlık bölümlerinde her hangi bir tadilat yapılmadığını; sadece soyunmalık mekanının duvarlarına ahşap malzemeye odalar eklendiğini belirtmektedir.

DEĞERLENDİRME

Bursa Yıldırım Bâyezid Hamamı'nın planı, kuzeyde yer alan kare şekilli bir soyunmalık, bunun güneydoğu köşesine eklenmiş kare şekilli bir ılıklik, ılıkliğin güneyindeki dikdörtgen şekilli sıcaklik ve sıcakliğin doğusunda bulunan kare şekilli iki halvetten meydana gelmektedir. Bu plan şeması ile yapı, S. Eyice'nin, hamamların sıcaklik mekanlarını dikkate alarak yaptığı tipolojiye göre, **ortası kubbeli, enine sıcaklik ve çifte halvetli hamamlar**¹⁹⁰ grubuna girmektedir.

Bu plan tipinde, enine dikdörtgen kuruluşlu sıcaklik, ortada bir kubbe, iki yanda ise birer beşik ya da sivri tonozla örtülmüştür. Sıcaklığa iki adet halvet açılmaktadır¹⁹¹. Bu plan tipinin birkaç varyasyonu bulunmaktadır. Bir grup hamamda; enine dikdörtgen şekilli sıcakliğin bir kemerle bölünmesi ile oluşan kare alan bir kubbe, dikdörtgen alan ise bir tonozla örtülmüştür. Sıcaklılığa iki adet halvet açılmaktadır. **Bursa Yıldırım Hamamı** (14. yy sonu), **İznik Hacı Hamza Hamamı** erkekler kısmı¹⁹² (XV.yy), **Bursa Atpazarı Dayıoğlu Hamamı**¹⁹³ (XV. yy ilk yarısı) bunlara örnek olarak verilebilir¹⁹⁴. Diğer bir tarzda enine dikdörtgen planlı sıcaklik, bir kemerle iki bölüme ayrılarak, birer kubbeyle örtülmüştür. **İznik Süleyman Paşa (Yukarı Pazar) Hamamı**¹⁹⁵ (14. yüzyılın ilk yarısı) ve **İstanbul Ortaköy Hüsrev Kethüda Hamamı**¹⁹⁶ (XVI. yy) bu çeşit hamamlardır. Bu tipe ait diğer bir uygulama da ise, enine dikdörtgen planlı sıcakliğin boylu boyunca uzanan bir tonozla örtüldüğü görülmektedir. **Kayseri Birlik Hamamı**¹⁹⁷ (XII. yy), **Beçin Konak Hamamı**¹⁹⁸ (XV. yy) bu tipe örnek teşkil etmektedir¹⁹⁹.

¹⁹⁰ Bilgi için bkz. S. Eyice, "İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", **Tarih Dergisi**, II, İstanbul, 1960, s. 112.

¹⁹¹ C. Çakmak, **Tire Hamamları**, (E. Ü. Sosyal Bil. Ens. Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir, 1998, s. 20.

¹⁹² Plan için bkz. K. Klinghardt, **Türkische Bäder**, Stuttgart, 1927, s. 50, Şekil 57.

¹⁹³ Plan için bkz. E. H. Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ...**, s. 358, Şekil. 627.d.

¹⁹⁴ C. Çakmak, **a. g. t.** ay. yer.

¹⁹⁵ Plan için bkz. E. H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının ...**, s. 158, Şekil. 214.a.

¹⁹⁶ Plan ve bilgi için bkz. A. Kuran, **Mimar Sinan**, İstanbul, 1986, s. 393, (Kat No: XV-28); M. N. Haskan, **İstanbul Hamamları**, İstanbul, 1995, s. 251, 253.

¹⁹⁷ Plan için bkz. Y. Önge, **Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları**, Ankara, 1995, s. 144, Şekil 1.

¹⁹⁸ Plan için bkz. R. Duran, **Menteşe Beyliği Mimarisi**, (D. E. Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens. İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim dalı Basılmamış doktora Tezi) İzmir, 1995, s. 63.

¹⁹⁹ C. Çakmak, **a. g. t.** s. 20.

Ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli plan tipinin Anadolu Selçuklu Döneminden bilinen tek örneği **Tokat Pervane Hamamı**²⁰⁰ kadınlar kısmıdır (XII. yy). Bu plan tipinin XV. yy'da inşa edilen küçük boyutlu birçok hamamda uygulandığı görülmektedir²⁰¹.

Bursa Yıldırım Bâyezid Hamamı plan şekli açısından **Tokat Pervane Hamamı** kadınlar kısmı(XII. yy), **Bursa Şengül Hamamı**²⁰², **Mudurnu Yıldırım Hamamı** kadınlar kısmı (1382), **Bursa Yeşil Hamamı**²⁰³ (XV. yy ilk yarısı) **Bursa Ördekli Hamamı** (XV. yy), **Bursa Atpazarı Dayıoğlu Hamamı** (XV. yy ilk yarısı) ve **Bursa II. Murad Hamamı** (1424-1426)²⁰⁴ ile benzerlikler göstermektedir. Tokat Pervane Hamamı, Mudurnu Yıldırım Hamamı, Bursa Ördekli Hamamı, örnekleri dikdörtgen şekilli bir sıcaklık mekanı ve bunun öncesinde; birer ılık mekanına sahip olması açısından (Mudurnu Yıldırım Hamamı'nda birbiri içinden geçilen iki ılık mekan mevcuttur) Yıldırım Bâyezid Hamamı ile benzerlik göstermektedir. Ancak, Bu örneklerin dışında kalan; Bursa Şengül Hamamı, Bursa Yeşil Hamamı, Bursa Atpazarı Dayıoğlu Hamamı örneklerinde ise dikdörtgen şekilli sıcaklık mekanlarının ılık olarak düzenlendikleri, tuvalet ve Taşlık gibi bölümlerinde bu mekanda buldukları görülmektedir. Sözü edilen örneklerde sıcaklık mekanı durumunda olan, ortası kubbe, yanları tonoz veya tonozlarla örtülü enine dikdörtgen planlı bölümün, Bu örneklerde bir ılık mekan olarak düzenlendiği anlaşılmaktadır. Türk hamamlarında tuvalet ve Taşlık mekanlarının çoğunlukla ılıklığa açıldığı bilinmektedir. Bu hamamları **ortası kubbeli, enine sıcaklıklı, çifte halvetli** plan tipinin bir varyasyonu şeklinde değerlendirmek mümkündür²⁰⁵. Yukarıda anılan tüm örneklerde dikdörtgen şekilli ılık veya sıcaklık mekanlarına açılan ikişer halvet hücresi ve giriş bölümlerinde yer alan kare şekilli birer soyunmalık mekanı mevcuttur.

Yapıların tümünde, dikdörtgen planlı şekilde düzenlenen, sıcaklık veya ılık mekan adı ile anılan kısımlarının dışındaki birimlerinin geçişlerinde tromp veya pandantifli birer kubbeye örtülmüş olduğu görülmektedir.

²⁰⁰ Plan için bkz. Y. Önge, a. g. e., s. 248, Şekil 1.

²⁰¹ Bkz. C. Çakmak, a. g. t. s. 20, Dipnot. 185.

²⁰² Plan için bkz. E. H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının ...**, s. 480, Şekil. 827.

²⁰³ Plan için bkz. A. Gabriel, a. g. e., s. 176, Fig. 122.

²⁰⁴ Plan için bkz. A. Gabriel, a. g. e., s. 174, Fig. 120.

²⁰⁵ Ş. Çakmak, "Foça'da Türk eserleri", **Geçmişten günümüze Foça**, Uluslararası Sempozyum Bildiriler, Ankara, 1997, s. 57.

Dikdörtgen şekilli sıcaklık veya ılıklik mekanlarının Tokat Pervane, Bursa Şengül, Mudurnu Yıldırım, Bursa Ördekli ve Bursa II. Murad Hamamlarında ortada bir kubbe, iki yanda ise birer tonozla kapatıldığı görülmektedir. Bursa Şengül Hamamı'nda ortada yer alan kubbe sekizgen bir formda iken; diğer örneklerde yuvarlak şekillidir. İki yanda kalan tonozlar; Tokat Pervane Hamamı'nda sivri, diğer örneklerde ise beşik tonozdur.

Bursa Yeşil Hamamı ve Bursa At pazarı Dayıoğlu Hamamı'nda ise aynı mekanların, tıpkı Yıldırım Bâyezid Hamamı'nda olduğu gibi bir tonoz ve bir kubbeyle kapatılmış olduğu görülmektedir.

TARİHLENDİRME

Yapının inşa kitabesi yoktur. Fakat, Yıldırım Bâyezid'e ait Ramazan 802/ Mayıs 1400 tarihli vakfiyede yapının adı geçmektedir. Vakfiyede hamamı, Yıldırım Bâyezid'in yaptırdığı belirtilmiş, fakat tarih verilmemiştir.²⁰⁶ Burada tarih verilmediğine göre, vakfiyenin düzenleniş tarihi dikkate alınarak yapının, XIV yüzyılın son yıllarında Yıldırım Bâyezid tarafından yaptırıldığı söylenebilir.

S. Çetintaş, hamamın külliye'nin tesis tarihi olan 1394'te inşa edildiğini belirtmektedir. Çetintaş, yapının onarımıyla ilgili belgelerden birinde, hamamın beş halvetinin bulunduğu belirtilmektedir²⁰⁷. Ancak, günümüzde yıkanmak için dört birim bulunmaktadır.

Ayverdi, 5 Mart 1605 tarihli bir belgede; yapının iki halvetinde bulunan mermerlerin, su yollarının, duvarlarının, kubbesindeki camlarının, kapılarının ve şadırvanının, Hacı İbrahim oğlu mimar Bayram tarafından tamir edildiğini belirtmektedir²⁰⁸.

²⁰⁶ Bkz E. H. Ayverdi, "Yıldırım Bâyezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibaldnâmesi", a. g. e. s. 37, 46.

²⁰⁷ S. Çetintaş, a. g. e., s. 48.

²⁰⁸ Bkz. E. H. Ayverdi, İstanbul Mi'mâri Çağının ..., s. 482.

5- DARÜŞŞİFA

Yapı, külliye'nin merkezindeki caminin yaklaşık 300 m. Kadar güneydoğusunda yer almaktadır (Şekil 1). Güneyden kuzeye oldukça eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmiş dikdörtgen planlı yapının, tüm cepheleri görülebilmektedir (Resim 145; Şekil 31).

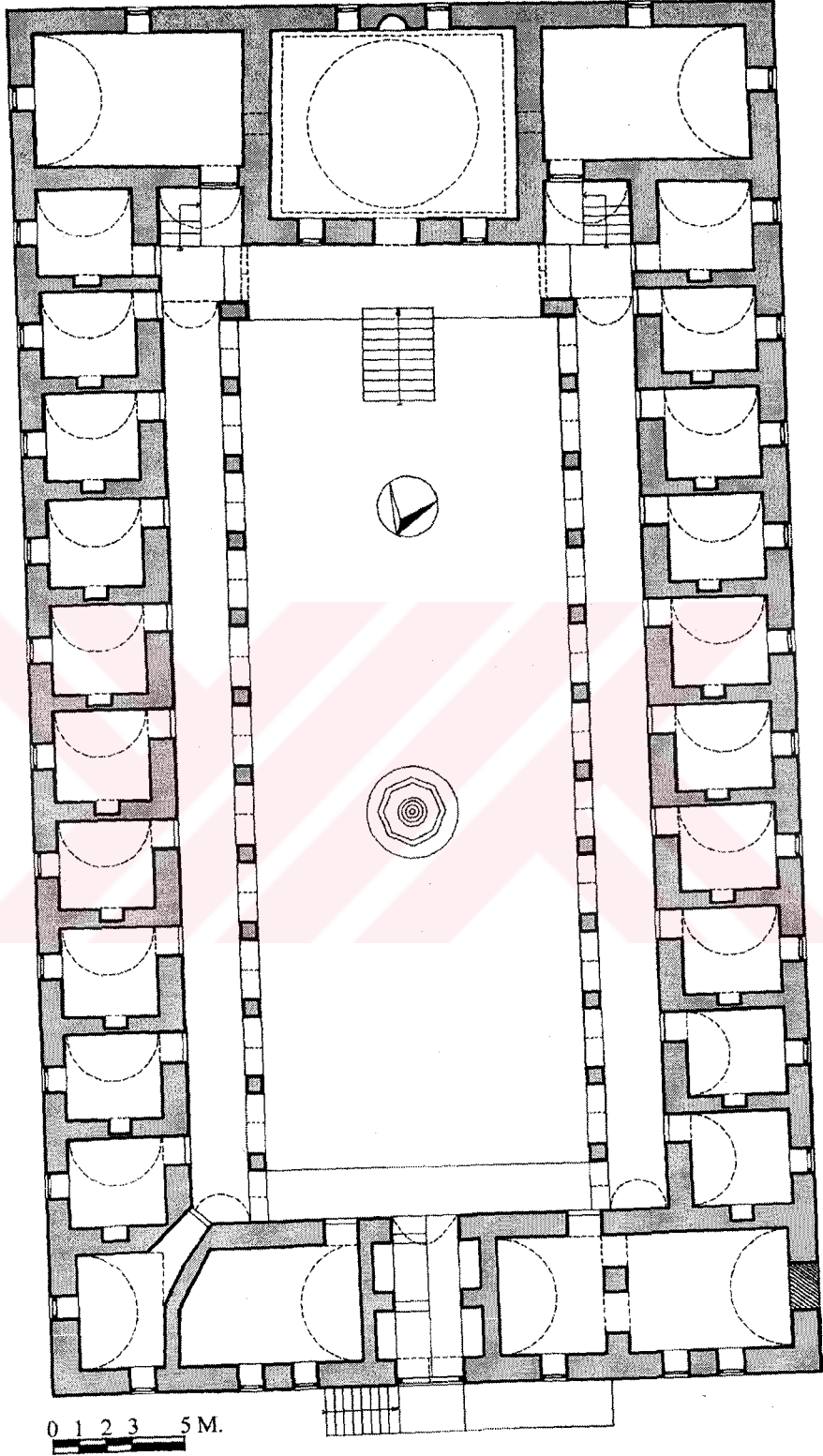
1993-2000 yılları arasında gerçekleştirilen restorasyon öncesine ait eski bir fotoğrafa göre, yapının kuzeybatı köşesindeki mekanları ile, bu mekanların güneyinde kalan birkaç hücre dışında bütün bölümlerinin son derece harap olduğu görülmektedir. Bu resim, yapının 1945-1946 yılları arasında yapılan hafriyatın sonucunu gösteren S. Çetintaş'ın planıyla büyük ölçüde örtüşmektedir (Şekil 32). Fakat, restorasyonun başladığı 1993 yılına kadarki 48 yıl içinde yapının ana eyvanında ve avlunun batı kanadındaki hücrelerin bir çoğunda önemli hasarlar olduğu gözlemlenmektedir²⁰⁹ (Resim 146, 147, 148).

Dikdörtgen şekilli yapının inşa malzemesi kabayonu taştır. Kabayonu taşların çevresi harç ile çevrelenmiştir. Kuzey cephesindeki, girişin batısındaki üç pencere dışındaki pencerelerin çevreleri; güney cephesinin iki köşesi; ana eyvanın duvarlarının sağ ve sol köşeleri kesme taşlarla belirginleştirilmiştir. Pencere alınlıklarının kemerlerinde ve yapının değişik yerlerindeki hafifletme kemerlerinde bir sıra kesme taş, üç sıra tuğla dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Alınlıklar ise tuğla ile örülmüştür. Ancak, güney cephedeki pencerelerin alınlıkları ve alınlık kemerleri tuğladandır. Ana eyvanın üzerini örten kubbe kasnağında ise inşa malzemesi bir sıra kesme taş, iki sıra tuğladır.

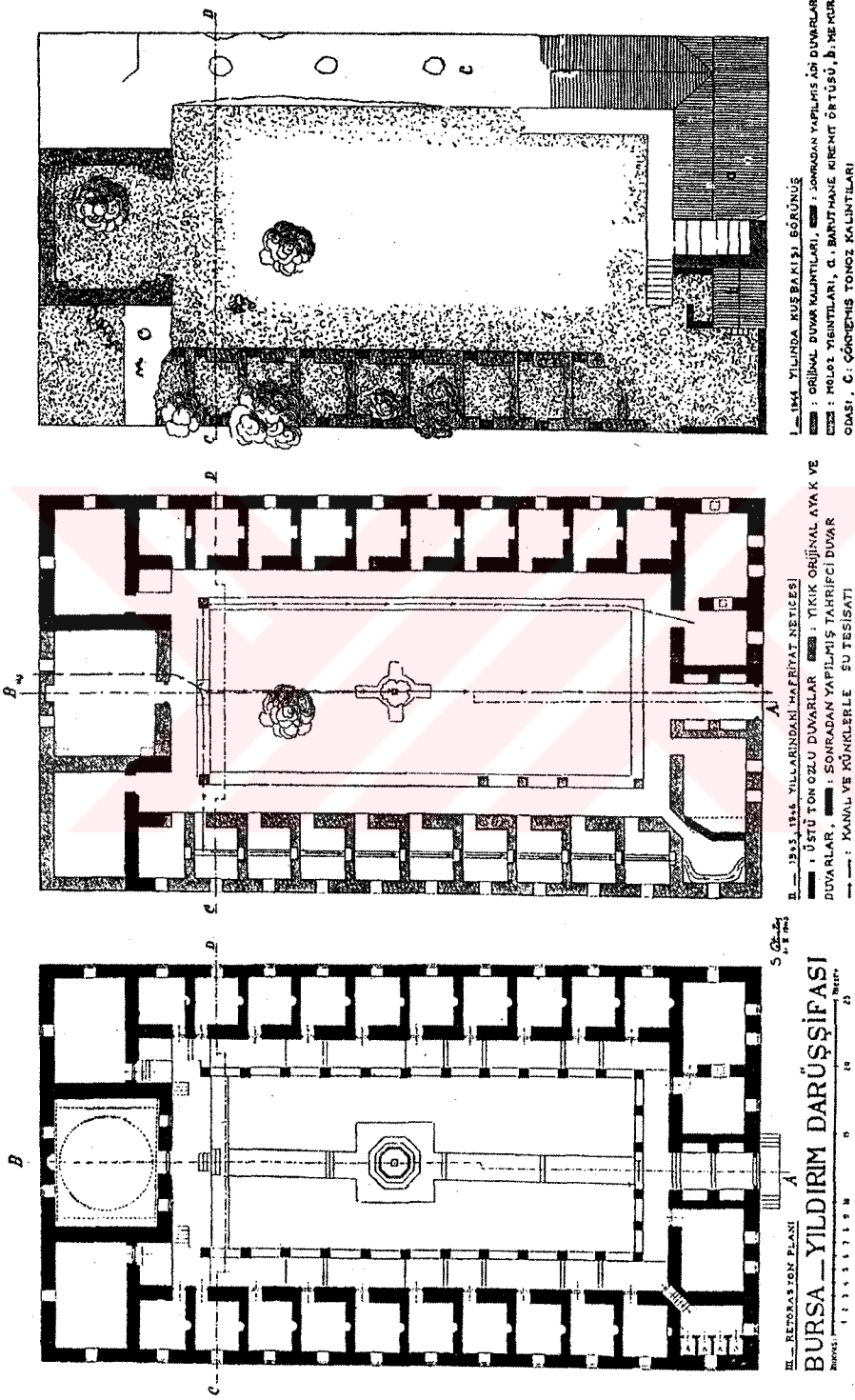
Yapının içinde, revak kemerlerini taşıyan payelerde, revak kemerlerinde, kemer köşeliklerinde ve ana eyvanın cephesinde bir sıra kesme taş, iki sıra tuğla kullanılmıştır (Resim 149, 150). Yapının, onarımlar sırasında alınan fotoğraflarında girişin avluya bakan cephesinde kabayonu taş kullanıldığı dikkati çekmektedir (Resim 151).

Doğu cephesinde on iki; batı cephesinde on bir; güney cephesinde beş adet pencere bulunmaktadır (Resim 152, 153, 154). batı cephesinin kuzey ucunda yer alan bir açıklık ise günümüzde kapatılmış durumdadır (Resim 155). Pencere formları giriş cephesindekileri tekrarlamaktadır.

²⁰⁹ G. Cantay, Darüşşifanın restorasyonla kurtarılabilir durumunu uzun yıllar koruduğunu. Fakat, 1987 yılı, Nisan ayında Bursa'ya yaptıkları bir inceleme gezisinde yapının tamamen kaldırılarak yerine orta dereceli bir okul yapıldığını gördüğünü belirtmektedir. Bkz. G. Cantay, a. g. e., s. 75. Ancak, arazi çalışmamız sırasında bu bilginin kesinlikle doğru olmadığını gördük. Ayrıca, yapının restoratör mimarı Sn. Gürol Ulusavaş'ta yapının duvarlarının üst örtüye kadar orijinal olduğunu belirtmektedir.

Şekil 31. Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Plan. (Vakıflar Genel Mûd. Arşivinden işlenerek)

Şekil 32. Yıldırım Bâyezid Darüşşifası'nın 1945-46 yılları arasında yapılan yüzey araştırmasının sonuçlarını gösteren planlar. (S. Çetintaş'tan)

Giriş, kuzey cephesi üzerindedir ve cepheyi ortalamaktadır. Girişin iki yanında üçer adet pencere görülmektedir. Pencereleler dikdörtgen şekillidir ve yuvarlak kemerli alınlıkları vardır (Resim 156).

Giriş aralığını örten kemerin oturduğu söve, kemer ve bu kemeri çerçeveleyen ikinci kemer bir sıra kesme taş, iki sıra tuğla ile yapılmıştır. Atkı taşı ile ilk kemer arasındaki bölümde bir sıra kesme taş, iki sıra tuğla ile örülmüştür (Resim 157). Giriş eyvanının doğu ve batı duvarları üzerinde derince ikişer nişe yer verilmiştir (Resim 158). Girişin iki yanındaki hücrelerden doğudaki iki, batıdaki bir pencere ile dışarı açılmaktadır (Bkz. Şekil 31). Her iki hücrenin de avluya açılan birer kapısı vardır²¹⁰. Bugün, batıda kalan hücreden, kuzeybatı köşedeki hücreye geçişi sağlayan, yuvarlak kemerli, yan yana iki açıklık mevcuttur (Resim 159). Aynı köşe hücresinin batı duvarında da kapatılmış bir açıklık olduğu dikkati çekmektedir. (Bkz. Şekil 31). S. Çetintaş, yanmana olan açıklıklardan cepheye yakın olanını ve günümüzde kapatılmış durumdaki açıklığı ocak olarak işaretlemektedir²¹¹ (Bkz. Şekil 32).

Sedat Çetintaş'tan alınan ve yapının bulunduğu andaki durumunu gösteren çizimde batı kanattaki hücrelerin sağlam olduğu; doğu kanattaki, girişin ve ana eyvanın doğusundaki hücrelerin yıkık olduğu dikkati çekmektedir (Bkz. Şekil 32). Batı kanattaki hücrelerin tümünün kuzey duvarları üzerinde bir ocak bulunduğu işaret edilmiştir. Avlunun ortasında da bir şadırvan olduğu dikkati çekmektedir. Avluda yer alan revaklara ait kemerleri taşıyan sadece dört paye, avlunun doğu kanadında görülebilmektedir. Tüm hücrelerin dışarıya açılan birer pencereleri, revaka açılan birer kapıları mevcuttur. Hiçbir birimin örtüsü işaretlenmemiştir.

Yapının bugünkü planında ise, batı kanattaki hücrelerin durumu korunmuş ve doğu kanattakiler, batıdakiler örnek alınarak onarılmıştır (Bkz. Şekil 31). Doğu ve batı

²¹⁰ E. H. Ayverdi'nin planında, kuzeybatı köşedeki hücrenin güney duvarı üzerinde, batıdaki revaka açılan ikinci bir giriş açıklığı işaretlenmiştir. (Bkz. E. H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının ...*, s. 455). Ancak, aynı eserin 461. sayfasında verilen resimde avlunun bu bölümünde tek giriş olduğu açıkça görülebilmektedir. (Bkz. E. H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının ...*, s. 461).

²¹¹ E. H. Ayverdi'de bu açıklığın bir ocak nişi olduğunu doğrulamaktadır. (Bkz. E. H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının ...*, s. 458). Ancak, yapının restoratör mimarı Gürol Ulusavaş, Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden yetkililerin nezaretinde, yapının üst örtüsünün duvar başlangıcına kadar söküldüğünü; bu çalışma sırasında yanmana bulunan iki girişten cepheye yakın olanda bir baca bulunduğunu bildirmekte ve bu bölümün bir ocak olduğunu doğrulamaktadır. Ancak, aynı birimin batı duvarı üzerinde, günümüzde kapatılmış durumdaki açıklığın, baca görülmediğinden dolayı ocak olmadığını, belki darüşşifaya getirilen malların içeri alındığı bir kapı olabileceğini söylemektedir.

kanat üzerinde kare şekilli onar adet hücre bulunmaktadır. Hücrelerin tamamı birer kapı ile revaka, birer pencere ile dışa açılmaktadır (Resim 160, 161). Girişlerin tamamı dikdörtgen şekillidir ve yuvarlak kemerli alınlıkları vardır. Alınlık kemerleri iki sıra tuğla bir sıra kesme taş ile örülmüştür ve içleri tuğla ile doldurulmuştur. Hücrelerin revaka bakan duvarlarının inşa malzemesi kabayonu taştır. Doğuda kuzeye yakın son iki hücre avluya dik; diğerleri ise avluya paralel birer beşik tonozla kapatılmıştır. (Bkz. Şekil 31.) Birimlerin kuzey duvarlarının ortasında dikdörtgen şekilli birer ocak vardır (Resim 162). S. Çetintaş, ocakları yuvarlak olarak vermiştir (Bkz. Şekil 32). Ana eyvanın üzeri bir kubbeyle örtülmüştür. Röleve planında olduğu gibi ocağın iki yanında birer pencere vardır. Ana eyvan avluya bir kapı ve kapının iki yanındaki birer pencere ile açılmaktadır (Resim 163, 164). Ana eyvanın doğusundaki büyük hücre batıdaki sağlam hücre örnek alınarak onarılmış ve buranın da güney ve doğu duvarları üzerine birer pencere açılmıştır. Bu iki büyük birimin ana eyvana bitişik, avluya açılan birer girişi vardır (Bkz. Şekil 31).

Avluda, doğu ve batı kanatlar üzerinde revak bulunmaktadır Revakların örtüsü avluya paralel beşik tonozdur (Bkz. Şekil 31; Resim 165, 166). Ancak S. Çetintaş'ın planlarında avlunun doğu, batı ve kuzey olmak üzere üç yönden revaklarla çevrelediği görülmektedir (Bkz. Şekil 32). Sivri şekilli revak kemerleri kare kesitli payeler tarafından taşınmaktadır.

Yapının 1951 yılından kalan restorasyon planı ile 1993 yılında çizilen ve bugünkü onarımda uygulanan plan büyük ölçüde örtüşmektedir. Görülen en önemli farklardan biri bugünkü planda giriş cephesi önünde revak yer almayışıdır. Hücrelerdeki ocaklar yuvarlak değil kare kesitlidir. Ana eyvanın doğu ve batı duvarları üzerinde üst kesimde birer pencereye işaret edilmiştir. Ana eyvanın doğusu ve batısında kalan birimlerin önündeki eyvanların içine, bu birimlerin girişlerinin önündeki sekilere çıkışı sağlayan merdivenler yapılmıştır. Buradaki küçük eyvanların örtüsü avluya dik beşik tonozdur. Kuzeybatı köşedeki iki hücre dışındaki hücreler avluya paralel beşik tonozla kapatılmıştır. Bu hücrelerin örtüsü avluya dik beşik tonozdur. Giriş eyvanı da avluya dik uzanan bir sivri kemerli tonozla örtülmüştür. Ana eyvanın üst örtüsü ise kubbedir. Kubbe geçişleri üçgen yüzeyli pandantiflerle sağlanmıştır. Revaklar ise avluya paralel beşik tonozlara sahiptir.

SÜSLEMELER

Günümüzde yapıdaki süsleme motifleri yoğun olarak giriş ve giriş eyvanı içinde görülmektedir.

Girişte, içte ve dışta ikinci kemeri çevreleyen, tuğladan testere dişi motifleri vardır. Aynı motif, giriş eyvanı içine açılan nişlerin kemerlerinin çevresinde ve dış cephedeki bazı pencerelerde de bulunmaktadır. Giriş aralığını çevreleyen iç içe ikisi kemerden, dıştakinin doğusunda ve batısında tuğladan birer gülbezek dikkati çekmektedir. Her iki gülbezekte tam yuvarlak oluşturmaktadır ve kemere bitişiktir (Bkz. Resim 157). Ancak S. Çetintaş'ın yaptığı çizimlerde doğudaki gülbezek ile kemer arasında baklava dilimi motifli dikdörtgen bir pano bulunduğu, batıdaki gülbezeğin ise kemer tarafından kesildiği görülmektedir²¹². Ayrıca giriş aralığını örten atkı taşı ile kemer arasında kalan bölüm günümüzde, iki sıra tuğla, bir sıra kesme taşla dolgulanmıştır. Ancak aynı araştırmacının çizimlerinde bu bölümün tuğlaların üç sıra yatay, üç sıra dikey şekilde, alternatif olarak dizilmesiyle örüldüğü dikkati çekmektedir²¹³.

Giriş eyvanının sağında ve solundaki ikişer nişin, kemerlerinin bittiği bölümlerde birer selvi motifli yer almaktadır (Resim 167). Nişlerin üst kesiminde yuvarlak kemerli ya da kemersiz dikdörtgen şekilli süsleme panoları vardır. Bu selvi motifleri ve dikdörtgen panolar S. Çetintaş'ın çiziminde de görülmektedir²¹⁴.

Giriş eyvanının doğusundaki nişlerden, cepheye yakın olanının içindeki panoda tuğladan küçük eşkenar dörtgenlerle çiçek motiflerini anımsatan şekiller oluşturulmuş ve bunlar büyük bir eşkenar dörtgeni meydana getirmiştir (Resim 168, Şekil 33). Büyük eşkenar dörtgenin köşelerine yine üçlü gruplar halinde birer çiçek görünümünde, eşkenar dörtgenler yerleştirilmiştir. Zemin taş malzemedir. Avluya yakın nişin içinde ise taşlar altıgenler yapmış ve araları tuğladan üçgen şekilleriyle doldurulmuştur (Resim 169).

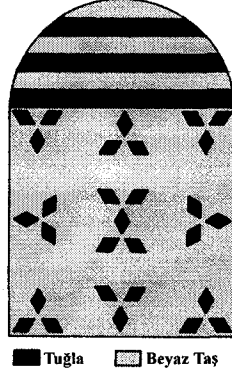
Giriş eyvanının batısındaki nişler içindeki panolarda da, son derece tahrip olmasına rağmen benzer tarzda geometrik kompozisyonların yer aldığı anlaşılmaktadır.

²¹² S. Çetintaş, a. g. e., Levha 56; Bkz. E. H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mârî Çağının ...*, s. 458, Resim 784.
R.

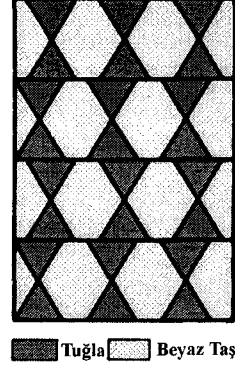
²¹³ S. Çetintaş, a. g. e., Ay. levha.

²¹⁴ S. Çetintaş, a. g. e., Ay. levha.

Bu panoların sağlam olan kısımları korunup, tahrip olan bölümleri, gerçeğe uygun şekilde yenilenmiştir (Resim 170; Şekil 34).

Şekil 33. Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Giriş eyvanının doğusunda yer alan nişin içindeki süsleme panosu.

Şekil 34. Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Giriş eyvanının batısında yer alan nişin içindeki süsleme panosu.

Ana eyvanın avluya bakan cephesinin doğusunda ve batısında tuğladan yapılmış, dikdörtgen şekilli iki süsleme panosu daha görülmektedir. Tuğlaların yatay şekilde kullanılması ile meydana getirilen eşkenar dörtgenler her iki panoda da farklı şekilde yerleştirilmiş ve aralarda kalan boşluklar dikey tuğlalarla dolgulanmıştır. Aynı süsleme panosu S. Çetintaş tarafından da çizilmiştir²¹⁵.

Ana eyvanın içinde ise kemerlerin başlangıç hizasında, dört yönde dolaşan palmet fistosu dikkati çekmektedir. Onarım öncesinde bu frizin alçı malzemeyle oluşturulduğu; ancak son onarımda sıva ile yapıldığı anlaşılmaktadır²¹⁶.

S. Çetintaş süslemeler ile ilgili çizimlerde, doğu cephedeki bir pencerenin iki yanında birer dikdörtgen panoya daha işaret etmektedir. Bu panolardan soldakinde altıgen şekilli motifler, sağdakinde yıldız motifleri yer almaktadır²¹⁷. Ancak bu panolar günümüzde mevcut değildir.

E. H. Ayverdi, avlunun batı kanadı üzerinde yer alan girişlerin sivri kemerli alınlıklarda, taş ve tuğlayla oluşturulmuş süslemelerin bulunduğunu belirtmektedir²¹⁸.

²¹⁵ S. Çetintaş, a. g. e., Ay. levha.

²¹⁶ G. Cantay, a. g. e., s. 77.

²¹⁷ S. Çetintaş, a. g. e., Ay. levha. Bkz. E. H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının ...*, s. 461, Resim. 792.a

²¹⁸ Bkz. E. H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının ...*, s. 459, Resim. 787. R.

Yapıda süsleme unsuru olarak çiniye de yer verildiği görülmektedir. Onarım öncesinde alınan bir fotoğrafta giriş eyvanının batsında kalan nişlerden kapıya yakın olanının kilit taşı üzerinde koyu mavi renkte çiniden çok kollu bir yıldız motifinin kakma tekniğiyle taş üzerine uygulandığı görülmektedir²¹⁹ (Resim 171).

DEĞERLENDİRME

En basit anlamda “halka sağlık hizmetlerinin sunulduğu yer” şeklinde tanımlanan darüşşifalar, **Şifahane**²²⁰, **Maristan**²²¹, **Bimaristan**²²², **Darüssiha**²²³, **Darülâfiye**²²⁴, **Darüttüb**²²⁵ gibi isimlerle de anılmaktadır.

Kaynaklardan, darüşşifa adı altında toplanan bu yapıların, emin ve güven verici kadrolara sahip, sağlık açısından güvenli kuruluşlar olduğunu öğrenmekteyiz. Bu sağlık kuruluşlarında, din, dil ve ırk farkı gözetilmeden halka her türlü sağlık hizmeti ücretsiz olarak sunulmaktaydı²²⁶.

Darüşşifaların diğer bir kuruluş amacı ise, tıp eğitiminin bu kurumlarda yapılmasıydı. Eğitim metotlarının usta-çırak ilişkisi şeklinde olması nedeniyle bu kurumlarda öğrenim gören talebeler istedikleri müderristen ders almak suretiyle icazete sahip olmaktaydılar²²⁷. Darüşşifaların işleyiş sistemi medreselerle büyük benzerlikler göstermektedir²²⁸.

Anadolu’da eğitim hizmetlerini sürdüren medrese yapıları her dönemde önemli olmuştur. Bunlar içinde tıp eğitimi başlı başına uygulanan bir bilim dalı halinde gerçekleşmiş ve tıp eğitimi için şifahaneler kadar tıp medresesi olarak tanıdığımız yapılar da inşa edilmiştir. **Kayseri Gevher Nesibe Hatun Darüşşifası ve Medresesi**

²¹⁹ G. Cantay, Bursa’da yayımlanan Ertuğrul Gazetesi yazarı A. Cehdi’nin 27.3.1327/1911’de Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye Riyaseti’ne yazdığı mektuptan darüşşifanın içini süsleyen çinilerin 1911’lerde var olduğunu belirtmektedir. (Bkz. G. Cantay, a. g. e., s. 77).

²²⁰ Bilgi için bkz. F. Develioğlu, a. g. e., s. 1194.

²²¹ Bilgi için bkz. F. Develioğlu, a. g. e., s. 694.

²²² Bilgi için bkz. F. Develioğlu, a. g. e., s. 132.

²²³ Bilgi için bkz. F. Develioğlu, a. g. e., s. 201.

²²⁴ Bilgi için bkz. F. Develioğlu, a. g. e., s. 200.

²²⁵ “Bursa’da Yıldırım Bâyezid devrinde açılmış olan bir tıp medresesi. Bilgi için bkz. F. Develioğlu, a. g. e., s. 201.

²²⁶ G. Cantay, a. g. e., s. 2.

²²⁷ G. Cantay, a. g. e., Ay. yer.

²²⁸ Medrese yapıları ve işleyiş sistemleri konusunda, medreseye ait değerlendirme bölümüne bakınız.

(1205-6) gibi. Tıp eğitiminin sürdürüldüğü yapılar daha çok darüşşifalar olmuş darüşşifa yapıları ise medrese plan şemasında kaynağını bulduğumuz, Anadolu Türk mimarisinin bir yapı şekli olarak gelişmiştir²²⁹.

Horasan ve İran'da gelişen eyvanlı-avlulu plan şeması, Suriye ve Irak'ta Zengi Mimarisi'nde uygulanmış, Anadolu'da ise medreselerde olduğu kadar darüşşifalarda da en iyi şekliyle uygulandığı görülmektedir. **Şam Nureddin Zengi Darüşşifası**'nda (1154) uygulanan dört eyvanlı-avlulu plan şeması, Anadolu'da yarım asır sonra yanmana iki kere tekrarlanarak, Gevher Nesibe Hatun Darüşşifası ve Medresesi'nde uygulanmıştır²³⁰.

Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde de kaynağını Horasan ve İran'dan alan ve eyvanlı-avlulu plan şemasının bir devamı niteliğinde olan darüşşifaların inşa edildiğini görmekteyiz. **Mardin Eminateddin Darüşşifası**²³¹ (1122-23), **Kayseri Gevher Nesibe Hatun Darüşşifası ve Medresesi**²³² (1205-6), **Sivas I. İzzeddin Keykâvus Darüşşifası**²³³ (1217-18), **Divriği Turan Melik Darüşşifası**²³⁴ (1235), **Kastamonu Pervaneoğlu Ali Darüşşifası**²³⁵ (XIII. yüzyıl son çeyreği), **Amasya Anber bin Abdullah Darüşşifası**²³⁶ (1308-9) bu dönemde inşa edilen darüşşifalara örnek olarak verilebilir.

Anadolu Selçuklu döneminde inşa edilen darüşşifa yapılarında tek blok halinde medrese plan şemasının ve çifte medrese plan şemasının birlikte uygulandığı görülmektedir. En basit şekliyle revaklı avlulu medrese plan şemasını Osmanlı devri mimarisinde de ana hatlarıyla kullanılmıştır. **Bursa Yıldırım Darüşşifası**'nın plan şemasında, yapının dış konturlarıyla bir dikdörtgen olduğunu ve iki yönden revaklı bir avlu etrafında mekanların planlandığını, dersane mekanının ise Selçuklu devri darüşşifa ve medreselerinde karşılaşılan eyvan hacminin avlu cephesi düzenlenerek, kapalı bir mekan haline getirildiğini görmekteyiz. Yapı, bu plan şemasıyla aynı

²²⁹ G. Cantay, a. g. e., Ay. yer.

²³⁰ G. Cantay, a. g. e., s. 3.

²³¹ Bilgi ve plan için bkz. G. Cantay, a. g. e., s. 39-40, plan. 1.

²³² Bilgi ve plan için bkz. A. İnan, "Kayseri'de Gevher Nesibe Hatun Şifaiyesi", **Malazgirt Armağanı**, Ankara, 1993. s. 1-7.

²³³ Bilgi ve plan için bkz. G. Cantay, a. g. e., s. 45-50, plan. 3.

²³⁴ Bilgi ve plan için bkz. G. Cantay, a. g. e., s. 51-55, plan. 4.

²³⁵ Bilgi için bkz. G. Cantay, a. g. e., s. 59.

²³⁶ Bilgi ve plan için bkz. G. Cantay, a. g. e., s. 67-71, plan. 7.

dönemde inşa edilen Yıldırım Bâyezid Medresesi'nde uygulanan şemadan da ayrılmaktadır²³⁷.

Yıldırım Bâyezid Darüşşifası'nda uygulanan plan şeması, **Amasya Anber bin Abdullah Darüşşifası** ve **Tokat Muineddin Pervane (Gökmedrese) Medresesi** (1275)²³⁸, nin alt kat plan şemalarıyla büyük benzerlikler göstermektedir.

Her iki yapıda dikdörtgen bir blok şeklinde olmaları; girişin hemen arkasında birer eyvana; bu eyvanlarla aynı eksende bir ana eyvan ve iki yanında birer hücreye; avlusunun uzun kanatları boyunca sıralanan hücrelere sahip olmaları ile Yıldırım Bâyezid Darüşşifası ile benzerlikler göstermektedir. Gökmedrese'de avlu giriş eyvanının önünü de kapsayacak şekilde üç yandan revakla çevrelenmiştir. Bununla birlikte, Anber bin Abdullah Darüşşifası'nda giriş eyvanının iki yanda birer hücre mevcutken; Gökmedrese'de Yıldırım Darüşşifası'nda olduğu gibi ikişer hücre yer almaktadır. Ancak, Yıldırım Bâyezid Darüşşifası'na ana eyvanın duvarla kapatılmış olması ile bu iki yapıdan ayrılmaktadır. Bununla birlikte, Yıldırım Darüşşifası'nda ana eyvan bir kubbeyle kapatılmışken; Gök medresede bu birim sivri kemerli tonozla, Anber bin Abdullah Darüşşifası'nda ise yarım manastır tonozuyla örtülmüş olduğu görülmektedir.

Tokat Gök Medrese'de ana eyvanın batısında kalan ve büyük bir olasılıkla sonradan değişikliğe uğradığı düşünülen birim ve bu birimin kuzeyinde kalan birim dışında tüm birimler sivri kemerli tonozlarla örtülmüştür. Anber bin Abdullah Darüşşifası'nda üst örtü tüm birimlerde sivri kemerli tonozdur.

TARİHLENDİRME

Darüşşifanın inşa kitabesi yoktur. Fakat, Yıldırım Bâyezid'in Ramazan 802/ Mayıs 1400 tarihli vakfiyesinde yapının adı geçmektedir. Söz konusu vakfiyede yapıyı Yıldırım Bâyezid'in yaptırdığı belirtilmiş, fakat tarih verilmemiştir.²³⁹. Vakfiyede tarih belirtilmediğine göre, vakfiyenin düzenleniş tarihi dikkate alınarak yapının, yine XIV yüzyılın son yıllarında, Yıldırım Bâyezid tarafından inşa ettirildiği söylenebilir.

²³⁷ G. Cantay, a. g. e., s. 24.

²³⁸ G. Cantay, a. g. e., Plan 2.

²³⁹ Bkz E. H. Ayverdi, "Yıldırım Bâyezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibaldnâmesi", s. 37, 46.

V. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Külliye, Erken İslam toplumunda caminin gördüğü işlevi gören, daha gelişmiş bir sosyal merkezdir²⁴⁰. İlk İslam camisi sadece namaz kılma yeri değil; toplum için önemli kararlar alınan, mahkeme ödevi gören, öğretim yapılan, hatta belki ziyaretçileri barındıran çok fonksiyonlu bir yapıydı. Zamanla toplum örgütlenmesi geliştikçe değişik fonksiyonları barındırmak için farklı yapılar inşa edilmiş, fakat bunların birbirleriyle olan ilişkileri, İslam toplumunun dini yapısına bağlı olarak değişmiştir²⁴¹.

En geniş anlamda cami, medrese, türbe, hamam, darüşşifa, kervansaray, han, çarşı, imaret (aşhane), kütüphane, mektep gibi dini, sosyal ve kültürel kuruluşlar ile; hizmetlilerin oturdukları yapıların bir çevre duvarı içine veya arazinin durumuna göre, birbirine yakın mesafelere yerleştirilmesinden meydana gelen ve vakıfların gelirleriyle işleyen kuruluşlardır²⁴². Bu vakıfların gelirleri, külliye çevresine inşa edilen, hanlar, çarşılar, fırın, değirmen, mum imalathanesi, pazar gibi yerlerden ve devlete ait topraklardan alınan vergilerin külliye tahsisi ile sağlanmaktaydı²⁴³.

İlk külliye örnekleri Emevi ve Abbasi dönemleri ile Orta Asya Türk uygarlıklarında görülmektedir²⁴⁴. Orta Asya'da külliye şeklinde planlanmış üç örnek mevcuttur²⁴⁵. Bunlar; Kerki'de yer alan **Astana-Baba** adlı yapı topluluğu (XI. yüzyıl)²⁴⁶, Kazakistan'daki **Tarik-As Külliyesi** (XI. yüzyıl)²⁴⁷ ile **Ahmet Yesevi Külliyesi** (XII.-XIV. yy)²⁴⁸, dir. Sözü edilen bu külliye uygulamalarında, Osmanlı külliye mimarisi arasında bir bağlantı kurmak mümkün değildir²⁴⁹.

Anadolu'da en erken tarihli külliye örneği, Artuklu Sultanı Necmeddin İlgazi bin Alpi ve kardeşi Eminüddin tarafından Mardin'de yaptırılan cami, medrese, maristan,

²⁴⁰ D. Kuban, a. g. e., s. 181.

²⁴¹ Ay. yer.

²⁴² T. Reyhanlı, a. g. t., s. 1.

²⁴³ T. Reyhanlı, a. g. t., s. 2.

²⁴⁴ R. E. Gültekin, a. g. t., s. 21.

²⁴⁵ R. E. Gültekin, a. g. t., ay. yer.

²⁴⁶ Şekil ve Bilgi için bkz Y. Sayan, **Türkmenistandaki Mimari Eserler** (XI-XVI yy.) Ankara, 1999, s. 195,196, çizim 83.

²⁴⁷ Şekil için bkz M. Cezar, a. g. e., s. 171, Şekil 133.

²⁴⁸ Şekil için bkz. Naim-Bek Nurmhammedoğlu, **Hoca Ahmed Yesevi Türbesi** (Haz. Hayati Bice), Ankara, 1991, pl. 73, 74.

²⁴⁹ R. E. Gültekin, a. g. t., s. 21.

hamam ve çeşmeden oluşan, **Emineddin Külliyesi**²⁵⁰, dir (1122-23). Divriği’de, Mengüçüklü Sultanı Ahmed Şah ve hanımı Adil Melike Turan tarafından 1228-29 yılında yaptırılan **Divriği Camii ve Darüüşşifası**²⁵¹, Anadolu’daki ikinci külliye örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu Selçuklu döneminde, Sultan Alâaddin Keykubad’ın hanımı Huand Hatun için Kayseri’de yaptırdığı **Huand Hatun Külliyesi**²⁵² (1238) cami, hamam, medrese ve türbeden meydana gelen önemli bir örnektir. Yine, Sultan Alâaddin Keykubad’ın Emiri Tus’lu Ebulkasım tarafından 1249 yılında Kayseri’de yaptırılan, cami ve medreseden oluşan **Hacı Kılıç Külliyesi**²⁵³ (1275) Selçuklu döneminden günümüze ulaşan bir diğer külliye örneğidir.

Anadolu Selçukluları’ndan sonra gelen Beylikler Dönemi’nde de külliye mimarisi devam ettirilmiştir. Bu dönemdeki külliyelerin bazıları Osmanlı Devleti kurulmadan önce, bazıları ise daha sonra inşa edilmişlerdir. Saruhanoglulları’ndan İshâk Bey tarafından Manisa’da 1376 yılında yaptırılan ve medrese, cami ve türbeden oluşan külliye²⁵⁴ ile Eşrefoğlu Süleyman Bey’in, Beyşehir’de 1297-99 yılları arasında yaptırdığı cami, türbe, hamam ve bedestenden oluşan **Eşrefoğlu Külliyesi**²⁵⁵; Osmanlı Devleti öncesinde Anadolu’da kurulan külliyelelere örnek teşkil etmektedir. Menteseoğlu İlyas Bey tarafından 1403 yılında Balat’ta²⁵⁶; Candaroğlu İsmail Bey’in 1454 yılında Kastamonu’da²⁵⁷ kurulan külliyeler, Osmanlı döneminde hayata geçirilen külliye örneklerindendir.

Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde kendine özgü bir tip meydana getiren külliyeler; şehirlerin oluşmasında, sosyal ve ticari alanda kalkınmasında önemli görevler

²⁵⁰ Bilgi için bkz. A. Altun, **Mardin’de Türk Devri Mimarisi**, İstanbul, 1971, s. 66-71; M. Sözen, **Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri**, C. II, İstanbul, 1972, s. 86-89; A. Altun, **Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahtarı İçin Bir Özet**, İstanbul, 1988, s. 38, 39.

²⁵¹ Bilgi için bkz. O. Aslanapa, **Türk Sanatı**, İstanbul, 1989, s. 113-118; A. Altun, **a. g. e.**, s. 45, 46.

²⁵² Bilgi için bkz. O. Aslanapa, **a. g. e.**, İstanbul, 1989, s. 126.

²⁵³ Bilgi için bkz. O. Aslanapa, **a. g. e.**, s. 127.

²⁵⁴ Bilgi için bkz. O. Aslanapa, **a. g. e.**, s. 209.

²⁵⁵ Bilgi için bkz. O. Aslanapa, **a. g. e.**, s. 132.

²⁵⁶ Bilgi için bkz. O. Aslanapa, **a. g. e.**, s. 215-217.

²⁵⁷ Bilgi için bkz. O. Aslanapa, **a. g. e.**, s. 207.

üstlenmiş, Müslümanlığın ve Türklüğün yerleşmesinde ve yayılmasında etkin bir rol oynamışlardır²⁵⁸.

Osmanlılar, 14. Yüzyılın ilk yarısından itibaren ele geçirdikleri yeni şehirlerin merkezlerinde külliye kurmaya başlamışlar ve yeni yerleşim bölgelerini külliye çevresinde geliştirmişlerdir²⁵⁹.

Orhan Gâzi tarafından İznik'in ele geçirilmesinden hemen sonra yapımına başlanan ve bir hamamla bir zaviyeli camiden oluşan **İznik Orhan Gâzi Külliyesi**²⁶⁰ Osmanlı dönemindeki ilk külliye örneğidir (1325). Osmanlı döneminde inşa edilen ikinci külliye örneği, yine Orhan Bey tarafından Bursa'da 1340 yılında yaptırılan **Bursa Orhan Gâzi Külliyesi**²⁶¹'dir. Cami, hamam, medrese, imaret, mektep, zaviye, ve bir hanın yer aldığı bu külliye; gerek yapıların sayısı, gerek yerleştirilmeleri bakımından diğer Osmanlı külliyelerine öncü olmuştur²⁶². Külliye'nin merkezinde cami; doğusunda medrese ve imaret biraz daha uzakta ise hamam yer almaktaydı. Külliye'nin diğer bir özelliği de Osmanlı dönemindeki ilk şehir içi hanına sahip olmasıdır²⁶³. Murad Hüdavendigâr tarafından 1365-66 yıllarında, Bursa'da bir tepe üzerinde inşa ettirilen **Hüdavendigâr Külliyesi** Osmanlı dönemindeki üçüncü külliye uygulamasıdır²⁶⁴. Bursa Orhan Gâzi Külliyesi'nden biraz daha küçük fakat daha değişik bir biçimde inşa edilen külliye, iki kat halinde cami ve medrese, imaret, türbe ve hamamdan oluşmaktaydı. Külliye yapıları birbirine yakın olmakla beraber belli bir çevre duvarı içine alınmışlardır²⁶⁵. Külliye'nin merkezindeki Cami diğer yapılardan biraz daha yüksek olup, batısında imaret, doğusunda helâ ve hamam, kuzeyinde türbe bulunmaktadır²⁶⁶. Yıldırım Bâyezid tarafından Bursa'nın doğusundaki bir tepe üzerinde 1390-1394/95 yılları arasında inşa ettirilen ve **Yıldırım Bâyezid Külliyesi** olarak anılan

²⁵⁸ Ö. L. Barkan, "Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından Osmanlı İmparatorluğu'nda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar", *İ. Ü. İktisad Fakültesi Mecmuası*, XXIII/1-2, (1962-63) İstanbul, 1963, s. 240.

²⁵⁹ A. Kuran, *a. g. m.*, s. 795.

²⁶⁰ Bilgi için Bkz. O. Aslanapa, "İznik'te Sultan Orhan İmaretini Kazısı", *Sanat Tarihi Yıllığı*, C. I, (1964-65), s. 16-38; E. H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının ...*, s. 171-182.

²⁶¹ Bilgi için bkz. E. H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının ...*, s. 58.

²⁶² T. Reyhanlı, *a. g. t.*, s. 49.

²⁶³ Bilgi için bkz. E. H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının ...*, s. 96.

²⁶⁴ Bilgi için bkz. E. H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının ...*, s.

²⁶⁵ T. Reyhanlı, *a. g. t.*, s. 51.

²⁶⁶ T. Reyhanlı, *Ay yer.*

külliye, Osmanlı döneminde kurulan külliyelerin dördüncüsü olarak bilinir²⁶⁷. Külliye imaret, mahzenler, hamam, medrese, han, hademelerin evleri, su kemerleri, çeşme, ahırlar, külliye çevreleyen duvarlar ve külliyenin doğusunda küçük bir tepe üzerinde inşa edilen darüşşifa ile ona ait duvarlardan meydana gelmektedir (Bkz. Şekil 1). Diğer külliye yapılarına ilave olarak darüşşifası ile külliye mimarisinde bir aşama teşkil etmektedir²⁶⁸. Yıldırım Bâyezid'in 1382'de Mudurnu'da²⁶⁹ ve 1388'de Bolu'da²⁷⁰ birer külliye yaptırdığı bilinmektedir²⁷¹. Yine Bursa'da cami, türbe, medrese, imaret ve hamamdan oluşan 1414-24 yılları arasında Çelebi Sultan Mehmed tarafından inşa edilen **Yeşil Külliyesi** erken Osmanlı döneminin en önemli külliyelerinden biridir²⁷². Bu külliye yapıları birbirine yakın fakat bir çevre duvarıyla kuşatılmamışlardır. Türbenin gerek mimari ve gerekse süsleme yönünden cami ile aynı önemde, külliye ölçülerine göre büyük ve camiden daha yüksek bir yere inşası yeniliktir²⁷³. **Bursa Muradiye Külliyesi**²⁷⁴ 1424-1426 yılları arasında II. Murad tarafından Bursa'da kurulan beşinci büyük külliye²⁷⁵. Külliye cami, medrese, imaret, hamam ve caminin arka avlusunda yer alan bir çok türbeleri ile artık gelişmiş olan külliye anlayışının bir temsilcisidir²⁷⁶. Yapılar, arazinin durumuna uygun bir şekilde yerleştirilmişse de, aralarında artık bir simetri ve birlik prensibinin gelişmeye başladığı görülmektedir²⁷⁷. II. Murad'ın saltanatının sonlarına kadar yapılan külliyeler Osmanlı külliye mimarisinin öncüleri olmuşlar ve devrin başkenti olması nedeniyle külliye mimarisi en çok Bursa'da gelişmiştir²⁷⁸.

²⁶⁷ T. Reyhanlı, külliye yapılarının arasında Yıldırım Bâyezid Bedesteni'ni de saymaktadır. Fakat Yıldırım Bâyezid'in Bursa vakfiyesinde, bedesten külliye gelir getiren diğer yapılar arasında sayılmaktadır. Bilgi için bkz. E. H. Ayverdi, "Yıldırım Bâyezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnâmesi", a. g. e., s. 39-46; E. H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının ...**, s. 419-481; A. Gabriel, a. g. e., s. 65-77; S. Çetintaş, a. g. e., s. 27-50.

²⁶⁸ T. Reyhanlı, a.g.t., s. 53.

²⁶⁹ Bilgi için bkz. E. H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının ...**, s. 343-354.

²⁷⁰ Bilgi için bkz. İ. A. Yüksel, **Bolu Yıldırım Bâyezid Külliyesi Hamamlar ve İmaret Cami**, Ankara, 1993.

²⁷¹ T. Reyhanlı, a. g. t., s. 52.

²⁷² Bilgi ve plan için bkz. E. H. Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ...**, s. 46-117.

²⁷³ T. Reyhanlı, a. g. t., s. 54.

²⁷⁴ Bilgi için bkz. E. H. Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ...**, s. 301-307.

²⁷⁵ T. Reyhanlı, a. g. t., s. 53.

²⁷⁶ T. Reyhanlı, a. g. t., s. 54.

²⁷⁷ T. Reyhanlı, Ay. yer.

²⁷⁸ T. Reyhanlı, a. g. t., s. 55.

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethedip başkent yapmasının ardından külliye yapımına hız verilmiş; bu devirden sonra vezirler ve valide sultanlar tarafından da külliye yapımına başlanmıştır²⁷⁹. Bu dönemde inşa edilen külliyelere Mimar Sinan'ın ilk eseri olan **İstanbul Haseki Hürrem Sultan Külliyesi**²⁸⁰ (1539-50) ve **İstanbul Edirnekapı Mihrimah Sultan Külliyesi**²⁸¹ (1555), örnek olarak verilebilir. Yine bu dönemde hac ve sefer yolları üzerindeki menzillerde ve derbentlerde de külliyeler inşa edildiği görülmektedir²⁸². Bu külliyelere **Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi**²⁸³ (1523), **Ulukışla Öküz Mehmet Paşa Külliyesi**²⁸⁴ (17. Yüzyılın ilk yarısı) ve **Nevşehirli Damat İbrahim Paşa külliyesi**²⁸⁵ (1726-27) örnek olarak gösterilebilir. Fatih Sultan Mehmed'in 1462-70 yılları arasında Sinan-ı Atik'e yaptırdığı **Fatih Külliyesi** Selâtin külliyelerindeki ilk adımı teşkil etmektedir²⁸⁶. Caminin kible tarafında, Fatih Sultan Mehmed'in ve Gülbahar Sultan'ın türbeleri yer almaktadır. Darüşşifa caminin güneydoğusunda, tabhane, kervansaray ve imaret ise kendi avluları içinde ve camiye göre tam simetrik durumdadır²⁸⁷.

Osmanlı Mimarisi'nin Klasik Devri II. Bâyezid ile başlar ve yapılar abidevi büyüklüğe ve klasik ölçülere ondan sonra ulaşır²⁸⁸. 1484-1488 yılları arasında inşa edilen **Edirne II. Bâyezid Külliyesi**²⁸⁹ İkinci Selatin Külliyesi'dir. Bu külliye örneğinde de yapıların belli birer külliye duvarı içine alındığı görülmektedir²⁹⁰. Cami merkezde ve daha yüksek bir konumda yer almaktadır. Darüşşifa ve medrese caminin batısında, imaret , kiler ve fırın ise doğusundadır²⁹¹. 1486 yılında Mimar Hayreddin tarafından yapılan **Amasya II. Bâyezid Külliyesi**²⁹²nde de benzer bir kuruluş göze

²⁷⁹ T. Reyhanlı, a. g. t., s. 56.

²⁸⁰ Bilgi için bkz. O. Aslanapa, a. g. e., s. 253

²⁸¹ Bilgi için bkz. O. Aslanapa, a. g. e., s. 244, 245.

²⁸² T. Reyhanlı, a. g. t., s. 56.

²⁸³ Bilgi için bkz. O. Aslanapa, a. g. e., s.253.

²⁸⁴ Bilgi için bkz. R. E. Gültekin, **Ulukışla Öküz Mehmet Paşa Külliyesi**, (Ege Üniversitesi, Sosyal Bil. Ens. Sanat Tarihi A. B. D. Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 1999.

²⁸⁵ Bilgi için bkz. İlknur Aktuğ, **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Ankara, 1992.

²⁸⁶ Bilgi için bkz.E. H. Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, İstanbul, 1953, s. 441; Ö. L. Barkan, "Fatih Camii ve İmareti Tesislerinin 1489-90 Yıllarına ait Muhasebe Bilançoları", **İktisad Fakültesi Mecmuası**, 23/1-2, İstanbul, 1963, s. 297-341

²⁸⁷ T. Reyhanlı, a. g. t., s. 57.

²⁸⁸ T. Reyhanlı, a. g. t., Ay yer.

²⁸⁹ Bilgi için bkz. İ. A. Yüksel, **Osmanlı Mimarisinde II. Bâyezid ...**, s. 103-127.

²⁹⁰ T. Reyhanlı, a. g. t., s. 61.

²⁹¹ T. Reyhanlı, a. g. t., Ay. yer.

²⁹² Bilgi için bkz. İ. A. Yüksel, **Osmanlı Mimarisinde II. Bâyezid ...**, s. 15-29.

çarpılmaktadır. 1501 yılında inşa edilen **İstanbul II. Bâyezid Külliyesi**²⁹³,nde Yapılar arazinin durumu ve Büyük Sarayın önündeki Bâyezid Meydanı nedeniyle belli bir düzen gözetilmeden inşa edilmişlerdir²⁹⁴.

Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle, Mimar Sinan tarafından 1543 yılında inşasına başlanan **Şehzade Mehmed Külliyesi**²⁹⁵,nde, Sinan'ın cami, imaret, tabhane, medrese, mektep ve türbeden oluşan külliye cami güney-kuzey doğrultusunda paralel ve oldukça geometrik bir şekilde yerleştirdiği görülmektedir²⁹⁶. Yine Kanuni Dönemine tarihlenen ve 1557'de Mimar Sinan tarafından inşa edilen **Süleymaniye Külliyesi**²⁹⁷ İstanbul'da kurulan önemli külliyelerden birisidir.

Sinan'ın en büyük eseri olarak kabul edilen, 1569-75 yılları arasında inşa edilen **Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi**²⁹⁸,nin selâtin külliyesi kadar geniş programlı olarak tasarlanmadığı görülmektedir. Külliye caminin yanında medrese, imaret, kütüphane ve dükkanlar bulunmaktadır²⁹⁹.

Sinan'dan sonra yapılan en büyük külliye örneği **Sultan Ahmet Külliyesi**³⁰⁰,dir. Sedefkâr Mehmed Ağa tarafından 1609-16 yılları arasında Ayasofya'nın karşısına inşa edilen külliye günümüze çok az yapı ulaşabilmiştir³⁰¹. Selatin Külliyelerinde olduğu gibi bu külliye de cami diğer yapılara göre daha yüksek ve hakim bir durum kazanmış bulunmaktadır.

A. İNŞA MALZEMESİ

Bursa Yıldırım Bâyezid Külliyesi'nde yer alan yapılarda moloz taş, kesme taş ve tuğlanın kullanıldığı görülmektedir.

Caminin tüm cepheleri ve güney cephesinin ortasından dışarı doğru taşıntı yapan harim bölümü mermer kalitesindeki kesme taşlarla inşa edilmiştir. Kuzey cephesinde

²⁹³ Bilgi için bkz. İ. A. Yüksel, **Osmanlı Mimarisinde II. Bâyezid ...**, s.185-217.

²⁹⁴ T. Reyhanlı, **a. g. t.**, s. 64.

²⁹⁵ Bilgi için bkz. O. Aslanapa, **a. g. e.**, s. 246-247.

²⁹⁶ T. Reyhanlı, **a. g. t.**, s. 65.

²⁹⁷ Bilgi ve plan için bkz. O. Aslanapa, **a. g. e.**, s. 256-257.

²⁹⁸ Bilgi için bkz. O. Aslanapa, **a. g. e.**, s. 261-264.

²⁹⁹ T. Reyhanlı, **a. g. t.**, s. 71.

³⁰⁰ Bilgi için bkz. O. Aslanapa, **a. g. e.**, s. 271-273.

³⁰¹ T. Reyhanlı, **a. g. t.**, s. 75.

kullanılan taşlar diğer cephelere oranla daha koyu renktedir. Yapının örtü sisteminde ve geçişlerinde ise tuğla malzeme kullanılmıştır.

Türbenin kuzey cephesi yaklaşık eş büyüklükteki kesme taşlarla inşa edilmiştir. Diğer cepheleri, revak kemerleri ve kubbe kasnakları ise iki veya üç sıra tuğla bir sıra kesme taş malzemenin dönüşümlü şekilde kullanılmasıyla oluşturulmuş almaşık duvar örgüsüne sahiptir. Kesme taşların aralarına dik olarak yerleştirilen birer tuğla ile kasetleme yapıldığı görülmektedir. Ayrıca, doğu ve batı cephelerinin kuzey cephe ile birleştiği bölümlerde, revak taşıyan ayaklarda ve güneydoğu köşesinde kesme taş malzemenin kullanıldığı dikkati çekmektedir.

Medresenin kuzey cephesi tamamıyla kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir. Batı cephesinin zemine yakın bölümleri moloz taşla; üst kesimleri ise üç sıra tuğla bir sıra kesme taşla oluşturulan almaşık duvar örgüsüne sahiptir. Kesme taşların aralarında tuğla ile kasetleme yapılmıştır. Doğu cephe ortada iki, alt ve üst kesimlerinde ise üç sıra tuğla bir sıra kesme taşın dönüşümlü şekilde yerleştirilmesiyle meydana getirilmiştir. Kesme taşların çevresi tuğlalarla kasetlenmiştir. Yapının diğer cepheleri, avludaki destekler ve kubbe kasnaklarında da aynı duvar örgüsü görülmektedir.

Hamam tümüyle kabayonu taşla inşa edilmiş; kubbelerde ve geçiş unsurlarında tuğla kullanılmıştır.

Darüşşifanın dış cepheleri kabayonu taşla meydana getirilmiştir. Ancak, kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneydoğu köşelerinde, girişe yakın olan kesimlerinde ve giriş eyvanında iki yada üç sıra tuğla bir sıra kesme taşla oluşturulan almaşık duvar örgüsü yer almaktadır. Kesme taşların araları tuğla ile kasetlenmiştir. Revak kemerlerinde, ana eyvanın avluya bakan cephesinde ve kubbe kasnağında ise iki sıra tuğla bir sıra kesme taş kullanılmış, kesme taşlar tuğlalarla kasetlenmiştir. Benzer duvar örgüsü giriş açıklığında da tekrarlanmıştır.

Külliyenin kuzeyde yer alan ana giriş kapısının bütününde iki ve ya üç sıra tuğla bir sıra kesme taş malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Batıdaki giriş kapısında ise inşa malzemesi tamamen tuğladır.

B. CEPHE DÜZENİ

Caminin doğu ve batı cephelerinde bir simetri söz konusudur. Her iki cephede de üst seviyede eş büyüklükte dikdörtgen şekilli yedi pencere; alt seviyede ise biri büyük diğeri küçük boyutlu olmak üzere iki pencere bulunmaktadır. Güney cephesinde, yapının ana kütesinin doğu ve batı uçlarında üst seviyede küçük boyutlu ve dikdörtgen şekilli ikişer pencere mevcuttur. Ana küteden dışarıya doğru taşıntı yapan harim bölümünün güney cephesinde alt seviyede büyük boyutlu; üst seviyesinde ise küçük boyutlu ikişer pencere yer almaktadır. Harim bölümünün doğu ve batı cephelerinde üst seviyede küçük boyutlu iki; alt seviyede ise büyük boyutlu birer pencere mevcuttur. Bu cepheler üzerinde alt seviyede bulunan pencereler, yapının ana kütesine yaklaştırılmıştır. Kuzey cephesinin tam ortasında giriş yer almaktadır. Cephenin doğu ve batı kesimleri simetrik düzendedir. Girişlere yakın olan bölümlerde altta birer niş üzerinde büyük boyutlu birer pencere; doğu ve batı uçlarında ise alt kesimde büyük boyutlu; üzerlerinde küçük boyutlu birer pencere yer almaktadır.

Türbenin, batı cephesinde eş büyüklükte dikdörtgen formlu üç pencere bulunmaktadır. Doğu cephesinde ise cephenin kuzey ucunda yer alması beklenen üçüncü pencerenin olmaması nedeniyle iki cephe arasındaki simetrinin kaybolduğu görülmektedir. Doğu cephesindeki diğer pencereler batı cephesindeki büyüklükte ve formdadır. Güney cephesinin üzerinde yer alan pencerelerin ise doğu ve batı uçlarına doğru çekildiği görülmektedir. Kuzey cephesinin ortasında giriş mevcuttur. Girişin iki yanında dikdörtgen şekilli birer pencere yer almaktadır.

Medresenin doğu ve batı cephelerinde dikdörtgen şekilli ve eş büyüklükte dokuz adet pencere açılmıştır. Güney cephesinin doğu ve batı köşelerinde birer pencere bulunmaktadır. Yine aynı cephe üzerinde dışarıya doğru taşıntı yapan ana eyvanın her bir cephesinde alt seviyede büyük boyutlu ikişer; üst seviyede ise orta kesimlerde küçük boyutlu birer pencereye yer verildiği görülmektedir. Kuzey cephesinin tam ortasında oldukça büyük tutulmuş bir giriş bulunmaktadır. Girişin iki yanında dikdörtgen şekilli ikişer pencere yer almaktadır.

Hamamın batı cephesinde ortada giriş iki yanında birer pencere yer almaktadır.

Darüşşifanın doğu cephesinde on iki; batı cephesinde ise on bir adet pencere açıklığı görülmektedir. Pencereler eş büyüklükte ve dikdörtgen formlu açıklıklar

şeklinde düzenlenmiştir. Batı cephesinin kuzey ucunda yer alan açıklık ise günümüzde kapatılmış durumdadır³⁰². Güney cephesinde alt seviyede eş büyüklükte dört pencere bulunmaktadır. Bunun dışında, cephenin orta bölümüne bulunan iki pencerenin üst kesiminde, tam ortada diğerlerine göre biraz daha büyük tutulmuş bir başka pencere daha mevcuttur. Kuzey cephenin tam ortasına giriş açıklığı yerleştirilmiştir. Açıklığın batısında ve doğusunda dikdörtgen şekilli ve eş büyüklükte üçer pencere yer almaktadır. Pencereleler cephe üzerinde bir simetri oluşturmamaktadırlar.

C. MİMARİ ELEMANLAR

1. Pencereleler: Türbe dışındaki tüm yapıların pencere düzenleleri simetriktir. Türbede ise doğu cephesinin kuzey ucunda yer alması beklenen pencere inşa edilmemiştir.

Caminin doğu, batı ve kuzey cephelerinde alt kesimdeki pencereleler dikdörtgen şekilli yüzeysel birer çökertme içine alınmıştır. Dikdörtgen şekilli pencerelelerin sivri kemerli birer alınlığı bulunmaktadır. Diğer pencereleler ise dikdörtgen şekilli basit açıklıklardan ibarettir.

Türbenin pencereleleri dikdörtgen şekilli çökertmelerin içine yerleştirilmiştir. Kuzey cephesindeki pencerelelerde dilimli kemer, diğer cephelerde ve kubbe kasnaklarında ise sivri kemer kullanılmıştır.

Hamamın batı cephesinde bulunan iki pencere yuvarlak kemerli açıklıklar şeklinde düzenlenmiştir.

Darüşşifanın cephelerinde yer alan pencerelelerin çökertme içine alınmamış basit dikdörtgen formlu açıklıklar olduğu görülmektedir. Atkı taşlarının üzerinde sivri kemerli alınlık bulunmaktadır.

2. Üst Örtü: Külliye yapılarının büyük bir bölümünde örtü unsuru olarak kubbe tercih edilmiştir. Ancak, kubbenin yanı sıra farklı örtü türlelerinin de kullanıldığı görülmektedir.

Caminin harim, orta avlu, eyvanların orta birimlerinde, giriş eyvanında, son cemaat yeri kubbelerinde ve iki katlı girişin batısında kalan biriminde; türbenin ana

³⁰² Bkz. dipnot 152.

gövde ve revak bölümlerinde; medresenin giriş eyvanında, kuzey revakının orta biriminde ve ana eyvanında; hamamın soyunmalık, ılıklik, kare şekilli iki halveti ile dikdörtgen şekilli halvetinin kuzeyinde; darüşşifanın ise ana eyvanında örtü elemanı olarak kubbe kullanılmıştır.Caminin tabhane hücrelerinde birer aynalı manastır tonozu, giriş eyvanının doğu ve batısındaki iki küçük mekanda haç tonoz, eyvanların bulunduğu bölümlerde kubbenin dışında kalan birimlerde birer yıldız tonoz mevcuttur.Hamamın, dikdörtgen şekilli sıcaklık mekanının güneyi ve darüşşifanın giriş eyvanı birer sivri kemerli tonozla kapatılmıştır.Caminin orta avlusundan kuzeydoğu ve kuzey batıda kalan tabhane hücrelerine ulaşmayı sağlayan geçiş mekanlarında düz tavan kullanılmıştır. Türbenin ana gövdesinin köşelerinde bulunan üçgen alanlarda birer yarım kubbelerle kapatıldığı dikkati çekmektedir.Caminin giriş bölümünün ikinci katındaki birimlerde; medresenin tüm hücrelerinde ve revaklarında; hamamın Taşlık ve su deposunda; darüşşifanın ana eyvan ve giriş dışındaki tüm bölümlerinde değişik yönlerde atılmış tonozlar kullanılmıştır.

3. Kubbe Geçişleri: Yapıların çoğunda geçiş unsuru olarak üçgen kuşakların kullanıldığı görülmektedir. Bunun dışında tromp ve pandantif gibi geçiş unsurları da göze çarpmaktadır.

Caminin harim kubbesinde; türbenin ana gövdesini örten kubbeye; medresenin ana ve giriş eyvanlarında yer alan kubbelerinde; Hamamın, dikdörtgen şekilli sıcaklık mekanının kuzeyini örten kubbe dışındaki tüm kubbelerinde geçiş unsuru olarak üçgen kuşaklar tercih edilmiştir. Caminin son cemaat yeri kubbelerinde; türbenin revak kubbelerinde, darüşşifanın ana eyvanında, hamamın dikdörtgen şekilli sıcaklığında ve medresenin kuzey revakının orta biriminde pandantifler; caminin orta avlusunda ise trompların kullanıldığı görülmektedir.

4. Girişler: Külliye yapılarının tümünde giriş açıklıkları cephenin tam ortasına yerleştirilmiştir.

Caminin ve medresenin girişleri derince birer eyvanın dip duvarı üzerine yerleştirilen basık kemerli giriş açıklıkları şeklindedir. Caminin giriş eyvanın yan duvarları üzerinde, iki yanda yer alan mekanları aydınlatan birer pencereye yer verildiği görülmektedir. Medresenin eyvanında ise yan duvarlar üzerinde ikişer niş bulunmaktadır. Darüşşifada, cami ve medresede görülen uygulamanın biraz daha değişik bir şekliyle karşılaşmaktayız. Bu yapıda eyvan cephe üzerinde yer alan girişin

arkasına yerleştirilmiştir. Yan eyvanın iki kanadı üzerinde tıpkı medresede olduğu gibi ikişer niş mevcuttur. Cami ve medresede eyvanın üzeri birer kubbeyle kapatılmışken; darüşşifada bu birim sivri kemerli bir tonozla örtülmüştür.

Türbenin taçkapısı cepheden taşıntı yapmamaktadır. Giriş aralığı basık bir kemerle kapatılmıştır.

Hamamın giriş açıklığı dikdörtgen şekilli basit bir açıklıktan ibarettir.

5. Taşıyıcı Unsurlar ve Başlıkları: Külliye yapılarında taşıyıcı unsur olarak çoğunlukla kare ve dikdörtgen kesitli destekler kullanılmıştır. Fakat, türbenin revak bölümünde sütunların da kullanıldığı görülmektedir.

Caminin son cemaat yeri revakında taş malzemeden kare ve dikdörtgen şekilli payelerin kullanıldığı görülmektedir. Türbenin revak bölümünde doğu ve batıda “L” şekilli ve mermer kaplı birer destek kullanılmıştır. Bu iki desteğin arasında kare şekilli birer kaide üzerine yerleştirmiş, aşağıdan yukarıya doğru incelen silindirik iki sütun yer almaktadır. Medresenin revaklarında üç sıra tuğla bir sıra kesme taş; darüşşifanın ise iki sıra tuğla bir sıra kesme taş malzemeyle oluşturulan dikdörtgen ve ya kareye yakın dikdörtgen şekilli desteklerin kullanıldığı görülmektedir.

6. Kasnaklar: Külliyyede yer alan yapıların kubbeyle örtülü tüm mekanlarında yalancı kasnak kullanıldığı görülmektedir.

A. Batur, kubbe ve kasnak ilişkilerini; “örtü-geçiş-altyapı” öğelerine göre, 1. Kasnak üstünde kubbe, 2. Kasnaklı kubbe, 3. Ortalanmış kasnak olmak üzere üç grupta incelenebileceğini; 2. gruba giren kasnaklı kubbelerin ise, 14. Yüzyılın sonlarından itibaren görülmeye başladığını belirtmektedir³⁰³.

Bu tür uygulamada, yapının kubbeyle örtülecek bölümüne ait beden duvarları kubbe geçişte kullanılacak öğeleri de içine alacak şekilde yükseltilmekte ve bu bölüm dışarıda kasnakla çevrelenmektedir. Böylece, kubbe yarım küresinin altında yer alan yalancı kasnak kubbeye dıştan basık bir görünüm kazandırmaktadır. Bu tür kasnağın

³⁰³ Bilgi için bkz. A. Batur, **Osmanlı Camilerinde Eğrisel Örtüler ve Geçiş Öğeleri, Sunular ve Biçimler (1300-1600)**, 1. Metin, İstanbul, 1980, s. 112.

kullanıldığı yapılara örnek olarak, **Bursa Orhan Camii** (1339)³⁰⁴, **Bursa Yeşil Camii** (1413-1420)³⁰⁵ ve **Bursa Muradiye Medresesi** (1430)³⁰⁶ örnek olarak verilebilir.

Caminin, harim ve orta avluyu örten kubbelerin sekizgen kasnakları üzerinde, harim bölümünde dört ana yönde; orta avluda ise doğu ve batı yönlerde pencerelere yer verilmiştir. Harim kasnağındaki pencereler dikdörtgen şekilli; orta avlu kasnağındakiler ise yuvarlak kemerli açıklıklar şeklinde düzenlenmişlerdir. Son cemaat yerindeki kasnaklar diğer kasnaklara göre çok daha basık tutulmuşlardır.

Türbenin gövde bölümünü örten kasnağın iki ya da üç sıra tuğla bir sıra kesme taşla inşa edildiği görülmektedir. Kasnağın kuzey kenarı dışında kalan üç ana yönünde sivri kemerli üç pencere bulunmaktadır. Revak bölümündeki kubbelerde kasnak kullanılmamıştır.

Medresenin giriş eyvanını örten kubbenin sekizgen kasnağı üç sıra tuğla bir sıra kesme taşla inşa edilmiştir. Kasnak üzerinde pencere yoktur. Bu kasnağın güneyinde yer alan ikinci kasnağında aynı malzemeye inşa edildiği görülmektedir. Kasnağın doğu ve batı cephelerinde yuvarlak kemerli iki pencere yer almaktadır. Ana eyvanı örten kubbenin sekizgen kasnağı üzerinde sekiz adet yuvarlak kemerli sekiz pencere mevcuttur.

Hamamın soyunmalık mekanı dışında kalan bölümlerinde kasnak kullanılmamıştır. Soyunmalık bölümündeki kasnak sekizgen formlu olup oldukça basık tutulmuştur.

Darüşşifanın ana eyvanında yer alan kasnak sekizgen formludur ve iki sıra tuğla bir sıra kesme taşla inşa edilmiştir. Oldukça basık tutulmuş kasnağın üzerinde pencere açılmamıştır.

D. SÜSLEMELER

1. Taş Süslemeler: Caminin taçkapı ve çevresinde, son cemaat yerinde, kemer yastıklarında, payelerde, kemer kilit taşları üzerinde, cephelerde, nişler ve pencerelerde;

³⁰⁴ Plan ve bilgi için bkz. E. H. Ayverdi, *İstanbul Mim'ari Çağının ...*, s. 61-81.

³⁰⁵ Plan için bkz. E. H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)*, İstanbul, 1972, s. 48.

³⁰⁶ Bilgi ve plan için bkz. Y. Demiralp, *a. g. e.*, s. 79-85.

türbenin taçkapsı üzerinde ve kuzey cephenin batı ucundaki pencerede; medresenin kuzey cephesinde yer alan pencerelerin ve giriş eyvanının iki yanında kalan nişlerin üzerinde düz ve yuvarlak yüzeyli derin oyme tekniğiyle yapılmış taş süslemeler mevcuttur.

2. Alçı Süslemeler: Caminin güneydoğu ve güney batı tabhane hücrelerinin güney duvarları üzerinde yer alan alçı ocak ve dolap nişlerinin üzerinde kalıplama tekniğiyle yapılmış alçı süslemeler mevcuttur.

3. Tuğla-Taş Süslemeler: Medresenin cephelerinde bulunan pencerelerin ve iç mekandaki hücre girişlerinin alınlıklarında; Darüşşifanın giriş eyvanındaki nişler içinde kakma tekniğiyle; tuğla ve taşın birlikte kullanıldığı süslemeler bulunmaktadır.

4. Kalemîşi Süslemeler: Caminin harim, orta avlu, son cemaat yeri ile güneydoğu ve güneybatı tabhane hücrelerinde; türbenin iç mekanında ve revaklarında Büyük bir olasılıkla 1855 depremi sonrasındaki onarımda yapılara eklenen kalemîşi süslemeler yer almaktadır.

5. Çini Süslemeler: Caminin kuzey cephesinde bulunan nişlerin içinde mukarnasların arasında mekik şeklinde kakma tekniğiyle; medresenin ana eyvanının batı cephesindeki pencerenin alınlığında turkuvaz ve patlıcan moru renginde çinilerin beyaz taşın üzerine kakılmasıyla meydana getirilmiş bir pano mevcuttur.

Bursa'da inşa edilen üçüncü külliye olan Bursa Yıldırım Bâyezid Külliyesi (14. Yüzyıl sonu), birçok ilki bünyesinde toplayan önemli bir külliye-dir.

Külliye yapıları bir bütün olarak ele alındığında, hem mimari hem de süsleme yönünden bir arayışın izleri açık bir şekilde görülmektedir. Külliye-de yer alan Darüşşifa Osmanlı döneminde inşa edilen ilk darüşşifa örneği olması nedeniyle büyük bir öneme sahiptir. Bu yapıda, ana eyvanın avluya bakan cephesinin ortada bir kapı, iki yanında birer pencereyle avluya açılması bu yapı grubu için bir yeniliktir. Yine türbenin üç birimli bir revaka sahip olması Osmanlı türbe mimarisi için bir başka yeniliktir. Hamam 14-16. yüzyıllar arasında sıklıkla görülen ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli plan şemasına tam olarak uyan bir plana sahiptir.

Süsleme özellikleri yönüyle, 1414-1424 yılları arasında inşa edilen Yeşil Külliyesi'nde daha olgun bir şekilde karşılaştığımız, taş, alçı ve çini süslemelerin;

Yıldırım Bâyezid Külliyesi'nde yer alan yapılarda kullanılmaya başladığı görülmektedir. Özellikle, camide nişlerin arasında mekik şeklinde, medresede ve darüşşifada pencere alınlıklarında kullanılan çini süslemeler, Osmanlı Sanatı'nda günümüze ulaşan ender örnekler olması ve dönemin özelliklerini göstermesi açısından son derece önemlidir.

BİBLİOGRAFYA

- AKOZAN, F., "Türk Külliyesi", **Vakıflar Dergisi**, VIII, Ankara, 1969.
- AKTUĞ, İ., **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Ankara, 1992.
- ALTUN, A., **Ortaçağ Mimarisinin Anahtarı İçin Bir Özet**, İstanbul, 1988.
- ALTUN, A., **Mardin'de Türk Devri Mimarisi**, İstanbul, 1971.
- "_____ ", **AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, "Bayezid I" Maddesi, C. 5, İstanbul, 1994.
- ARIK, R., **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, Ankara, 1976.
- ARSEVEN, C. E., **Türk Sanatı Tarihi (Menşinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatkar)**, İstanbul, 1970.
- ASLANAPA, O., "İznik'te Sultan Orhan İmareti Kazısı", **Sanat Tarihi Yıllığı**, C. I, (1964-65), s. 16-38.
- ASLANAPA, O., **Türk sanatı**, İstanbul, 1989.
- AYVERDİ, E. H., "Yıldırım Bâyezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnâmesi", **Vakıflar Dergisi**, C. VIII, Ankara, 1969, s. 37-46.
- AYVERDİ, E. H., **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)**, İstanbul, 1972.
- AYVERDİ, E. H., **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481)**, İstanbul, 1972.
- AYVERDİ, E. H., **İstanbul Mi'mâri Çağının Menşe'i Osmanlı Mi'mârîsinin ilk Devri Ertuğrul, Osman, Orhan Gaaziler Hüdavendigâr ve Yıldırım Bâyezid 630-805 (1230-1402) I**, İstanbul, 1989.
- BALTACI, C., **XV-XVI. Asırda Osmanlı Medreseleri- Teşkilât, Tarih**, İstanbul, 1976.
- BARCAN, Ö. L., "Fatih Camii ve İmareti Tesislerinin 1489-90 Yıllarına ait Muhasebe Bilançoları", **İktisad Fakültesi Mecmuası**, 23/1-2, İstanbul, 1963, s. 297-341.

- BARKAN, Ö. L., “Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından Osmanlı İmparatorluğu’nda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”, **İ. Ü. İktisad Fakültesi Mecmuası**, XXIII/1-2, (1962-63) İstanbul, 1963, s. 239-296.
- BATUR, A., **Osmanlı Camilerinde Eğrisel Örtüler ve Geçiş Ögeleri, Sunular ve Biçimler (1300-1600)**, 1. Metin, İstanbul, 1980
- BAYKAL, K., **Bursa Anıtları**. II. Baskı, İstanbul, 1982.
- BAYKAL, B. S., **Tarih Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1981.
- BİLGE, M., **İlk Osmanlı Medreseleri**, İstanbul 1984.
- CANTAY, G., **Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları**, Ankara, 1992.
- CEZAR, M., **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**, İstanbul, 1977.
- CRESWELL, K. A. C., **A short Account of Early Muslim Architecture**, Harmondsworth, 1958.
- ÇAKMAK, C., **Tire Hamamları**, (E. Ü. Sosyal Bil. Ens. Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir, 1998.
- ÇAKMAK, Ş., “Foça’da Türk eserleri”, **Geçmişten günümüze Foça**, Uluslararası Sempozyum Bildiriler, Ankara, 1997, s. 47-60.
- ÇETİNTAŞ, S., **Türk Mimari Anıtları Osmanlı Devri Bursa’da Murad I ve Yıldırım Bâyezid I Binaları**, İstanbul, 1952.
- DEDEOĞLU, A., “Yıldırım Bâyezid Maddesi, **Osmanlılar Albümü**, İstanbul, 1981, s. 39.
- DEMİRALP, Y., **Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)**, Ankara, 1999.
- DEMİRİZ, Y., **Osmanlı Mimarisi’nde Süsleme I Erken Devir (1300-1453)**, İstanbul, 1979.
- DEVELİOĞLU, F., **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, İstanbul, 19
- DİEZ, E.,-ASLANAPA, O., **Türk Sanatı**, İstanbul, (Basım Yılı Belirtilmemiştir).

- DURAN, R., **Menteşe Beyliği Mimarisi**, (D. E. Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens. İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim dalı Basılmamış doktora Tezi) İzmir, 1995.
- ERDENEN, O., "Osmanlı Devri Mimarları, Yardımcıları ve Teşkilatları", **Mimarlık**, S.27. İst. 1966.
- EYİCE, S., "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler", **İktisat Fakültesi Mecmuası**, S. XXIII, İstanbul, 1962, s. 1-80.
- EYİCE, S., "İzmit'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", **Tarih Dergisi**, II, İstanbul, 1960, s. 112.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, ZİLLİOĞLU, M.,C. 1-2, İstanbul, (Basım yılı belirtilmemiş).
- GABRIEL, A., **Une Capitale Turque Brousse Bursa**, C. I, Paris, 1958.
- "_____ ", **Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi**, "Bayezid" Maddesi, C. 3, İstanbul, (Basım yılı belirtilmemiş).
- GÜLTEKİN, R. E., **Ulukışla Öküz Mehmet Paşa Külliyesi**, (Ege Üniversitesi, Sosyal Bil. Ens. Sanat Tarihi A. B. D. Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 1999.
- İNAN, A., "Kayseri'de Gevher Nesibe Hatun Şifaiyesi", **Malazgirt Armağanı**, Ankara, 1993, s. 1-7.
- "_____ ", **İslam Ansiklopedisi**, "Bursa" Maddesi, İstanbul, 1961.
- KATİP ÇELEBİ, **Takvimü't- tevarih**,
- KATOĞLU, M., "XIII Yüzyıl Anadolu Türk Mimarisinde Külliye", **Belleten**, XXXI/121-124, Ankara, 1967, s. 335-375.
- KLINGHART, K., **Türkische Bader**, Stuttgart, 1927.
- KUBAN, D., **100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi**, İstanbul, 1988.
- KURAN, A., "XV. ve XVI. Yüzyıllarda İnşa Edilen Osmanlı Külliyelerinin Mimari Esasları Konusunda Bazı Görüşler", I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 15-20 Ekim 1973) **Tebliğler**, İstanbul, 1979, s. 795-811.
- KURAN, A., **İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami**, Ankara, 1964.

- NURMUHAMMEDOĞLU, Naim-Bek., **Hoca Ahmed Yesevi Türbesi** (Haz. Hayati Bice), Ankara, 1991.
- OCAK, A. Y., "Zâviyeler (Dinî, Sosyal ve Kültürel tarih açısından bir deneme)", **Vakıflar Dergisi**, S. XII, Ankara, 1978, s.247-269
- OĞUZOĞLU, Y., "Osmanlı Döneminde Bursa", **Bursa**, İstanbul, 1996, s. 42.
- "_____"; **Osmanlı Ansiklopedisi Tarih/Medeniyet/Kültür**, "Yıldırım Bayezid" Maddesi, C. 1, İstanbul, 1994.
- ÖDEKAN, A., "Yapı Topluluğu: Külliye", **Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1300-1600**, C. 2, İstanbul, 1995, s. 278-.
- ÖGEL, S., "Osmanlı Devrinde Türk Külliyesi", **Türk Kültürü**, S. XI, Ankara 1963, s. 37-41.
- ÖNKAL, H., **Osmanlı Hanedan Türbeleri**, Ankara, 1992.
- ÖNKAL, H., "Yıldırım Türbesi İle İlgili Bazı Problemler Üzerine Düşünceler", **XI. Uluslararası Türk Sanatı Kongresi**, 23-28 Ağustos 1999, Utrecht (Hollanda), (Basılmamış metin).
- ÖNGE, Y., **Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları**, Ankara, 1995.
- ÖTÜKEN, Y., " Orhan Gazi (1326-1359) Devrinden Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) Devrinin Sonuna Kadar Osmanlı Medreseleri", **Araştırma Dergisi (in Memoriam Albert Louis Gabriel)**, 9, İstanbul, 1978
- ÖZCAN, B., "Bursa Debremleri (2 Mart-12 Nisan 1855)", **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Yıl:1999, Sayı:5, Erzurum, 1999.
- PEKÜN, Ç., **Bursa'da Yıldırım Bâyezid Devri Mimari eserleri**, (İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Basılmamış Lisans Tezi), İstanbul, 1966.
- REYHANLI, T., **Osmanlılarda Külliye Mimarisinin Gelişmesi**, (İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Türk İslam Sanatı Kürsüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1974.
- SAYAN, Y., **Türkmenistan'daki Mimari Eserler (XI-XVI yy.)**, Ankara, 1999.
- SÖZEN, M., **Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri**, C. II, İstanbul, 1972.

SÜEL, M., “Antik Dönemde Bursa”, **Bursa**, İstanbul, 1996, s. 30.

SÜREYYA, M., **Sicill-i Osmanî 1**, İstanbul, 1996.

SÖZEN, M./ Tanyeli, U., **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1994.

TANKUT, G., "The Ottoman Külliye An Explanation Through System Analysis", I. Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul 15- 20 Ekim 1973) **Tebliğler**, İstanbul 1979.

YETKİN, S. K., **İslam Ülkelerinde Sanat**, İstanbul, 1984.

“_____”, **Yurt Ansiklopedisi**, “Bursa” Maddesi, İstanbul, 1994.

YÜKSEL, İ. A., **Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520)**, C. V, İstanbul, 1983.

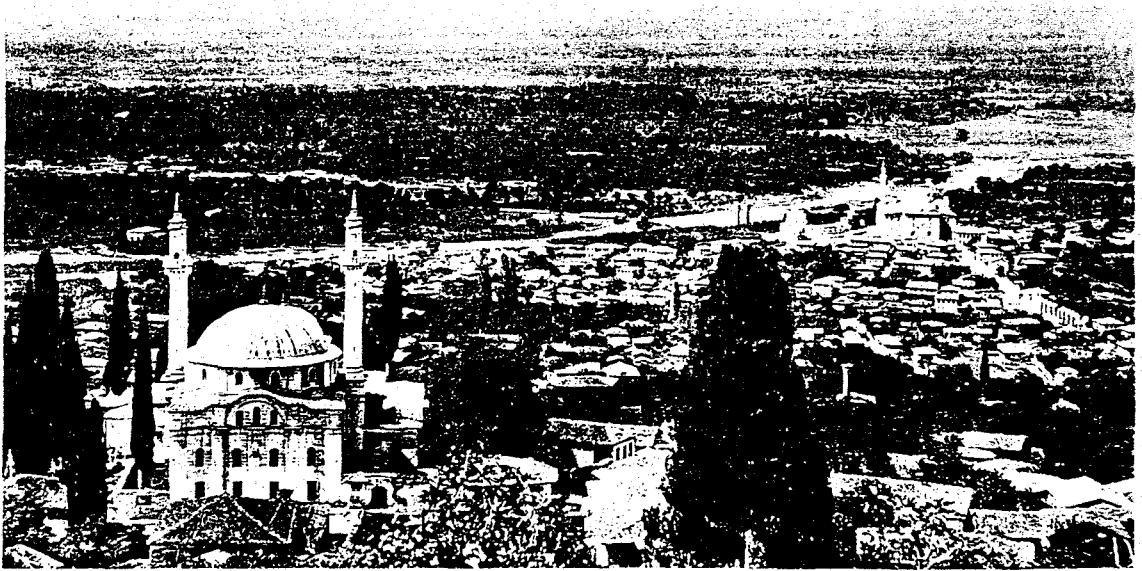
YÜKSEL, İ. A., **Bolu Yıldırım Bâyezid Külliyesi Hamamlar ve İmaret Cami**, Ankara, 1993.

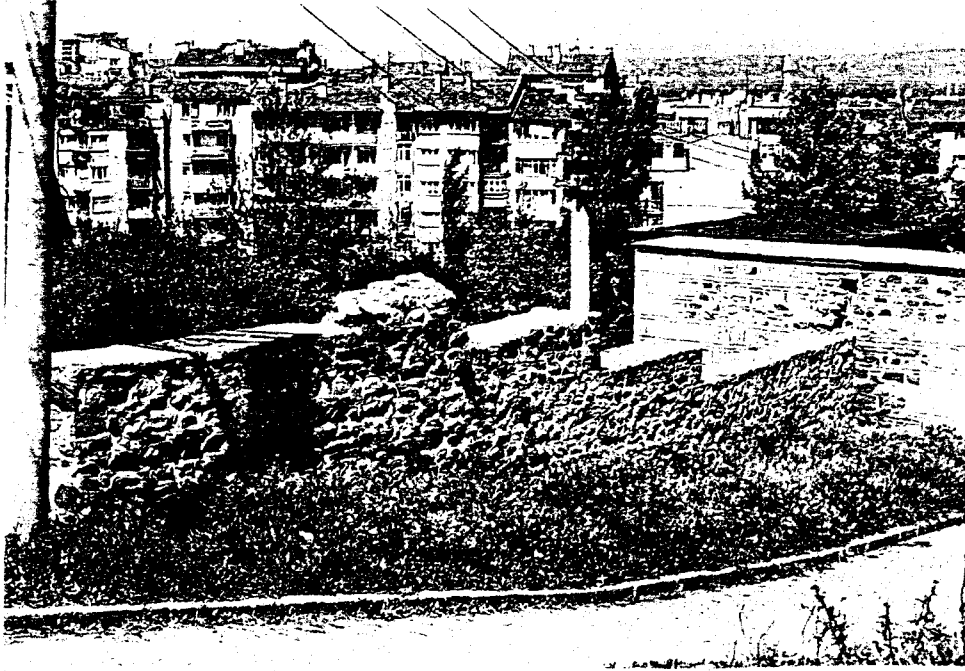
VII. RESİMLER

Resim 1- Bursa Yıldırım Bâyezid Külliyesi. Külliye'nin güneyden genel görünüşü.

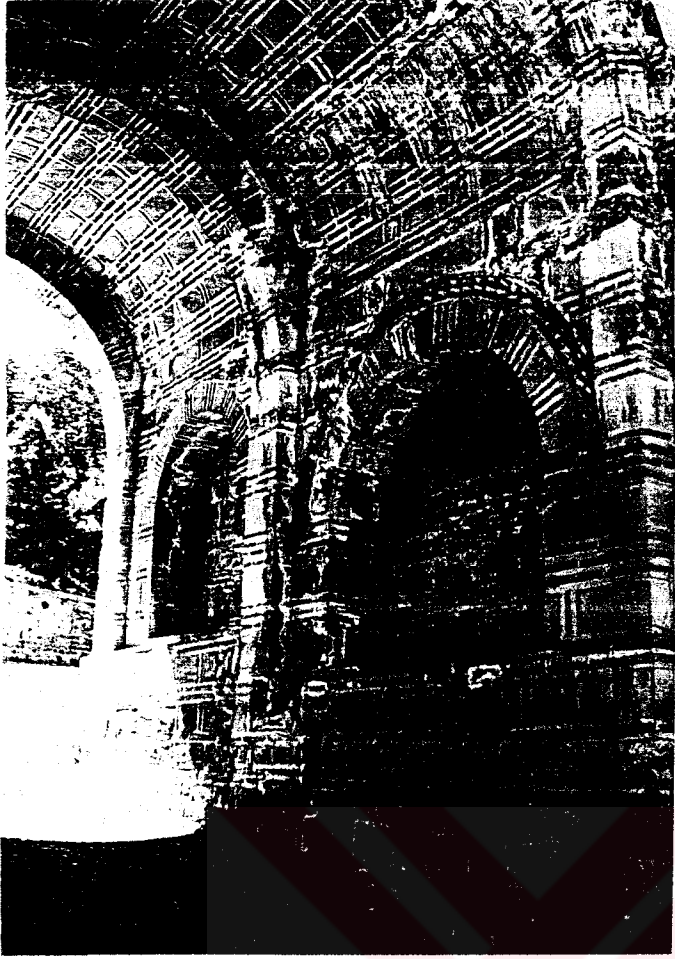
Resim 2- Bursa Yıldırım Bâyezid Külliyesi. Güneyden genel görünüş ve su kemerleri (A. Gabriel'den)

Resim 3- Bursa Yıldırım Bâyezid Külliyesi. İhata duvarlarının kalan bölümleri.

Resim 4- Bursa Yıldırım Bâyezid Külliyesi. Ana giriş kapısı.

Resim 5- Bursa Yıldırım Bâyezid Külliyesi. Ana giriş kapısının içindeki nişlerden ayrıntı.

Resim 6- Bursa Yıldırım Bâyezid Külliyesi. Batı giriş kapısının kalıntısı.

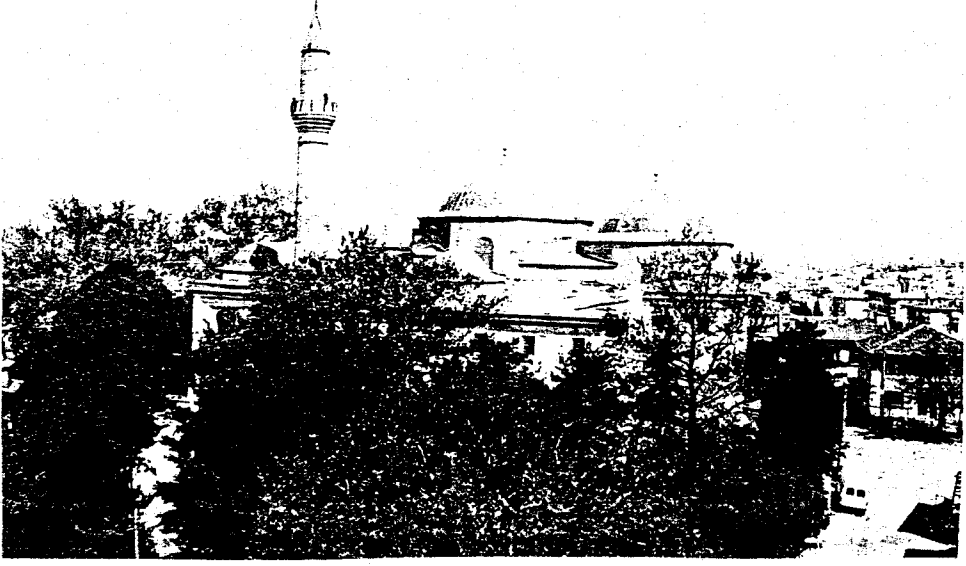

Resim 7- Bursa Yıldırım Bâyezid Külliyesi. İmaretin bulunduğu arazinin günümüzdeki durumu.

Resim 8- Bursa Yıldırım Bâyezid Külliyesi. Kasırın bulunduğu arazinin günümüzdeki durumu.

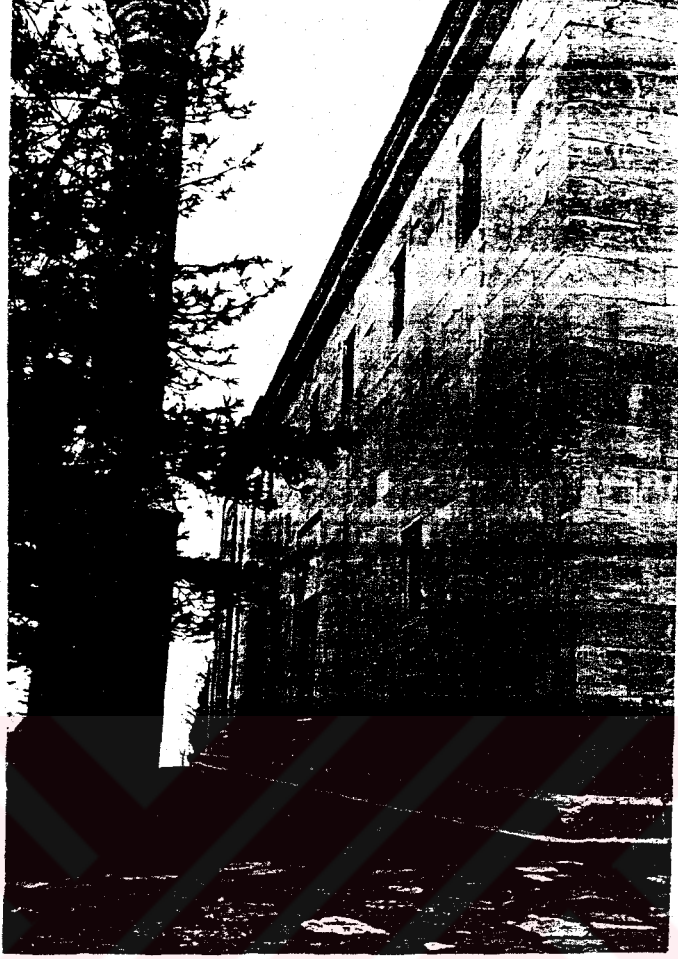

Resim 9- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Batıdan genel görünüş.

Resim 10- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Doğu cephesi.

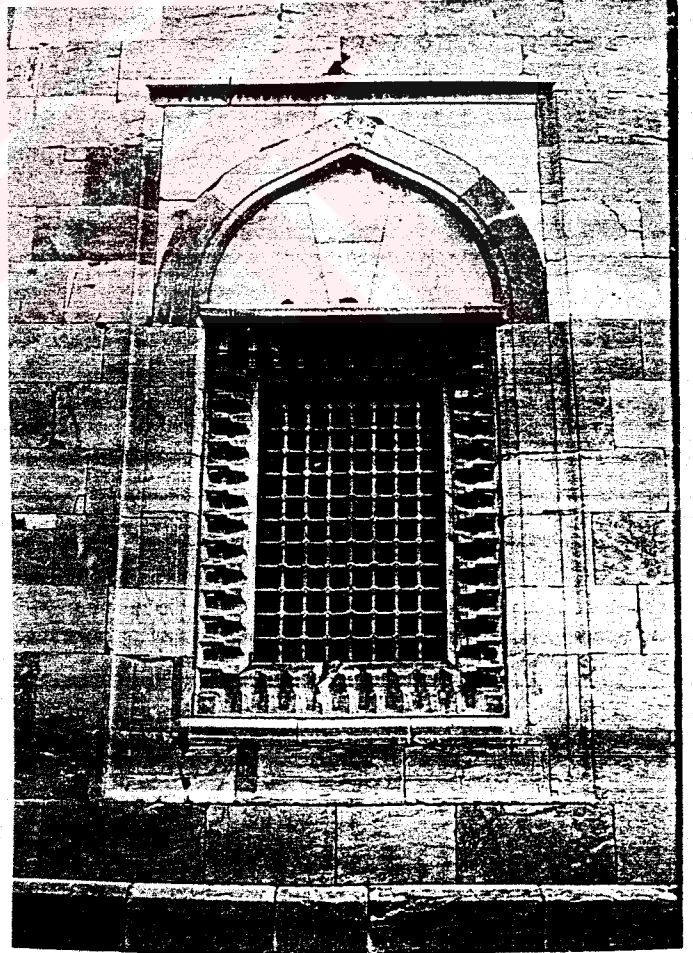
Resim 11- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Bati cephesi.

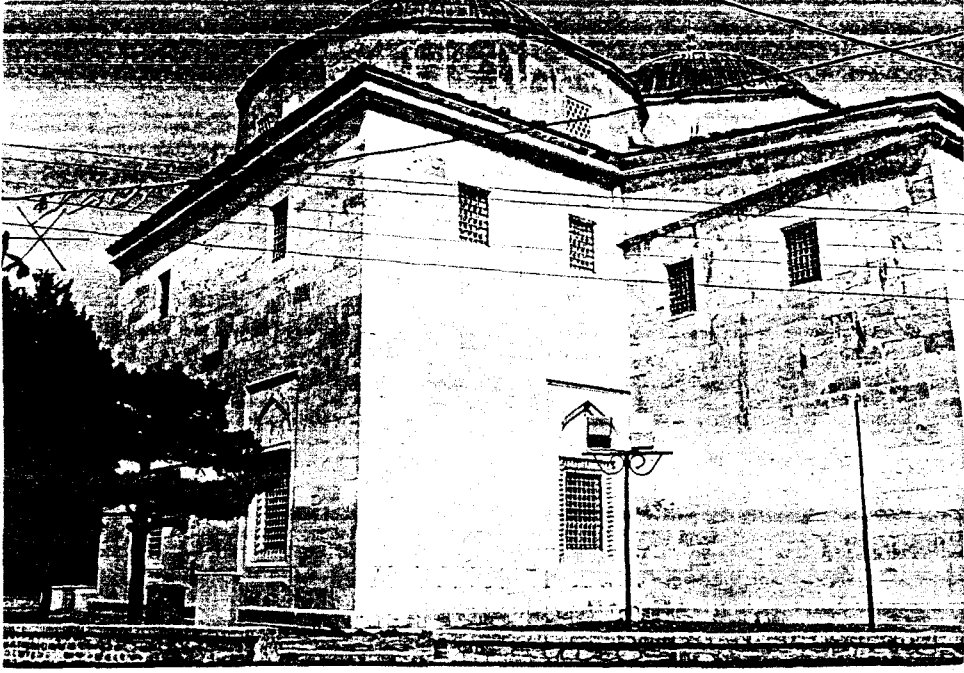
Resim 12- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Doğu cephesindeki pencerelerden birinin ayrıntısı.

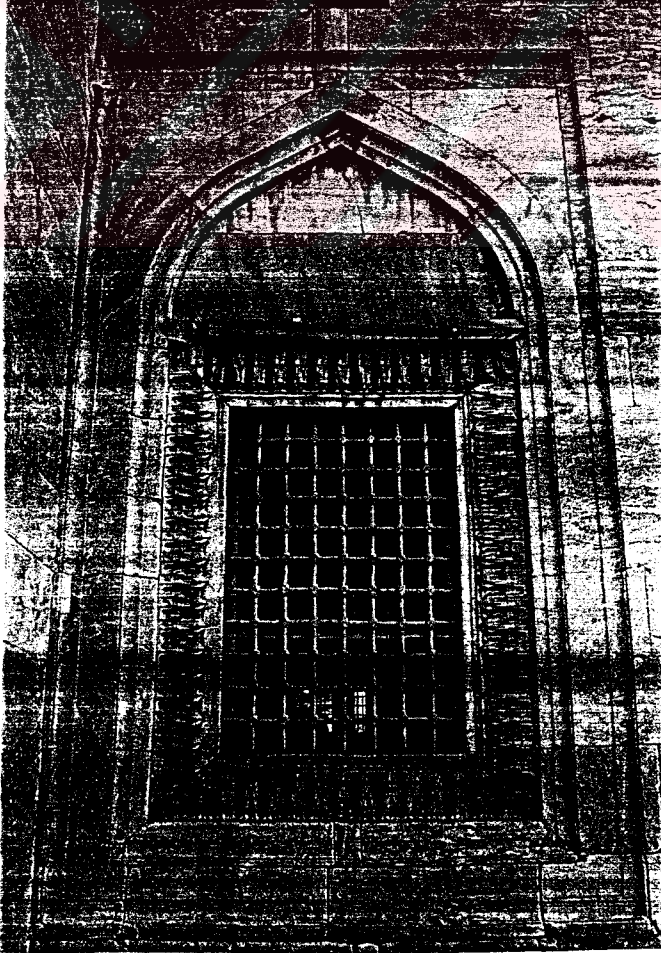
Resim 13- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Doğu cephedeki büyük boyutlu pencereden ayrıntı.

Resim 14- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Batı cephedeki büyük boyutlu pencereden ayrıntı.

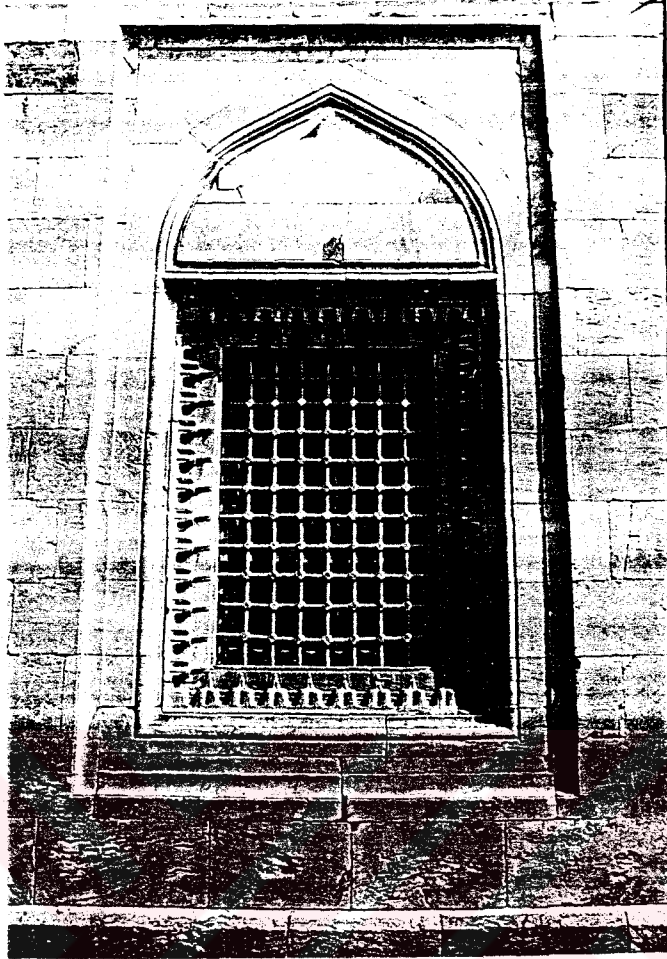

Resim 15- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Cepheden taşıntı yapan harim bölümü.

Resim 16- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Harimin batı cephesindeki pencereden ayrıntı.

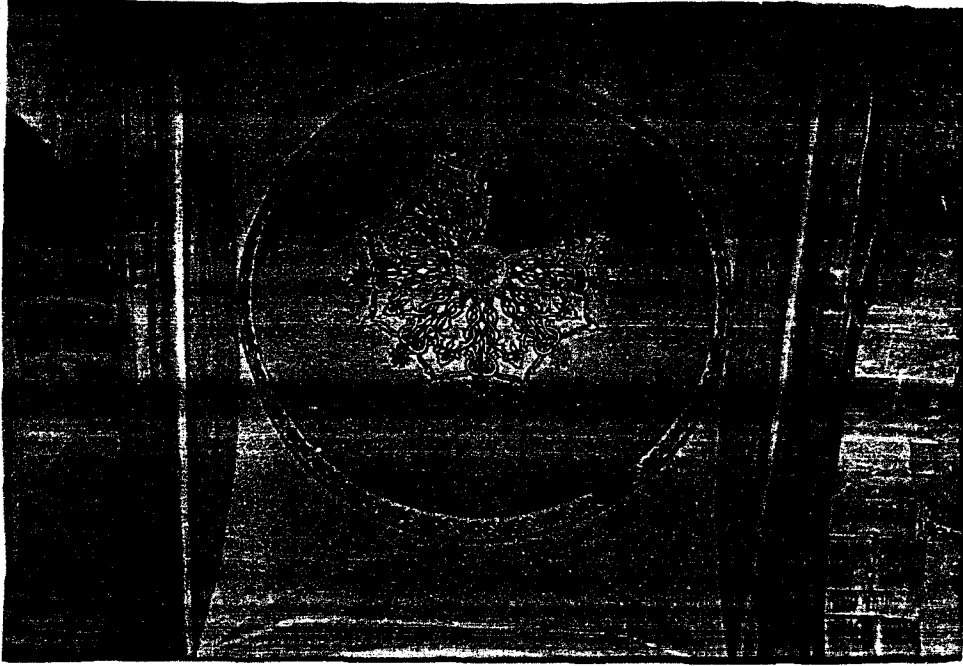
Resim 17- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Harimin güney cephesindeki pencereden birinin ayrıntısı.

Resim 18- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Son cemaat yeri revakının kuzeyden görüntüsü.

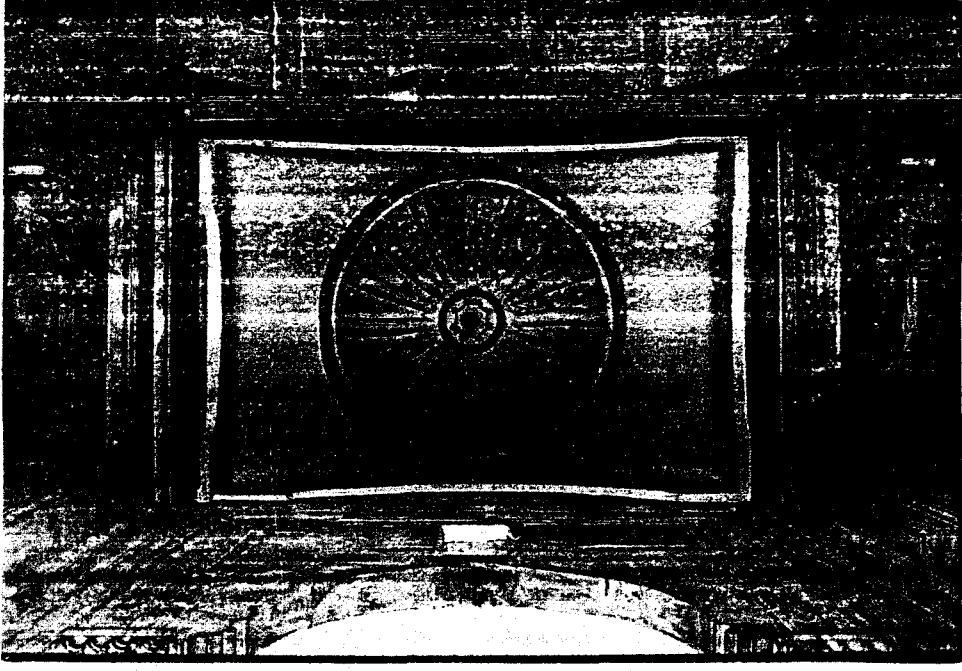

Resim 19- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Son cemaat yeri revakının batısındaki ikiz kemer açıklığı.

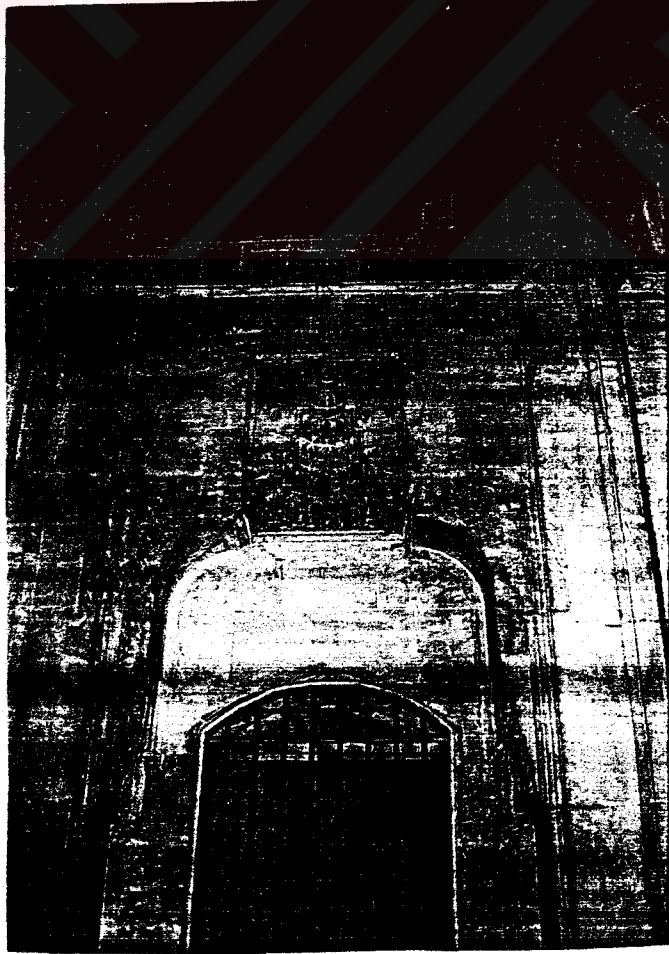

Resim 20- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Son cemaat yerindeki revakının orta birimini örten kubbenin içten görünüşü.

Resim 21- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Eyvan şekilli girişi örten kubbenin içten görünüşü.

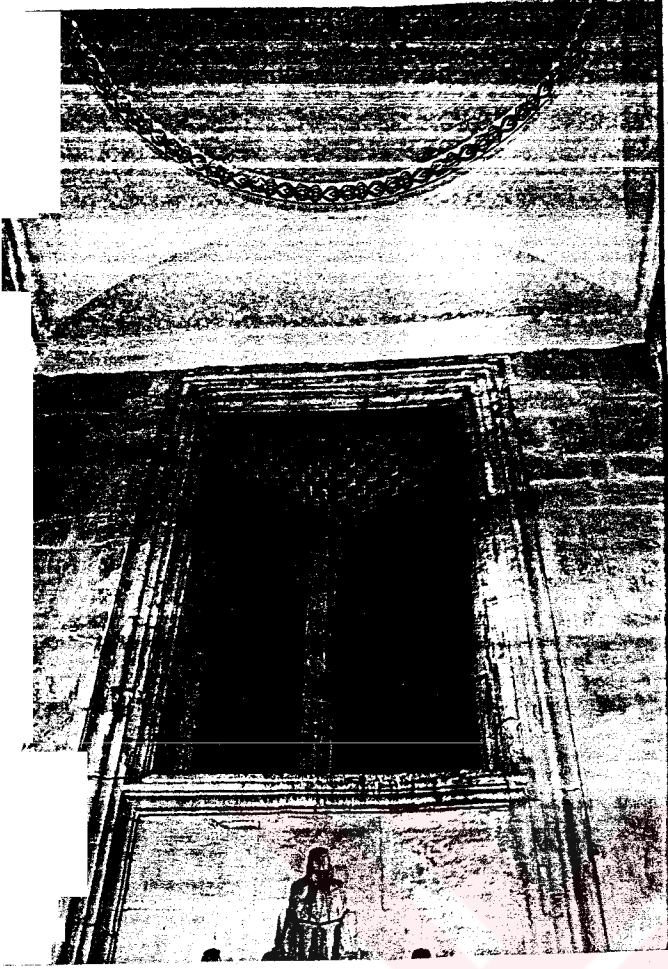
Resim 22- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Eyvan şekilli girişin batı duvarı üzerindeki pencereden detay.

Resim 23- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Kuzey cephesinin doğu kesimi.

Resim 24- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Kuzey cephesinin batı kanadının alt kesimindeki nişten ayrıntı.

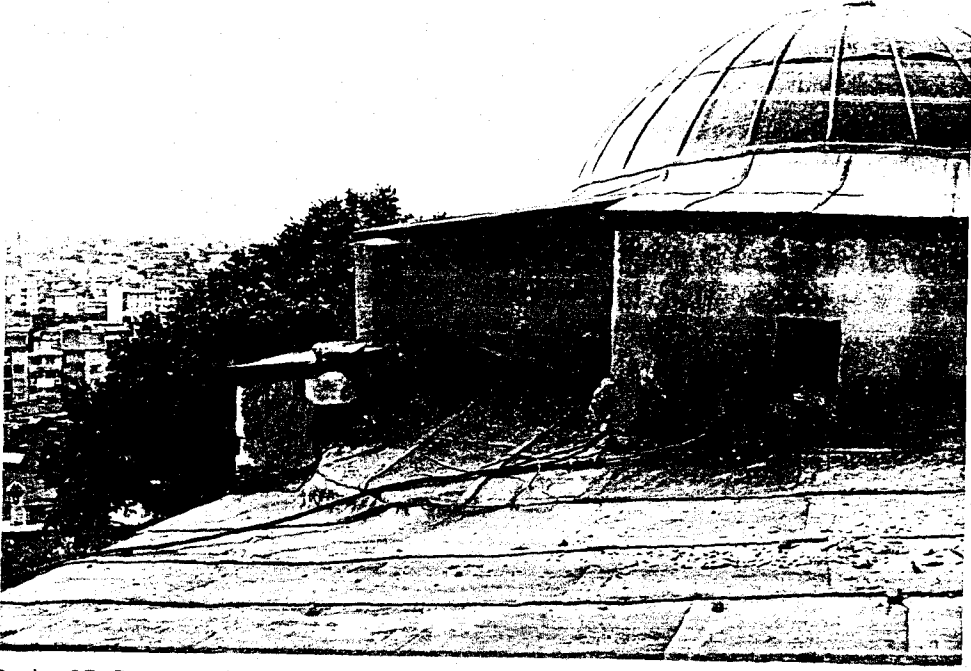

Resim 25- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Kuzey cephesinin batı kanadının üst kesimindeki pencereden ayrıntı.

Resim 26- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Kuzeydoğusundaki minare kalıntısı.

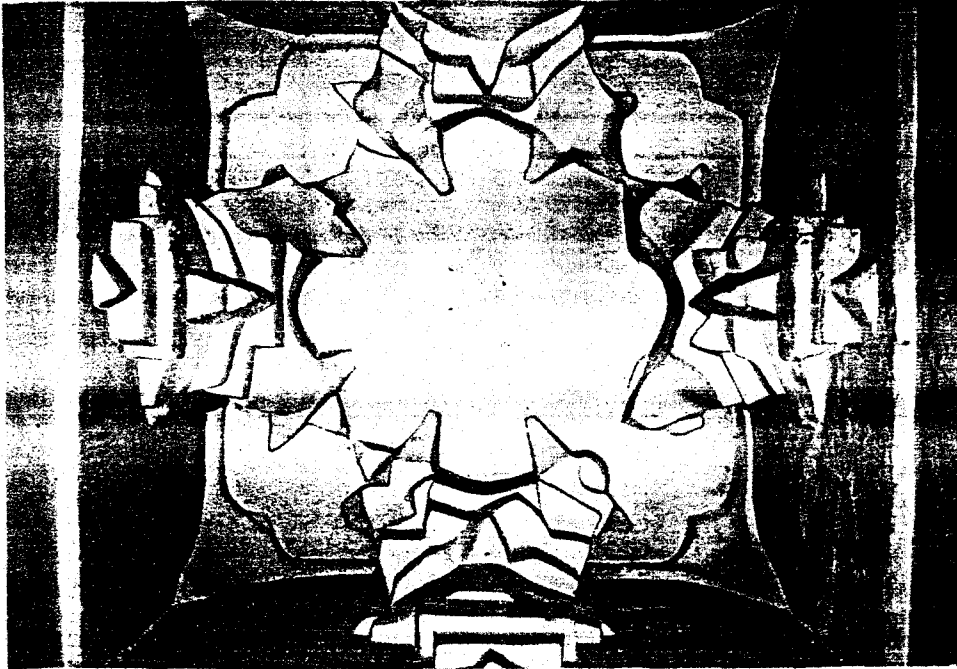
Resim 27- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Yapının ana kütesinin kuzeybatısındaki yıkılan minarenin yer aldığı bölüm.

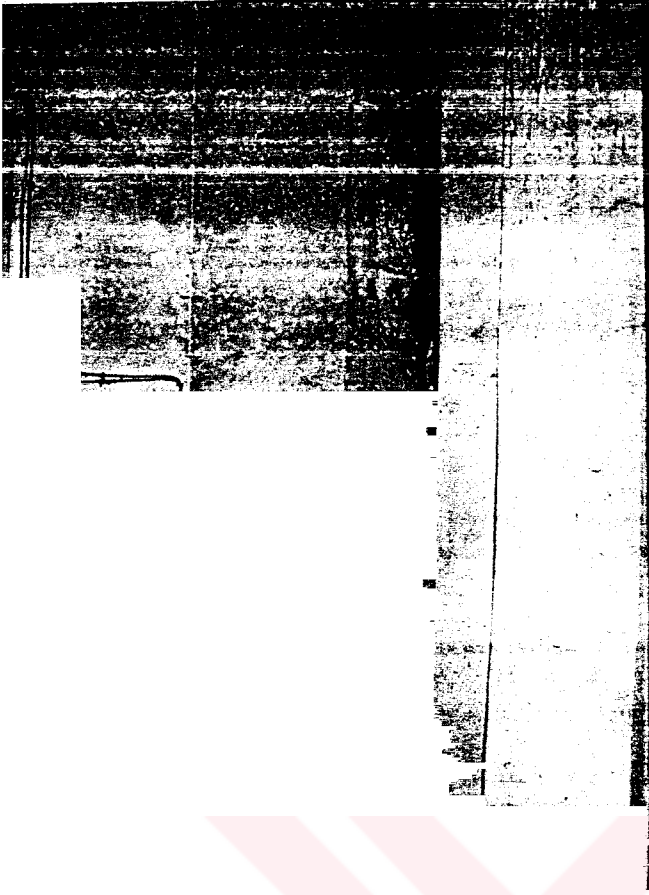
Resim 28- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Kuzey cephenin batı ucunun alt kesimindeki pencereden ayrıntı.

Resim 29- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Kuzey cephenin batı ucunun üst kesimindeki pencereden ayrıntı.

Resim 30- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. İki katlı girişin batısındaki birimi örten kubbenin içten görünüşü.

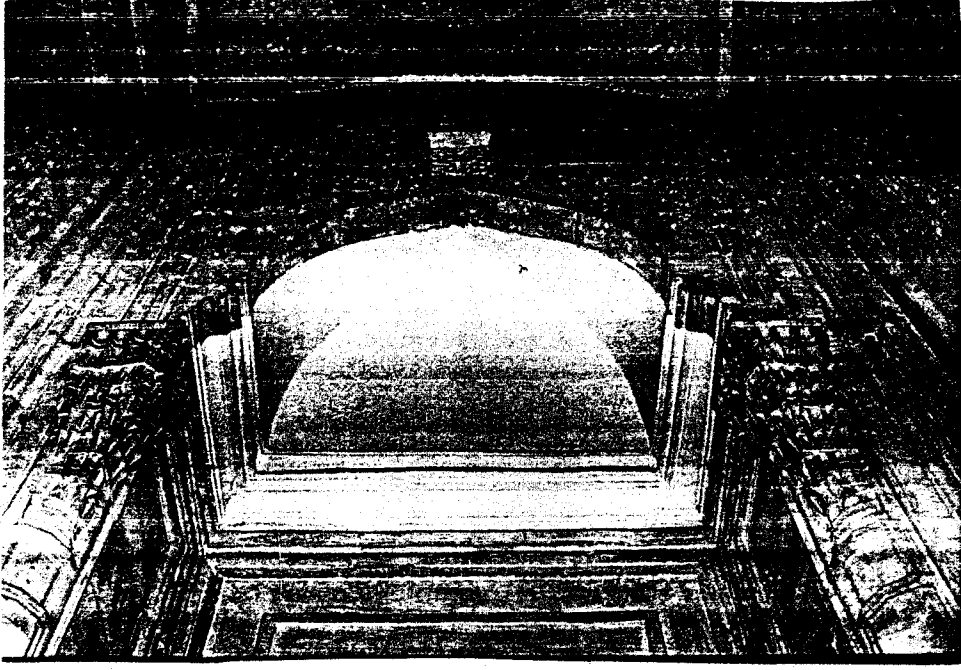

Resim 31- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. İki katlı girişin doğusundaki birimin batı duvarındaki merdiven.

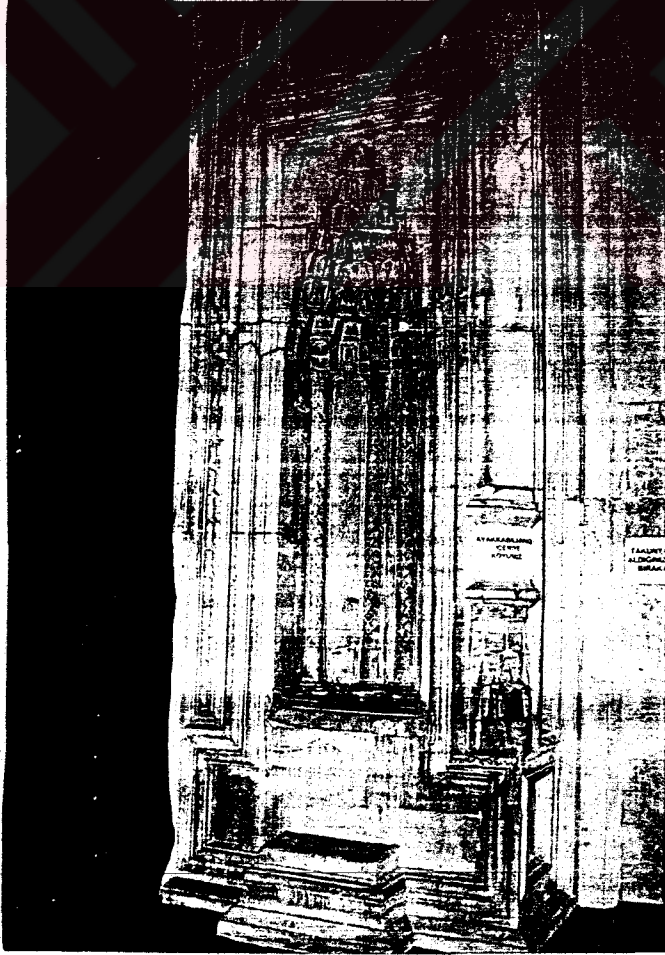

Resim 32- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Taçkapı.

Resim 33- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Taçkapı ana nişini örten kavsaradan ayrıntı.

Resim 34- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Taçkapının batı kanadındaki nişten ayrıntı.

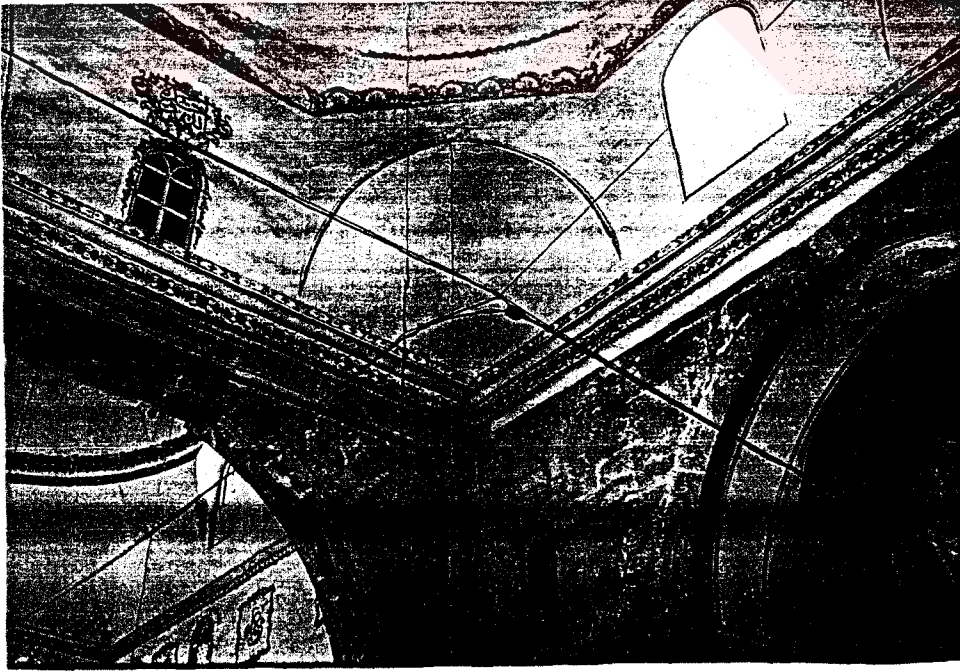
Resim 35- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Taçkapının batı kanadındaki pencereden ayrıntı.

Resim 36- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. İkinci kata çıkışı sağlayan giriş açıklıklarından doğuda yer alanı.

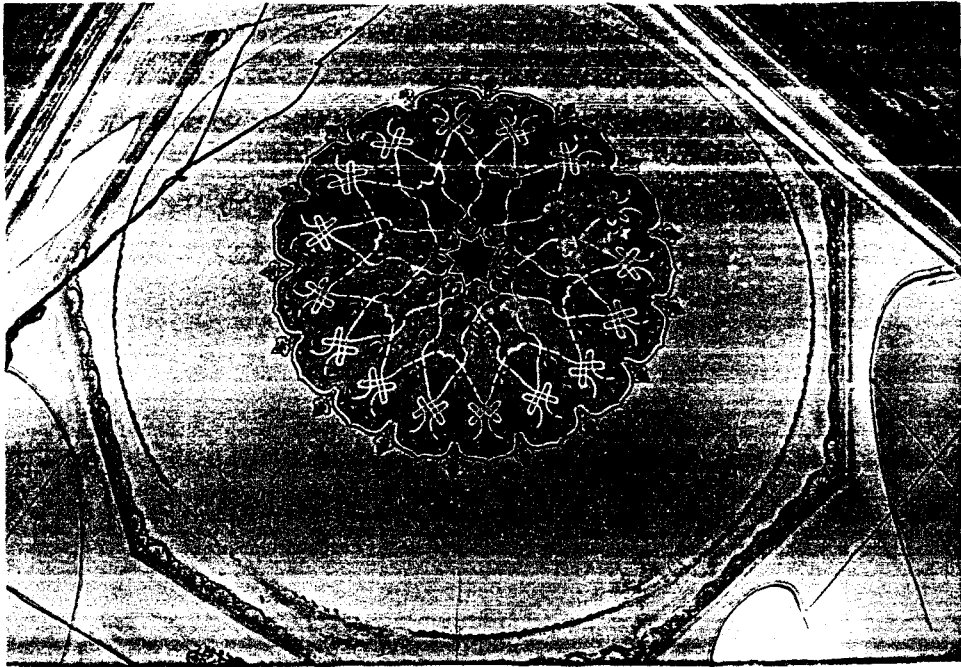

Resim 37- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Harim ile orta avluyu ayıran kemer.

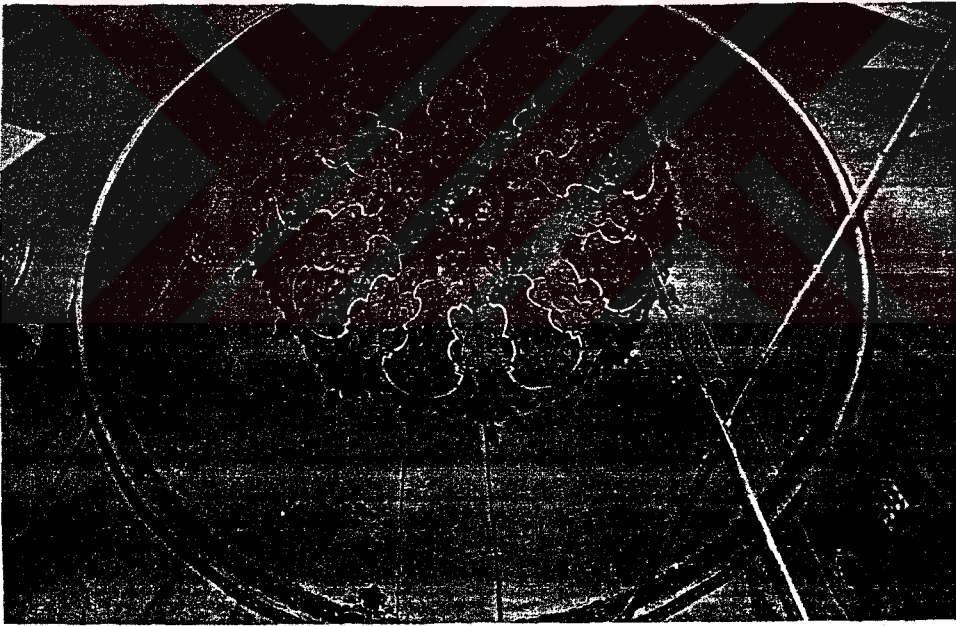

Resim 38- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Orta avlu kubbesinin tromp geçişlerinden ayrıntı.

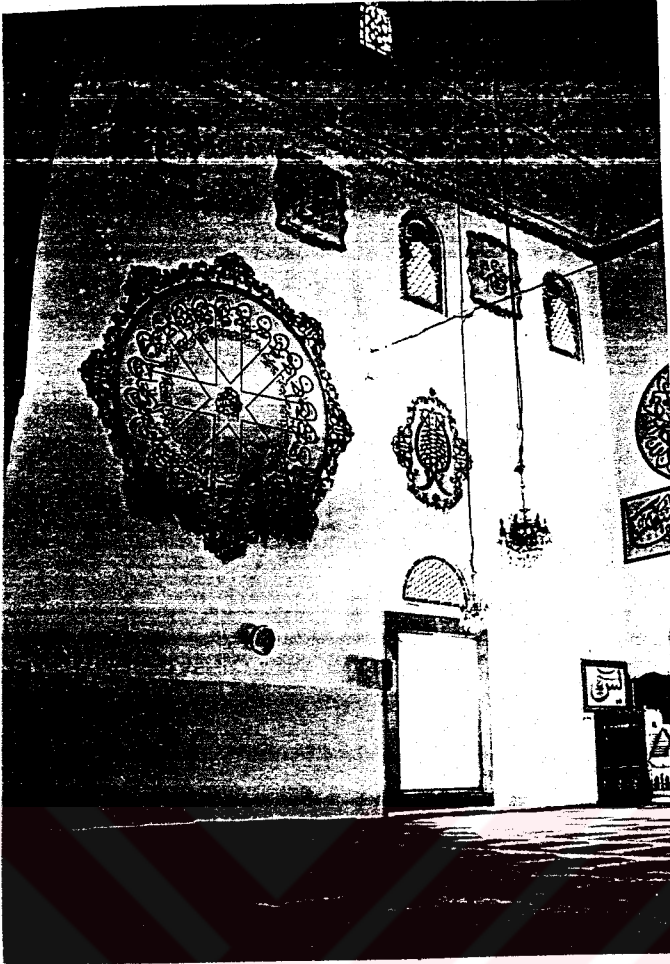

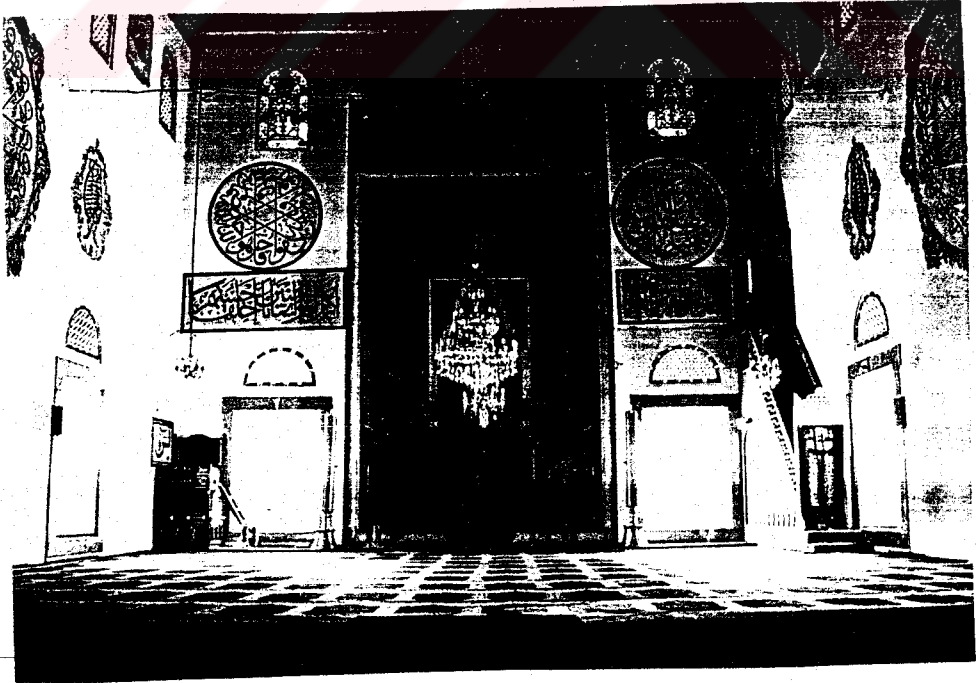
Resim 39- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Orta avlu kubbesinin içten görünüşü.

Resim 40- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Harimi örten kubbenin içten görünüşü.

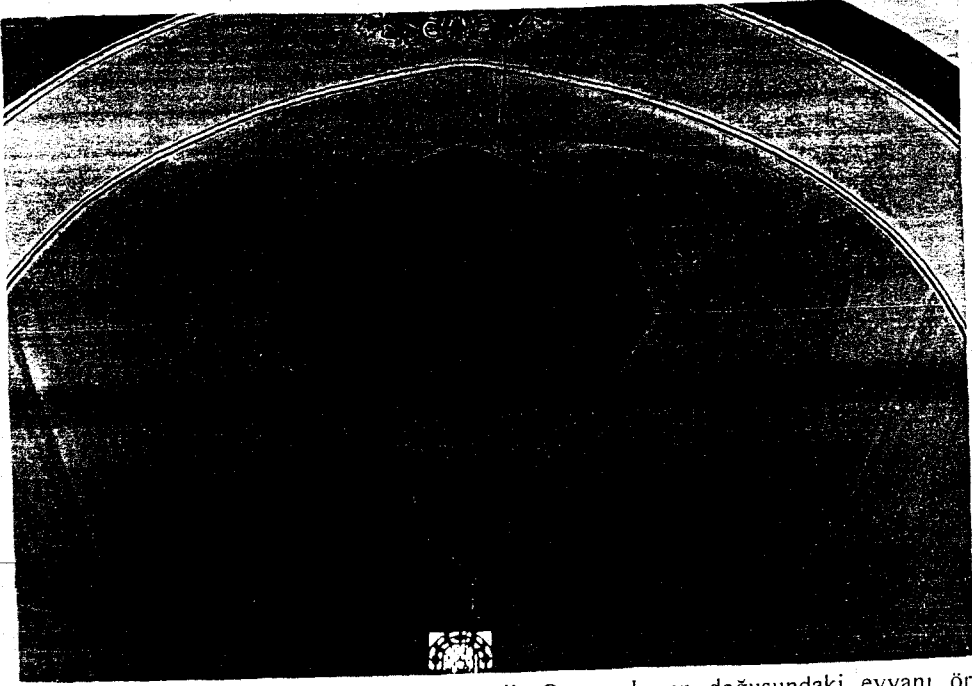
Resim 41- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Harimin doğu duvarı.

Resim 42- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Harimin genel görünüşü.

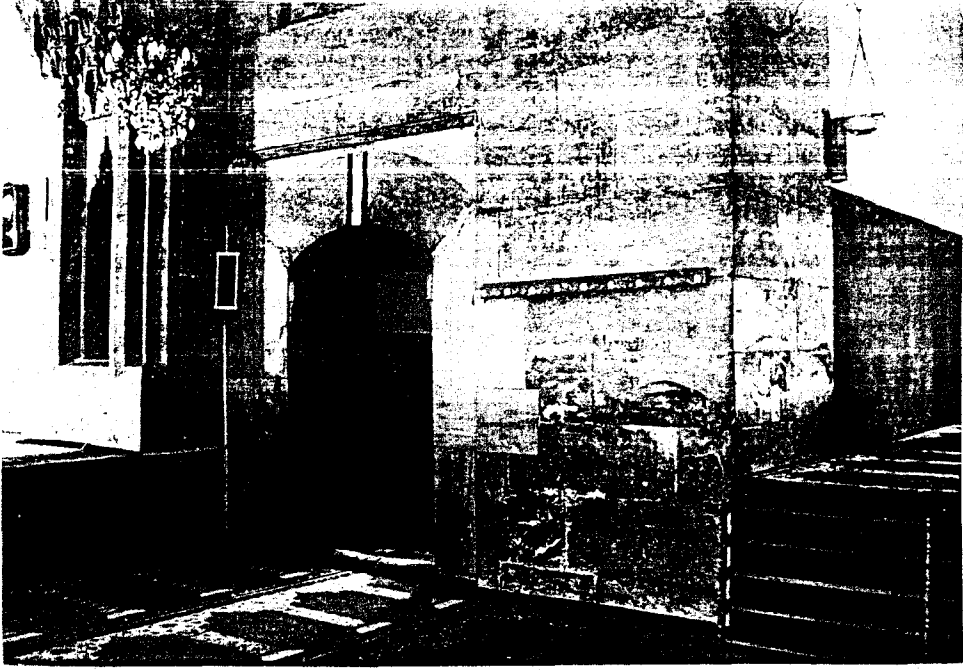

Resim 43- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Orta avlunun batısındaki eyvan.

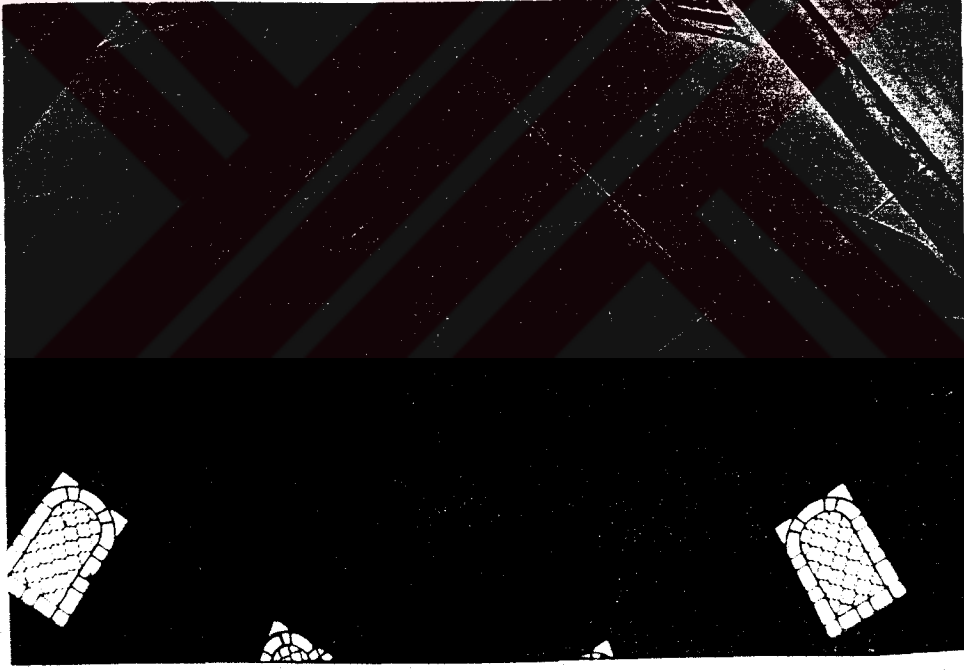

Resim 44- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Orta avlunun doğusundaki eyvanı örten kubbenin içten görünüşü.

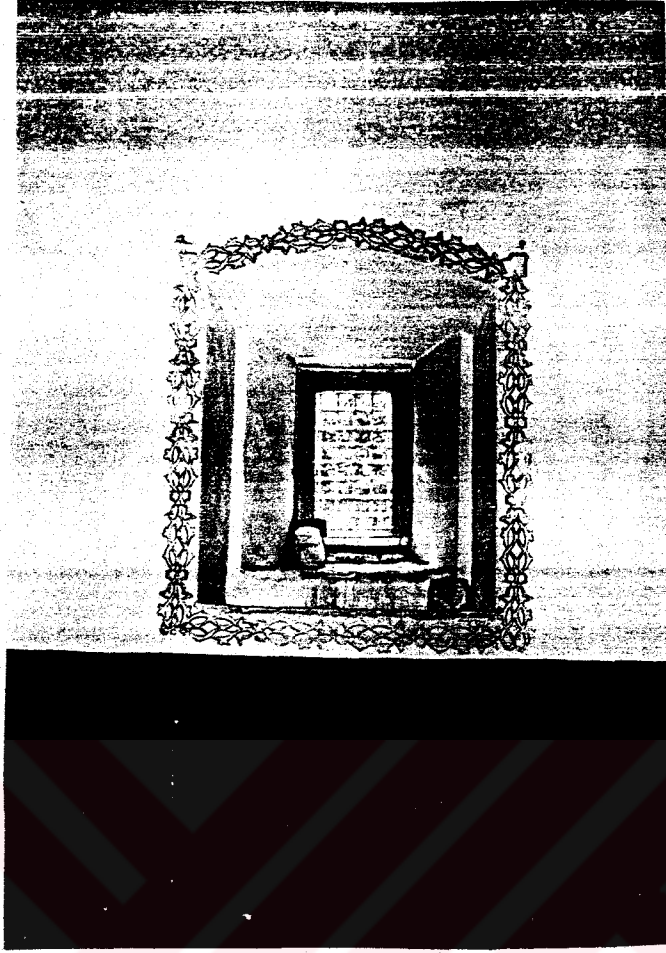

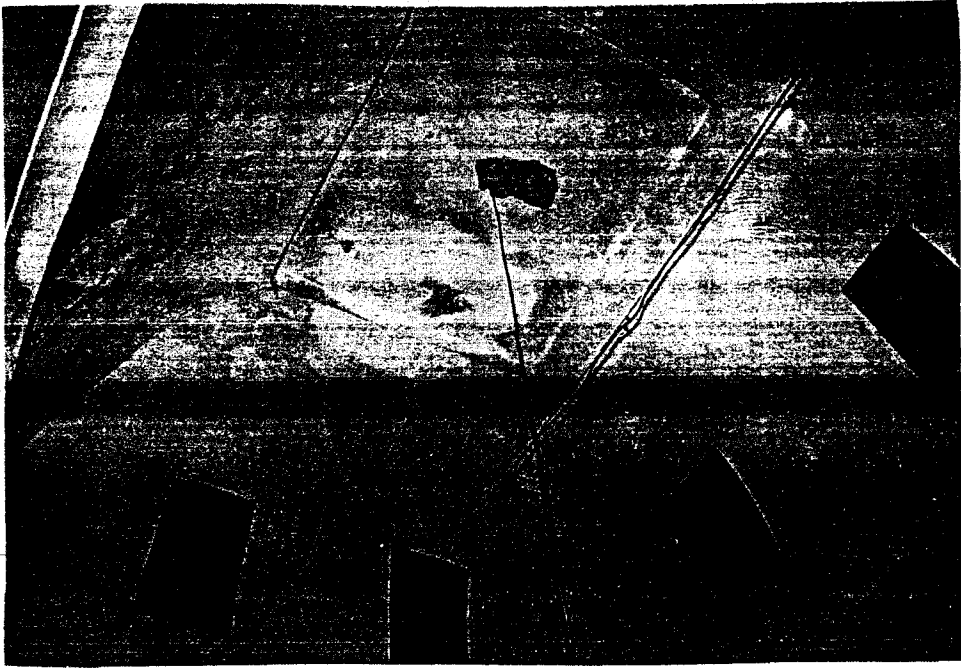
Resim 45- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Güneybatı tabhane mekanının giriş açıklığı.

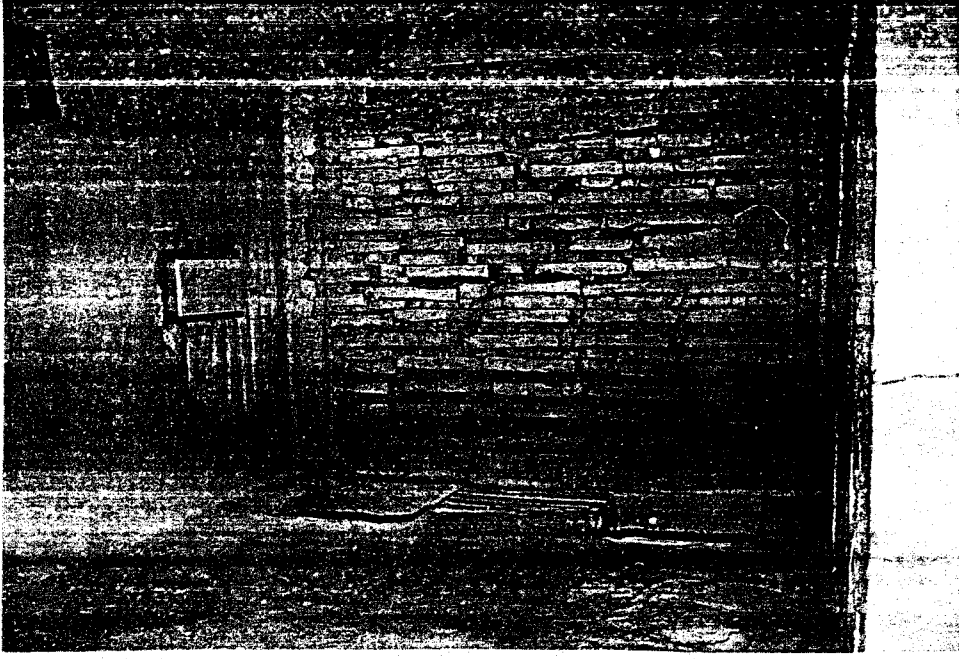
Resim 46- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Güneydoğu tabhane mekanını örten aynalı manastır tonozu.

Resim 47- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Güneybatı tabhane mekanının batı duvarındaki pencere.

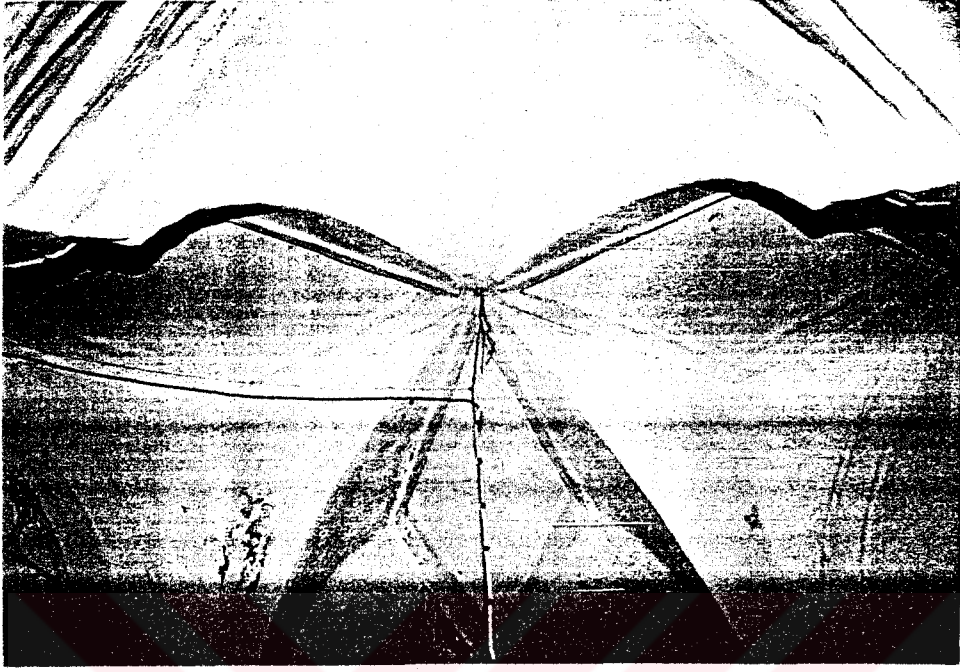
Resim 48- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Kuzeydoğu tabhane mekanını örten aynalı manastır tonozunun içten görünüşü.

Resim 49- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Kuzeydoğu tabhane mekanına geçişi sağlayan bölümün düz tavan örtüsü.

Resim 50- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Kuzeydoğu tabhane mekanının kuzey duvarındaki pencere.

Resim 51- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Giriş eyvanının doğusundaki birimi örten hac tonozun içten görünüşü.

Resim 52- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Şadırvan.

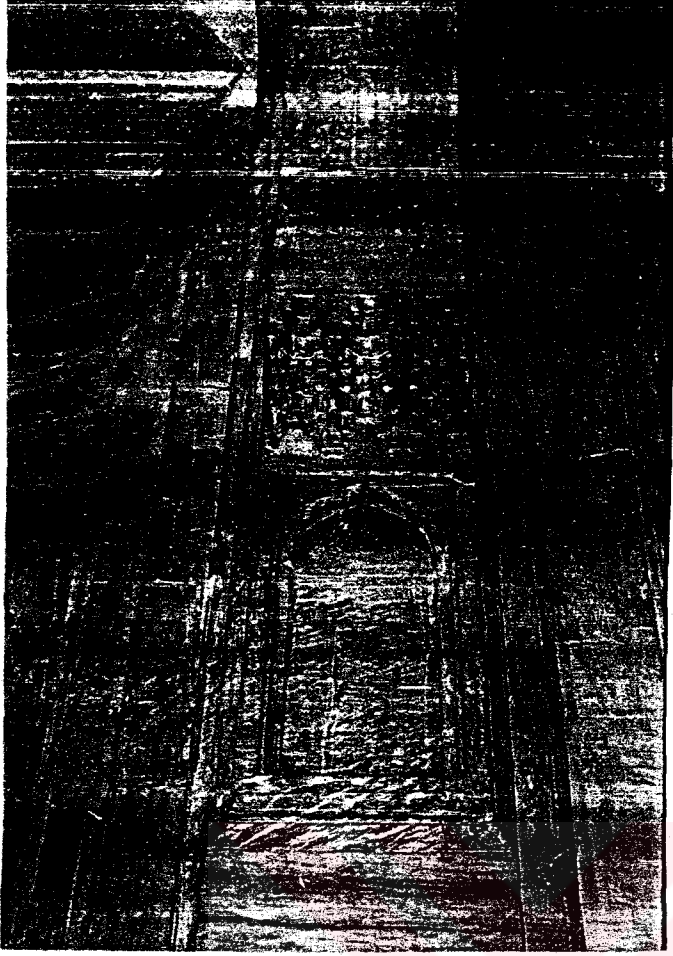

Resim 53- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Taçkapıyı dıştan çevreleyen meander bordürü detayı.

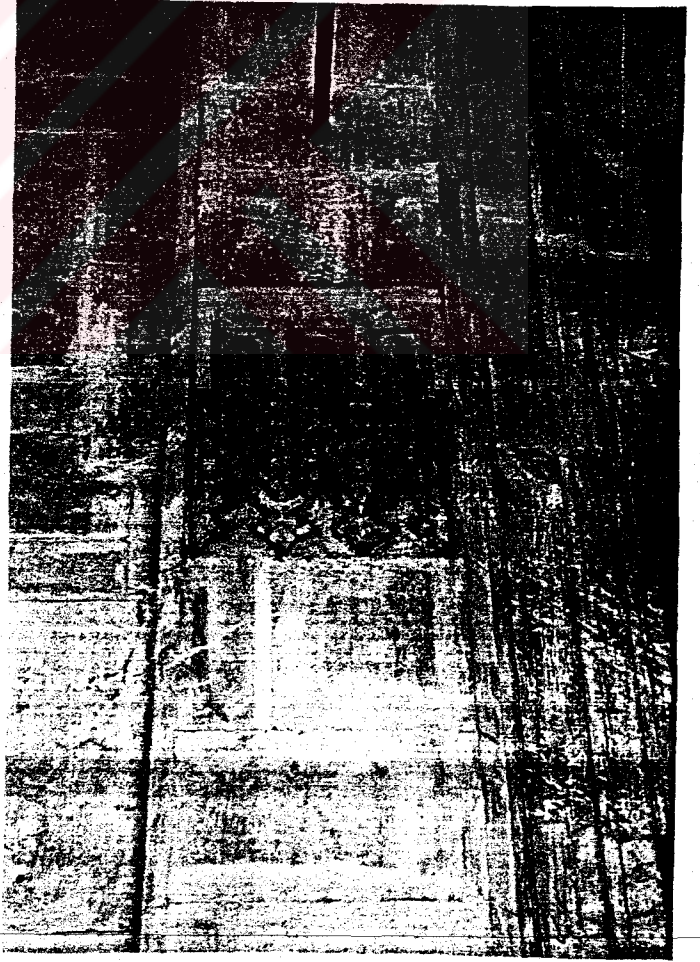

Resim 54- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Taçkapı yan kanatlarını içten çevreleyen zencirek bordürü detayı.

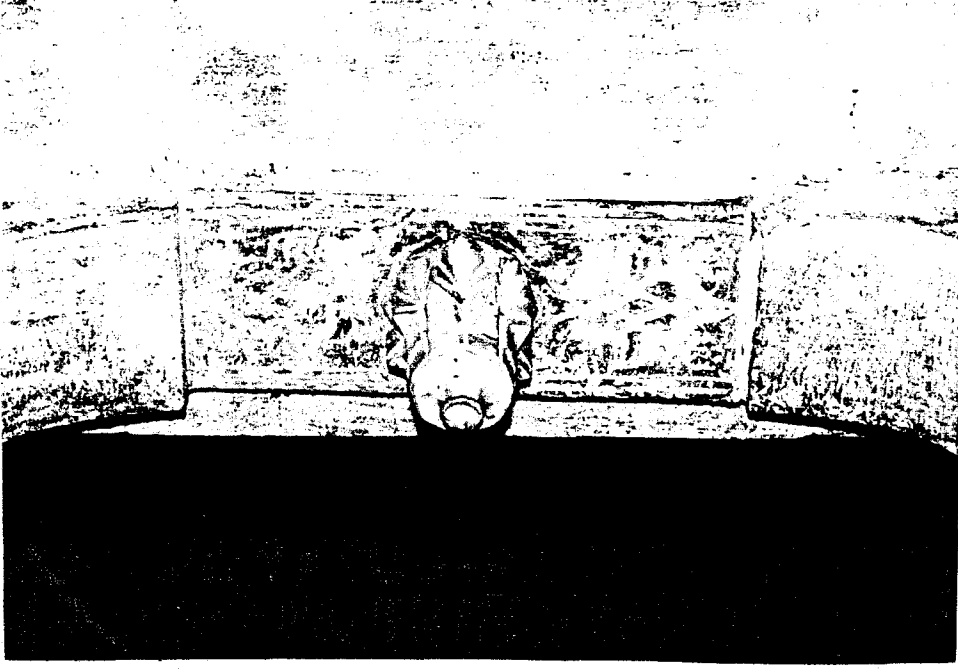

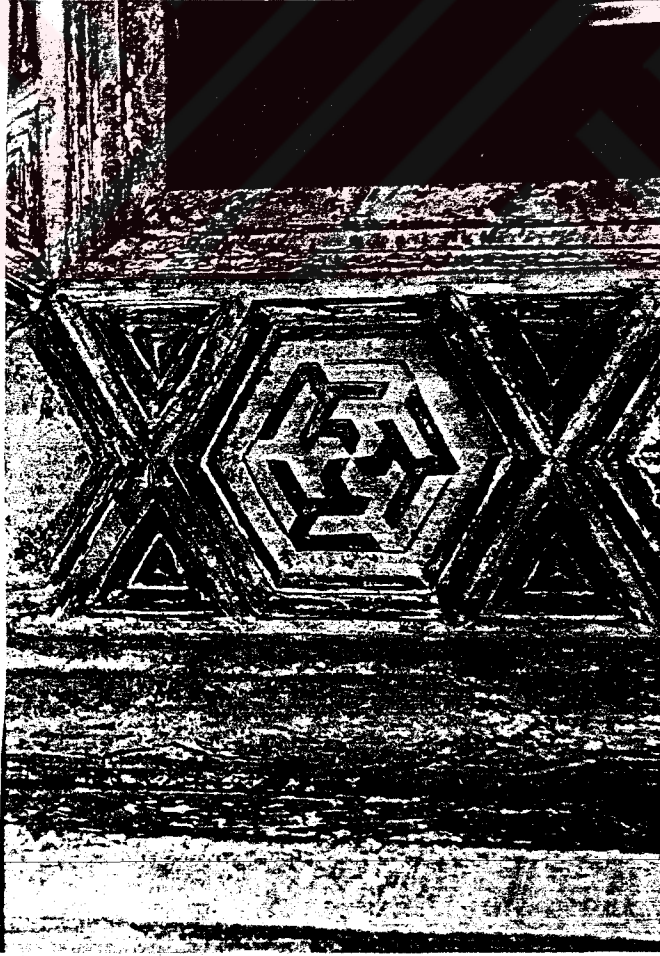
Resim 55- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Son cemaat yeri kemer yastıkları üzerindeki süslemelerden detay.

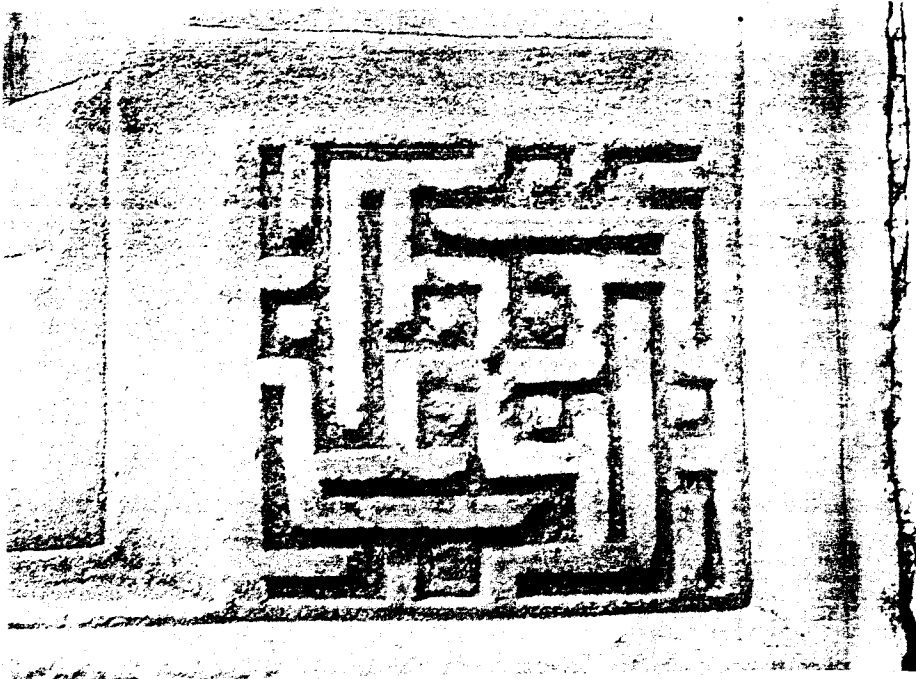
Resim 56- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Son cemaat yeri kemer yastıkları üzerindeki süslemelerden detay.

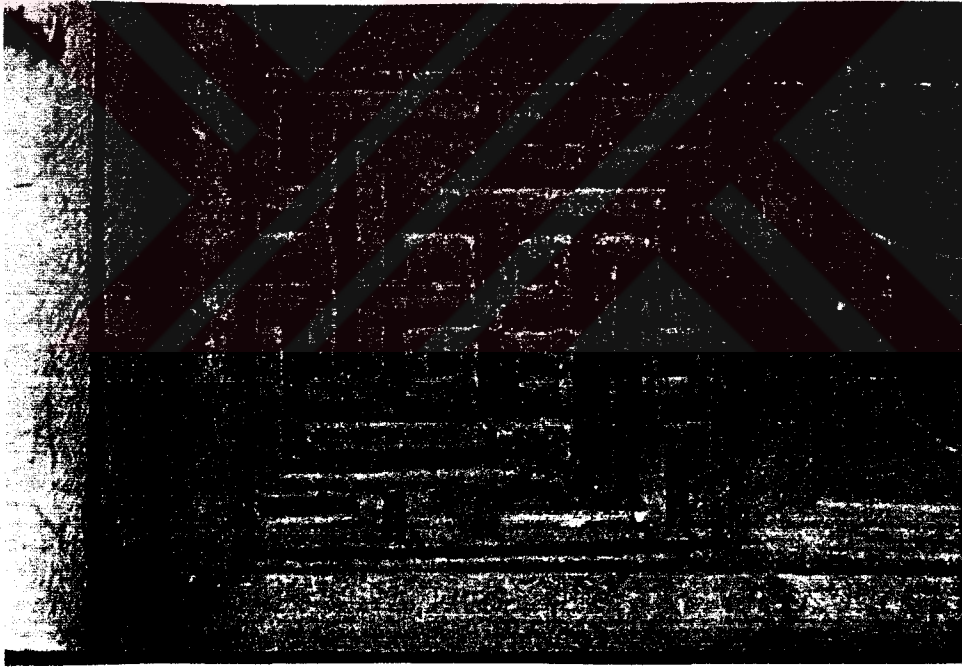
Resim 57- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Taçkapı eyvanına açılan üst kattaki pencerenin kilit taşı üzerindeki süsleme detayı.

Resim 58- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Kuzey cephenin alt kesimindeki pencerenin söve ve lentoları üzerindeki geometrik kufi yazı panosu.

Resim 59- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Doğu cephesinin alt kesimindeki büyük boyutlu pencerenin köşelerindeki geometrik kufi yazı panosu.

Resim 60- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Batı cephesinin alt kesimindeki büyük boyutlu pencerenin köşelerindeki geometrik kufi yazı panosu.

Resim 61- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Batı cephesinin alt kesimindeki küçük boyutlu pencerenin üst bölümündeki süsleme detayı.

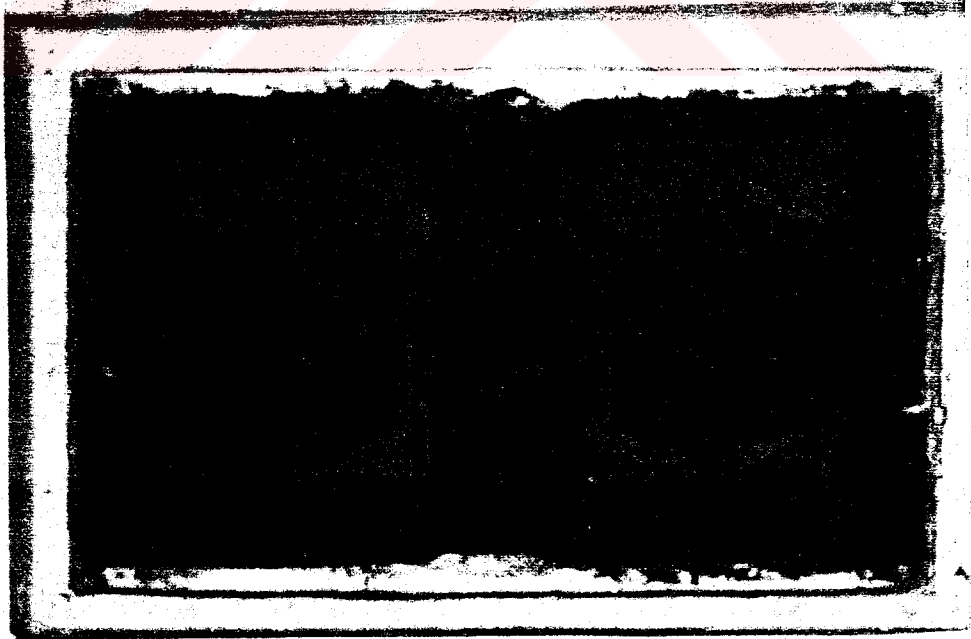

Resim 62- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Harim ile orta avluyu ayıran kemerin ayaklarındaki süsleme detayı.

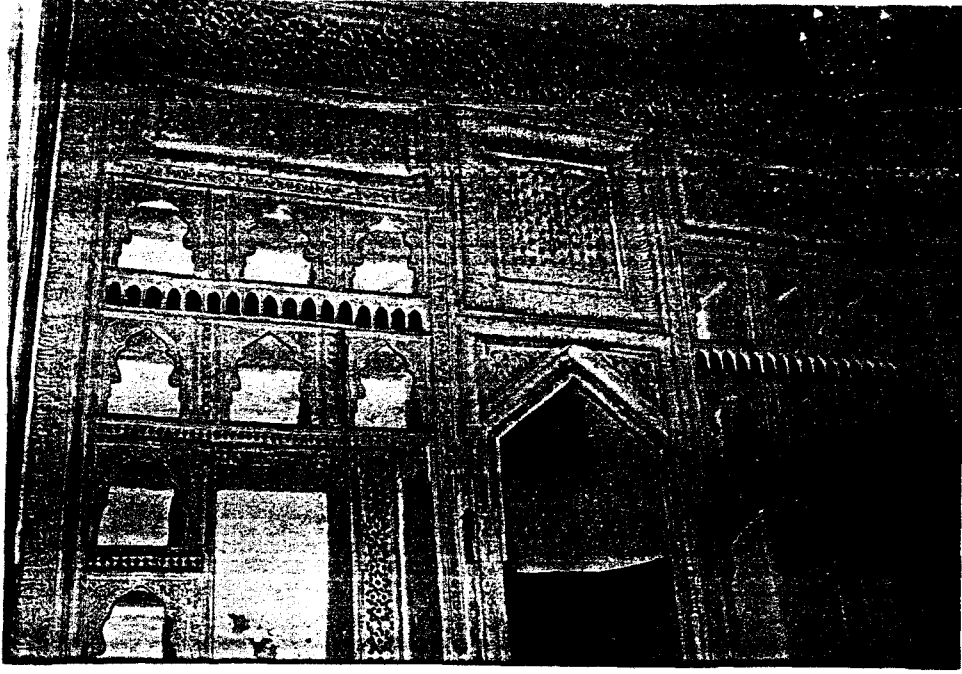

Resim 63- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Mihrap.

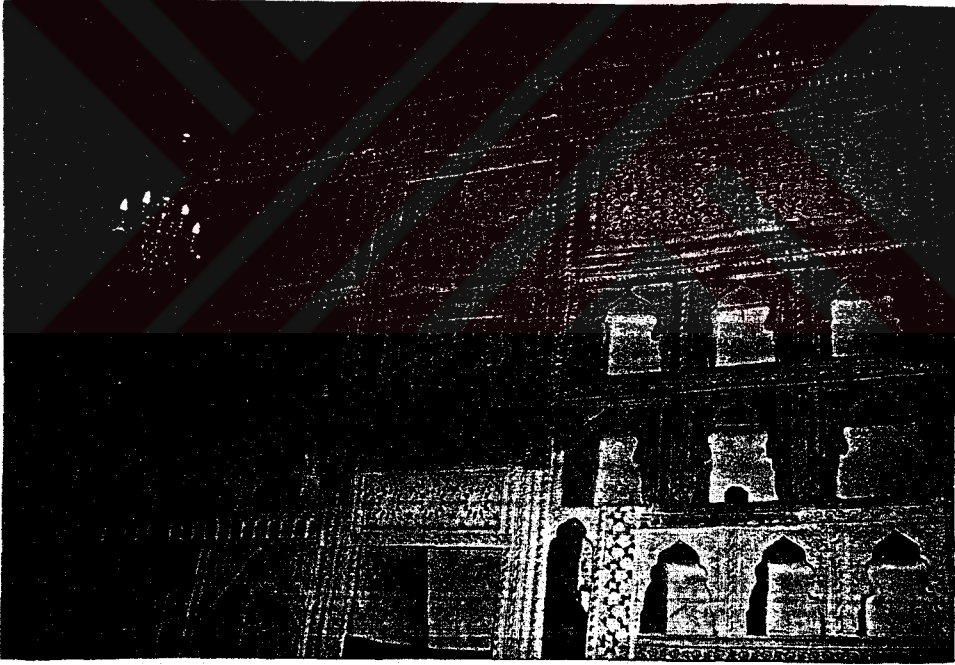

Resim 64- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Güneydoğu tabhane mekanının kapı sofitindeki süsleme detayı.

Resim 65- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Güneybatı tabhane mekanının güney duvarındaki ocak ve dolap nişleri.

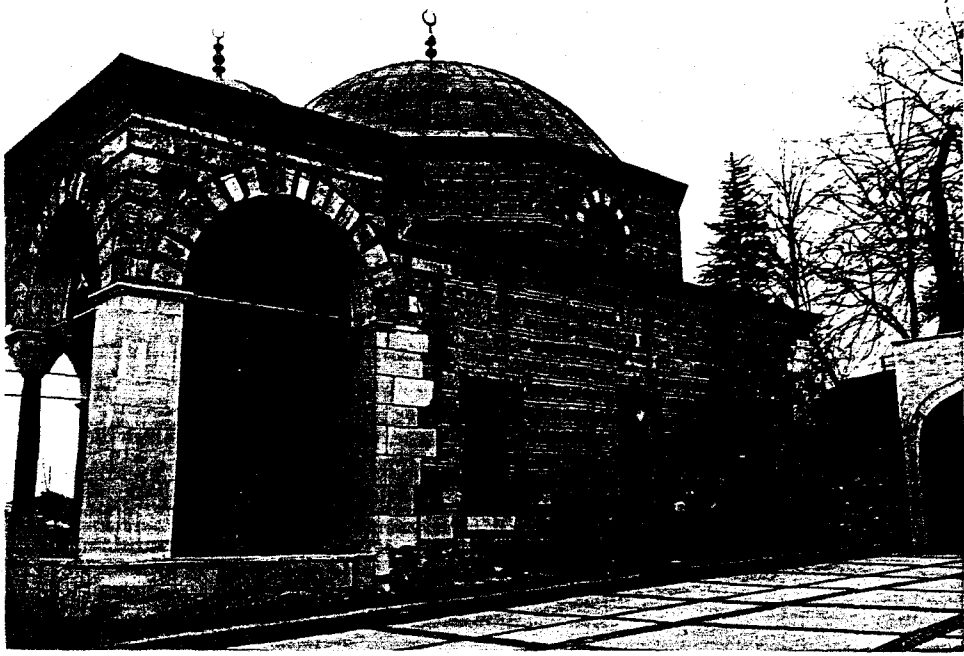
Resim 66- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Güneydoğu tabhane mekanının güney duvarındaki ocak ve dolap nişleri.

Resim 67- Bursa Yıldırım Bâyezid Camii. Mihrap tepeliğinden detay.

Resim 68- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Kuzeyden genel görünüş.

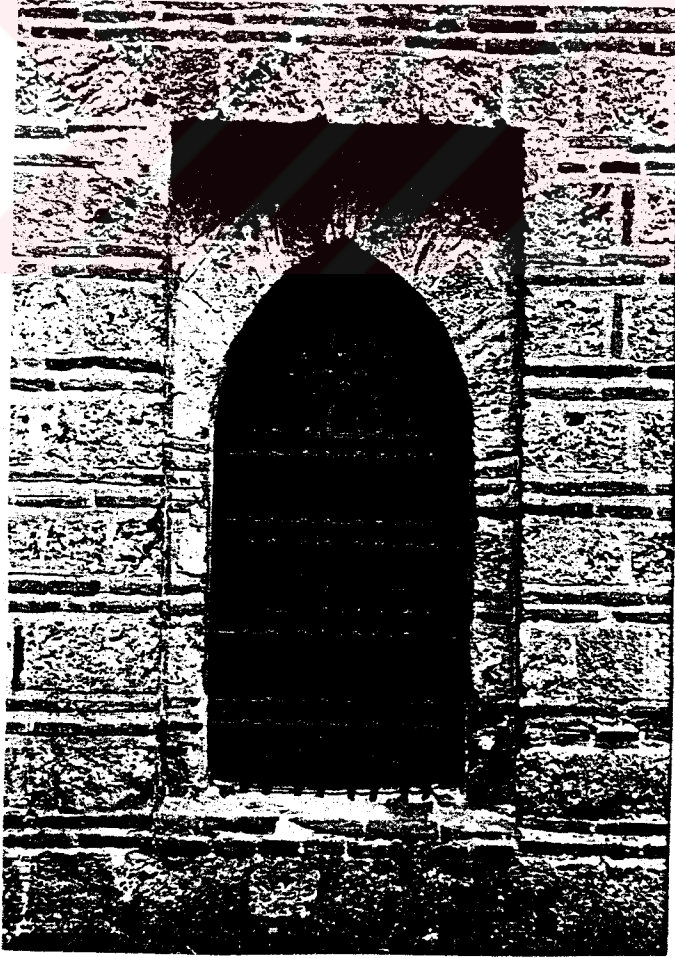
Resim 69- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Batı cephesi.

Resim 70- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Güney cephesi.

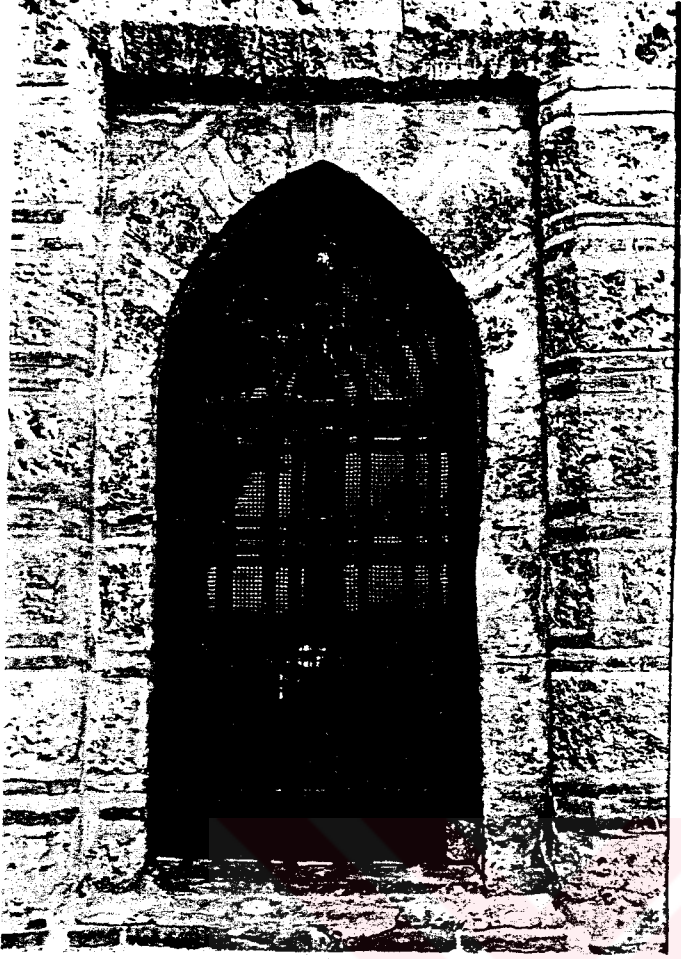

Resim 71- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Doğu cephesi.

Resim 72- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Güney cephesindeki pencerelerin birinden detayı.

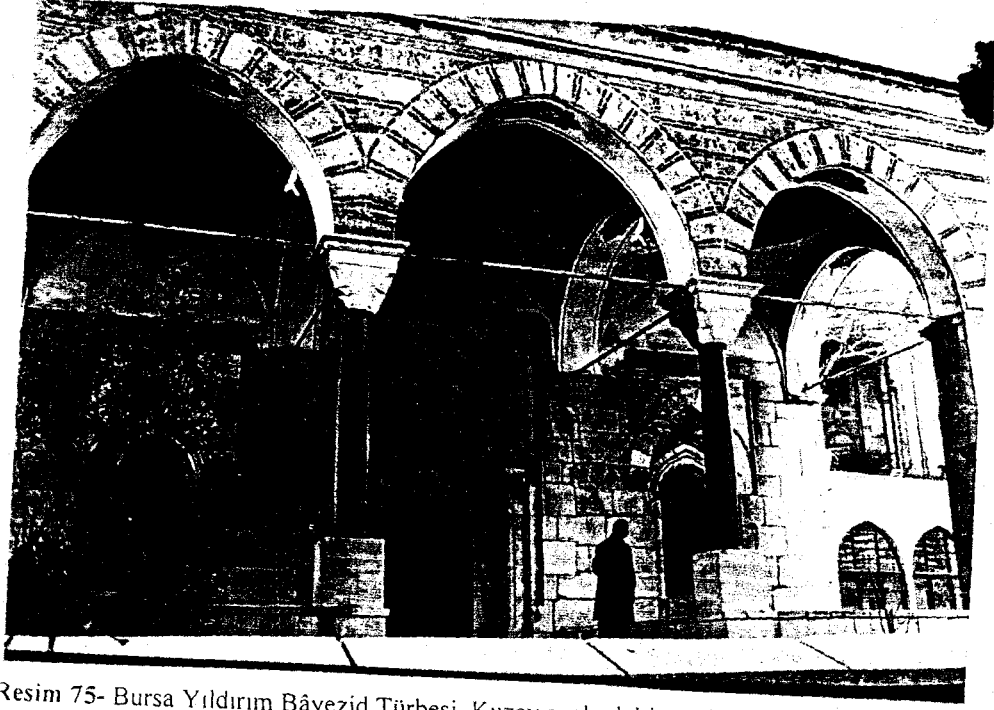

Resim 73- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Doğu cephesindeki pencerelerin birinin detayı

Resim 74- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Doğu cephesinin kuzeydoğu ucundan ayrıntı.

Resim 75- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Kuzey cephedeki revak bölümü.

Resim 76- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Taçkapı.

Resim 77- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Taçkapı ana niş detayı.

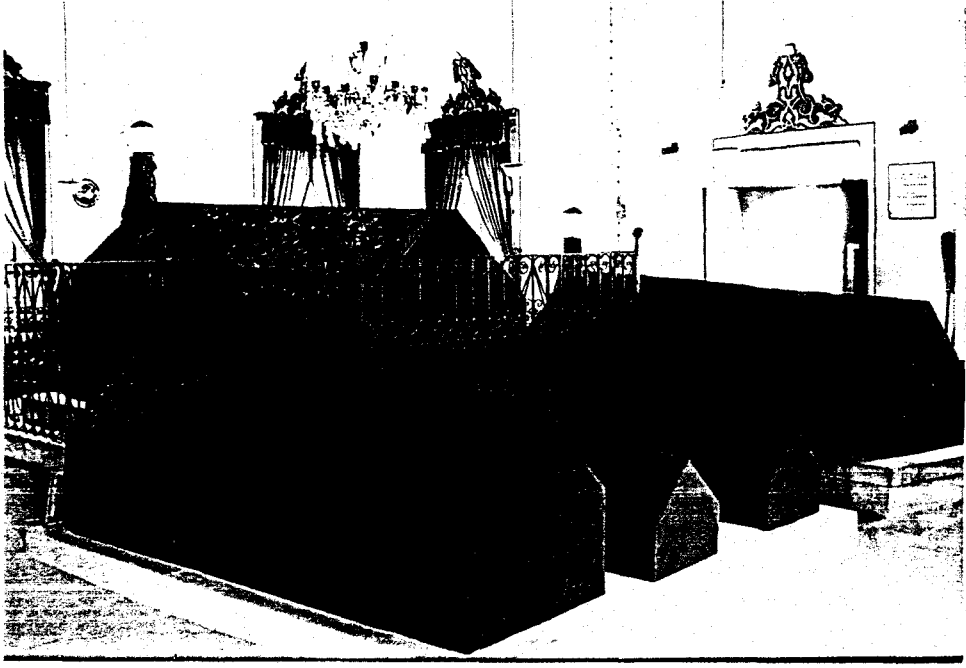
Resim 78- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Kuzeybatı köşesinin içten görünüşü.

Resim 79- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Güneybatı köşesindeki üzeri çeyrek küreyle kapatılan bölüm.

Resim 80- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Mihrap.

Resim 81- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Sandukaların genel görünüşü.

Resim 82- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Taçkapının sağ kanadındaki stünçenin üzerindeki bugu motifi.

Resim 83- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Taçkapı alınlığındaki süsleme detayı.

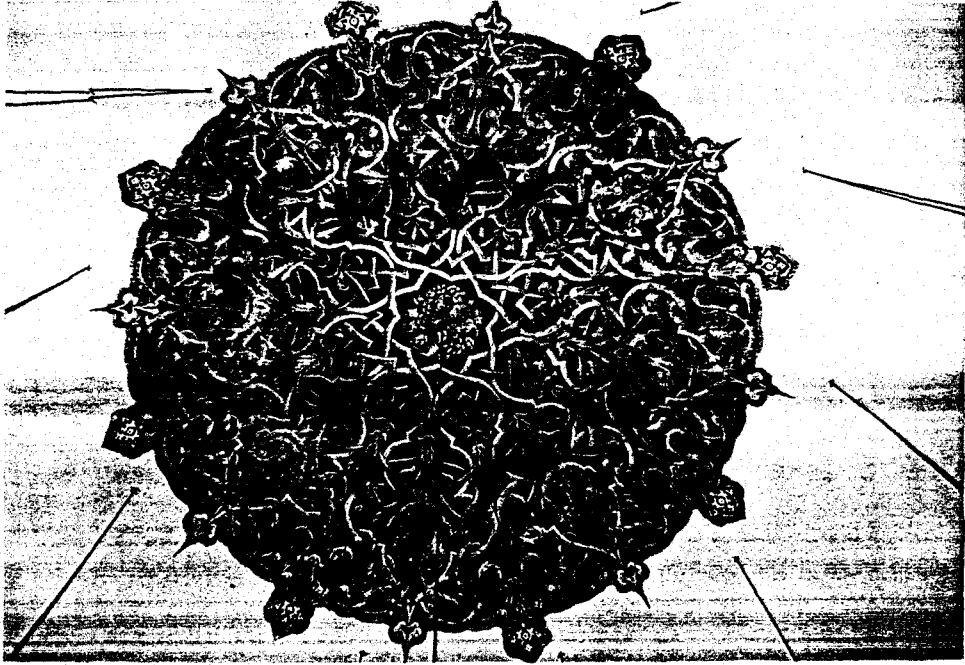

Resim 84- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Kuzey cephesinin batısındaki pencereden detay.

Resim 85- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Kuzey cephesinin doğusundaki pencereden detay.

Resim 86- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Ana gövdeyi örten kubbenin içten görünümü.

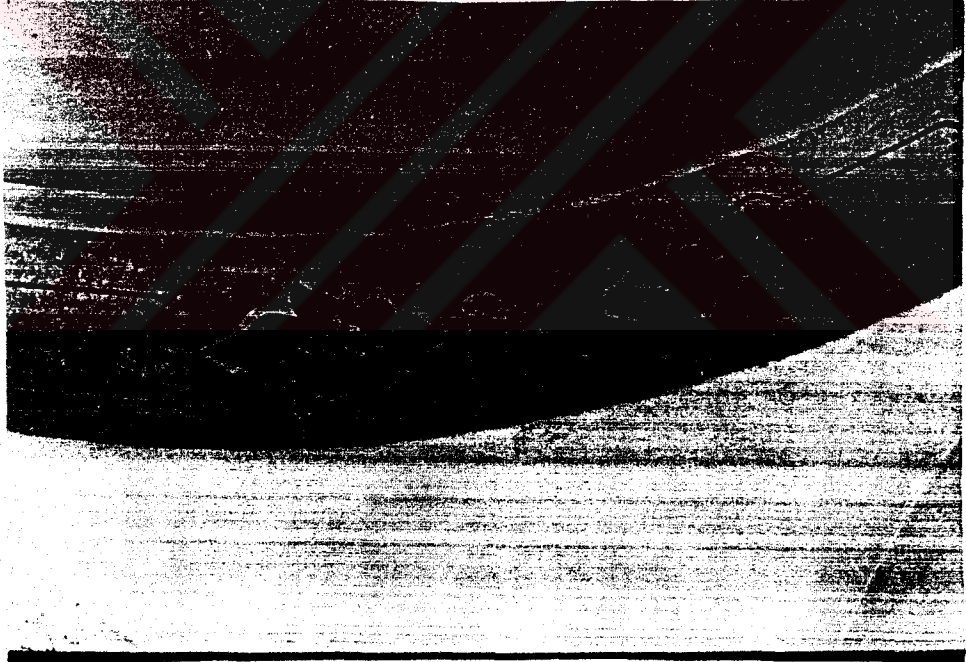
Resim 87- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Doğu duvarının kuzey ucundaki kalemîşi pencereden detay.

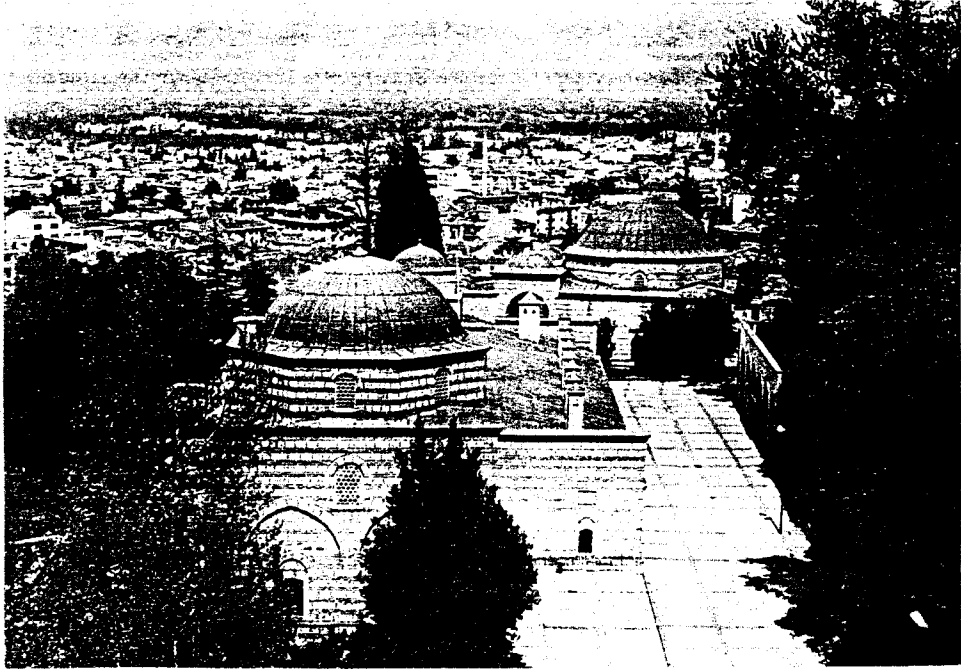
Resim 88- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Pencerelelerin iki yanındaki pahlanmış bölümlerde yer alan kartuş şeklindeki süslemelerden detay.

Resim 89- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Revak bölümünün ortasındaki kubbenin içindeki süsleme bordüründen detay.

Resim 90- Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi. Revak bölümünün doğu ve batısındaki kubbelerin içindeki süsleme bordüründen detay.

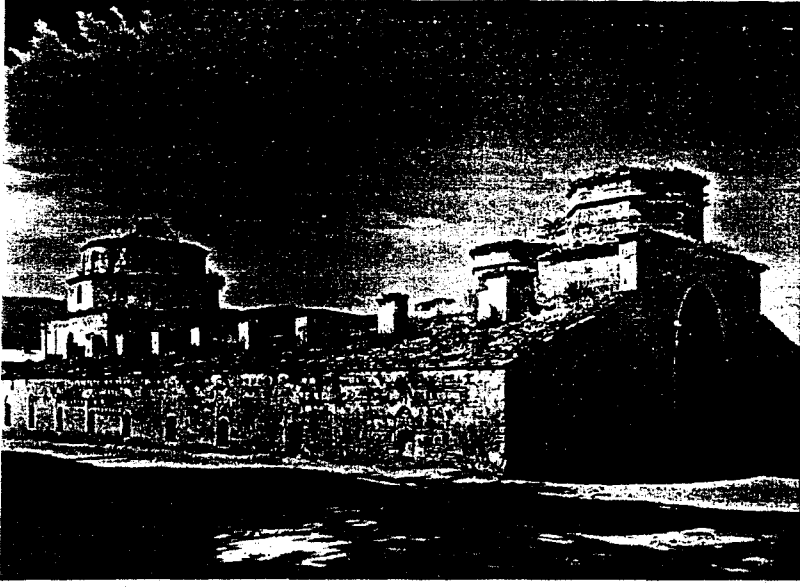

Resim 91- Bursa Yıldırım Bâyezîd Medresesi. Güneyden genel görünüş.

Resim 92- Bursa Yıldırım Bâyezîd Medresesi. Batı cephesindeki istinat duvarı.

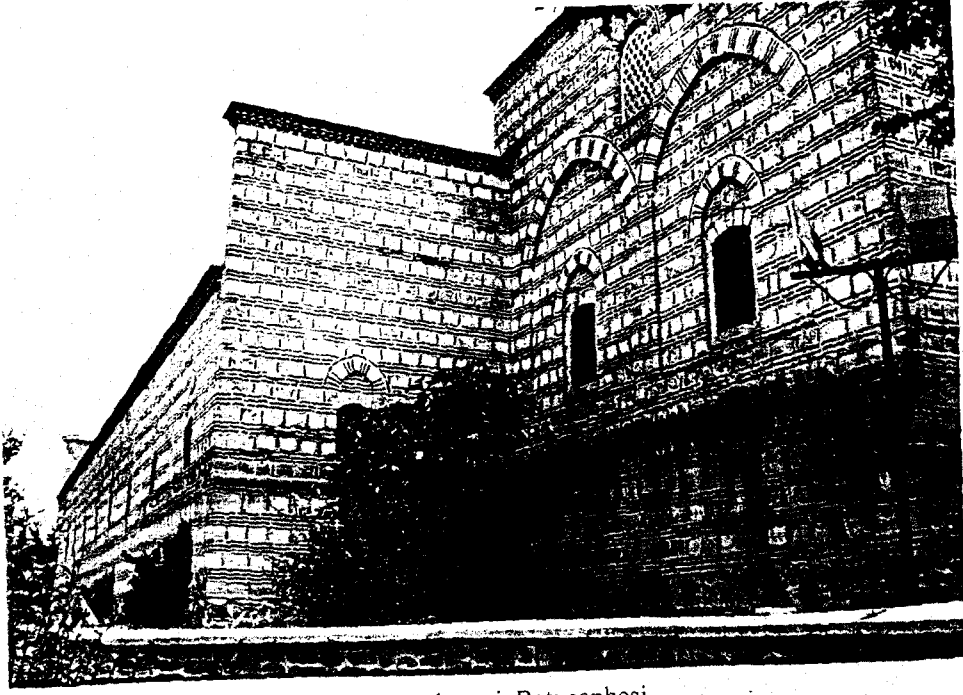

Resim 93- Bursa Yıldırım Bâyezîd Medresesi. Yapının son onarımdan önceki durumu (Vakıflar Gen. Mûd. Arşivi'nden, 1947).

Resim 94- Bursa Yıldırım Bâyezîd Medresesi. Doğu cephesi.

Resim 95- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Batı cephesi.

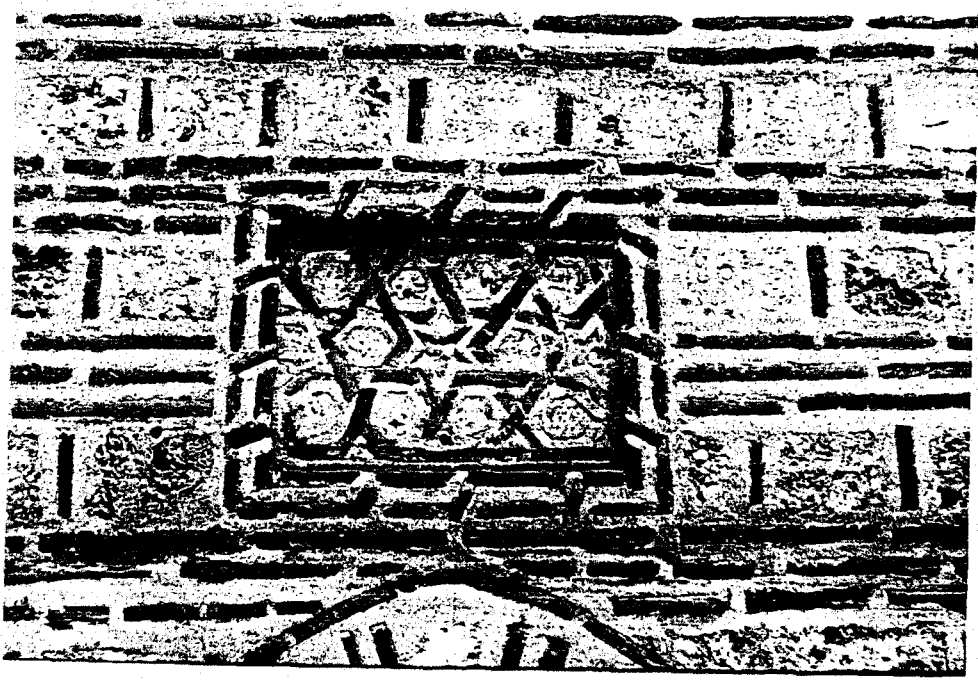
Resim 96- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Doğu cephe üzerindeki pencerelerin birinden detay.

Resim 97- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Yapının son onarımdan önceki durumunu gösteren güneydoğudan alınmış bir fotoğraf (Vakıflar Gen. Müd. Arşivi'nden, 1947).

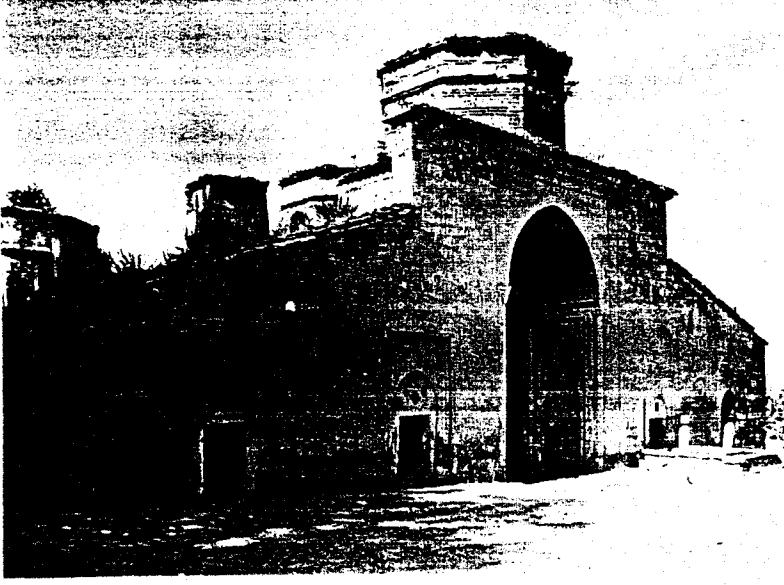
Resim 98- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Ana eyvanın güney ve batı cepheleri.

Resim 99- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Güneydoğu köşedeki süsleme panosu.

Resim 100- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Kuzey cephe.

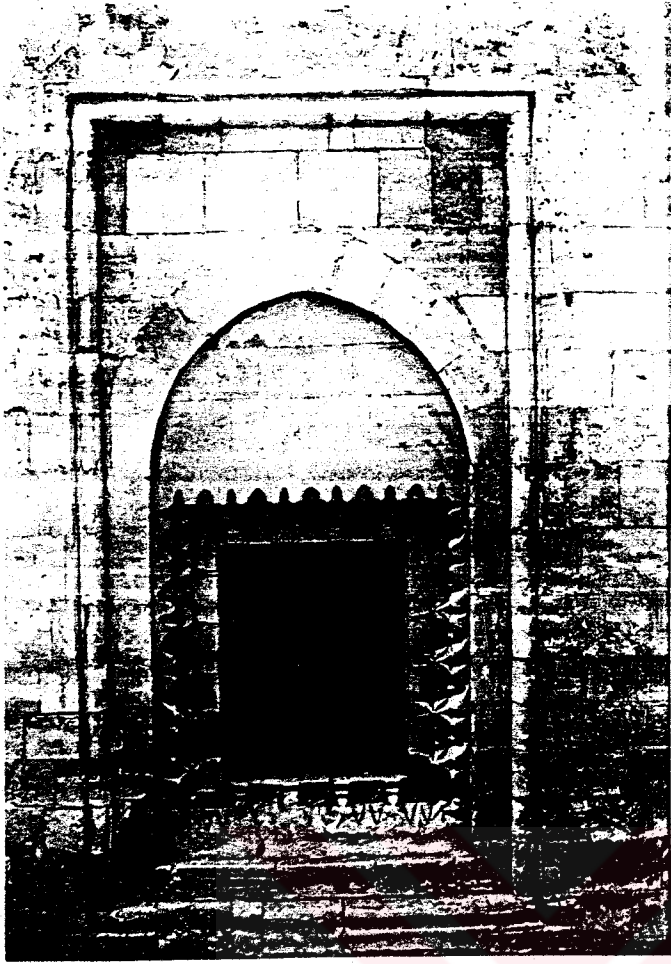

Resim 101- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Kuzey cephesinin son onarımdan önceki durumu (Vakıflar Gen. Müd. Arşivi'nden, 1947).

Resim 102- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Kuzey cephenin doğu ucundaki pencereden detay.

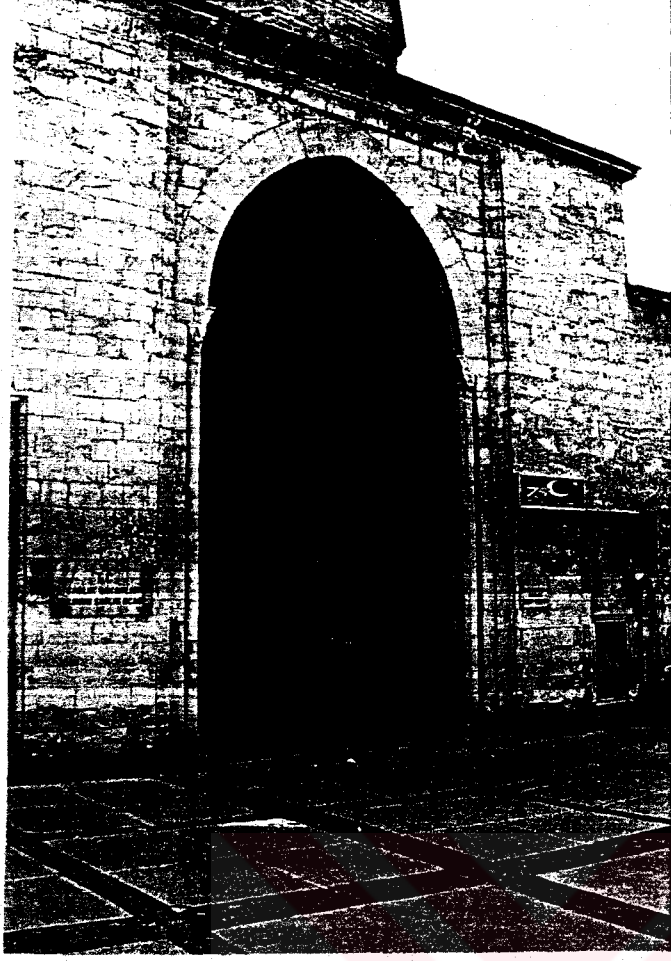

Resim 103- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Kuzey cephenin batı ucundaki pencereden detay.

Resim 104- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Taçkapının batısındaki pencereden detay.

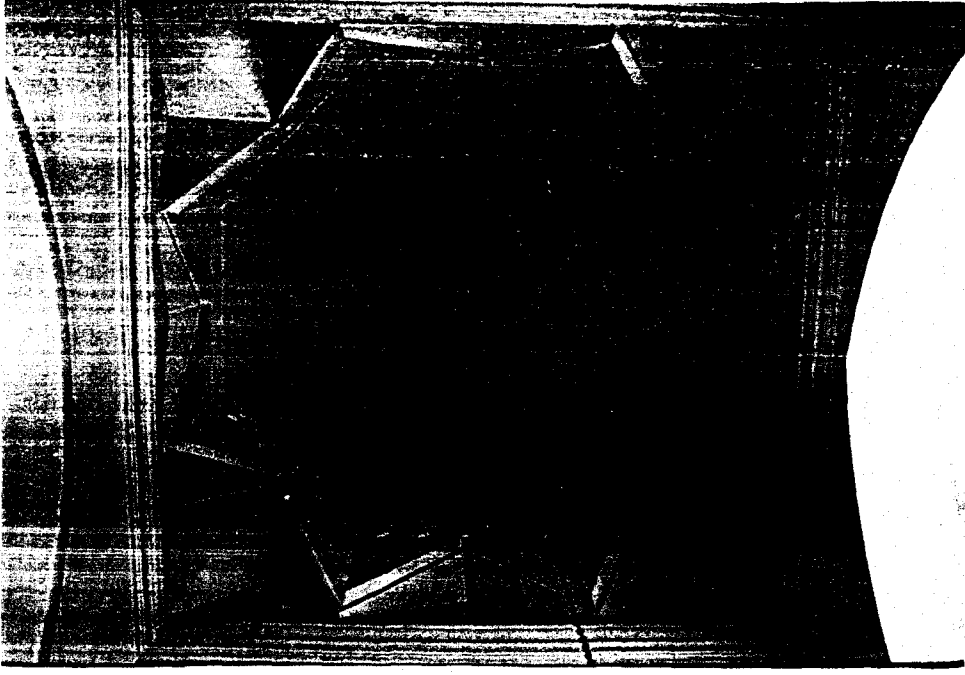

Resim 105- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Taçkapı.

Resim 106- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Taçkapının batı duvarı üzerindeki nişler.

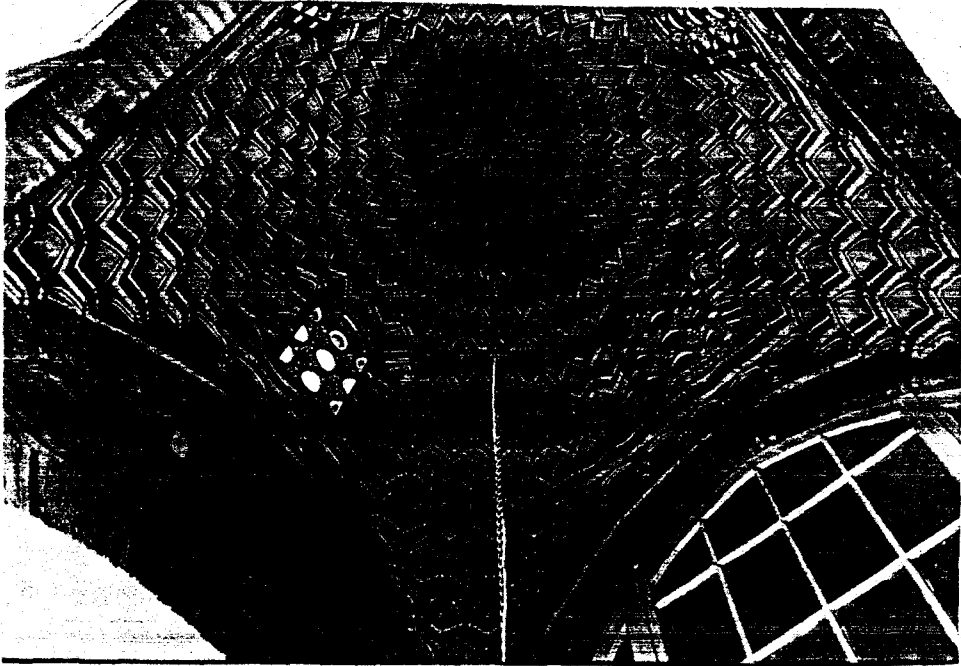
Resim 107- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Taçkapı ana eyvanını örten kubbenin içten görünüşü.

Resim 108- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Eyvanın dip duvarı üzerindeki giriş aralığı.

Resim 109- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Batı revakının içten görüntüsü.

Resim 110- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Avlu girişi önündeki önündeki revak birimini örten kubenin içten görünüşü.

Resim 111- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Batı revakının avludan görünüşü.

Resim 112- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Doğu revakının içten görünüşü.

Resim 113- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Doğu revakı üzerindeki hücre girişlerinden biri.

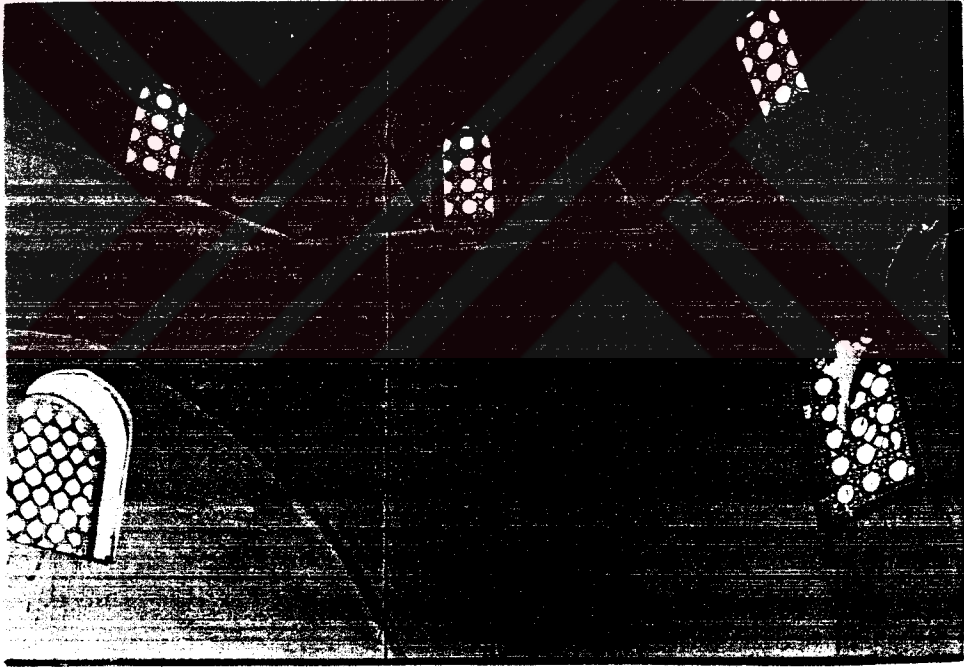

Resim 114- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Doğu revakı üzerindeki hücrelerden birinin penceresi.

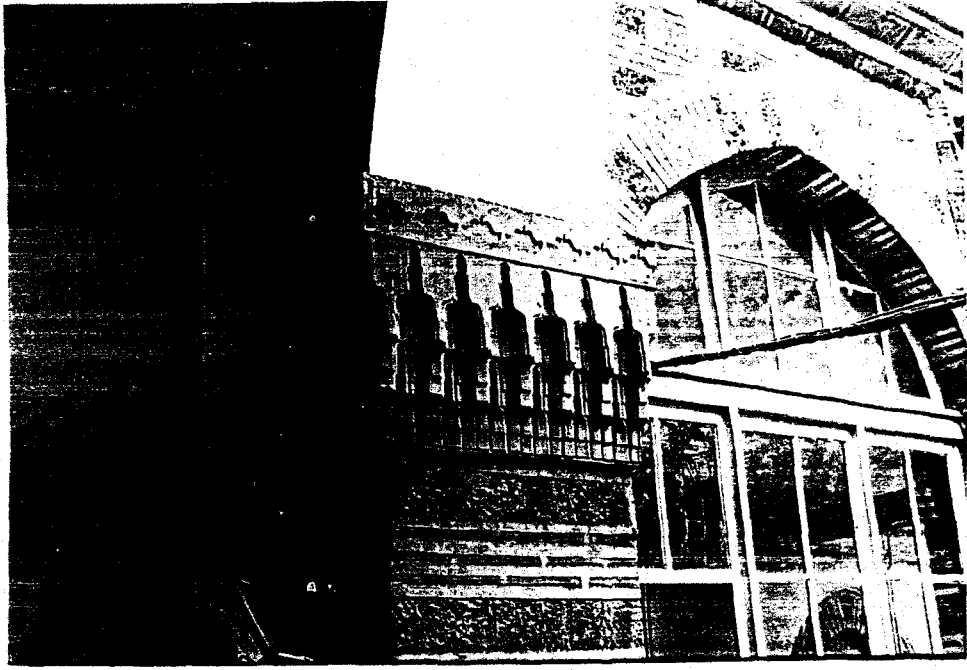

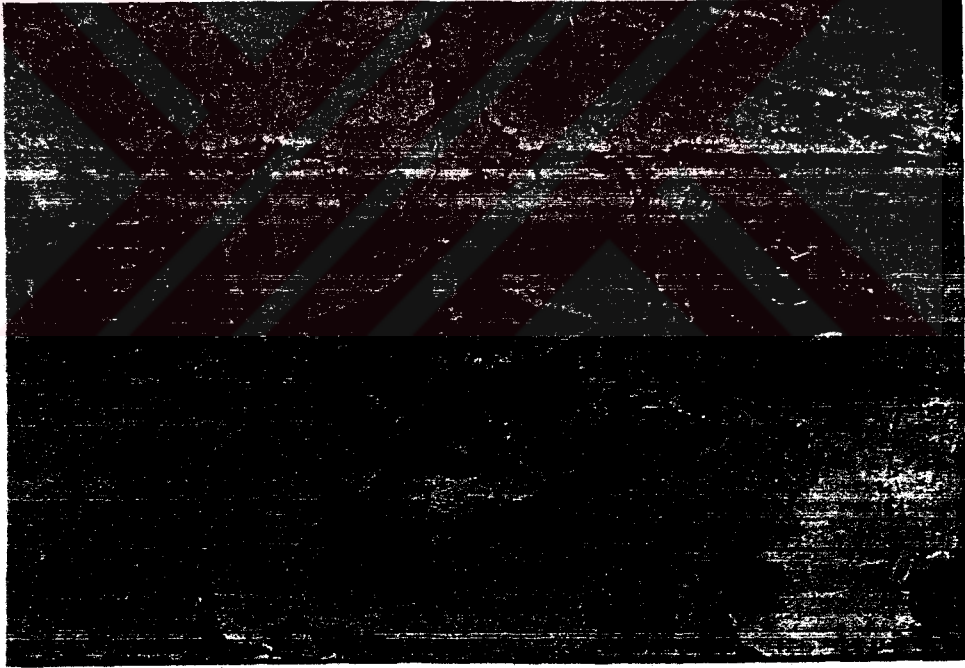
Resim 115- Bursa Yıldırım Bâyezîd Medresesi. Ana eyvan.

Resim 116- Bursa Yıldırım Bâyezîd Medresesi. Ana eyvanın kubbe geçişlerinden ayrıntı.

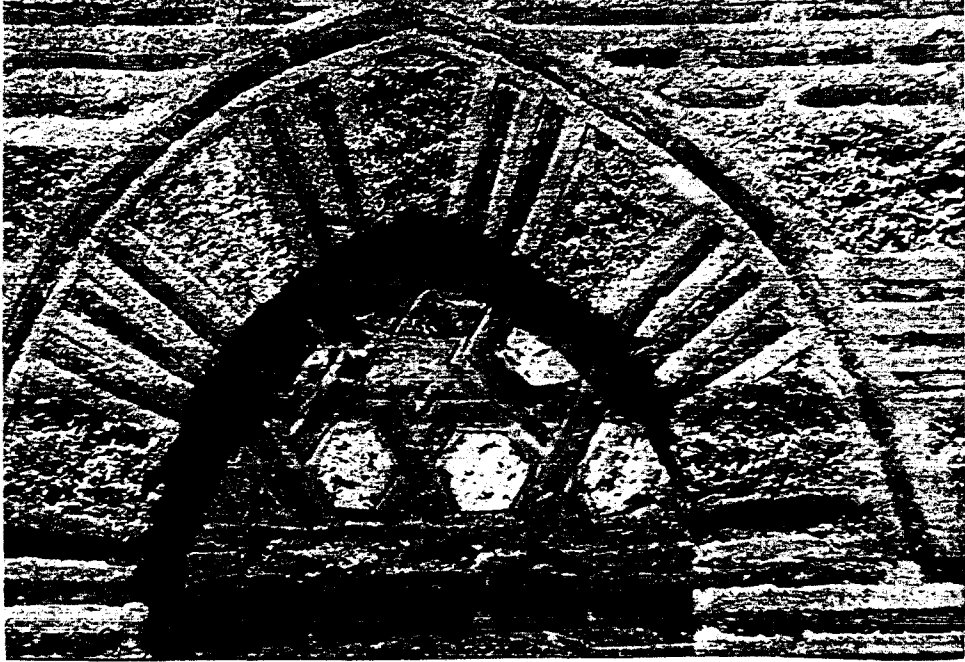
Resim 117- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Ana eyvanın sivri kemerini taşıyan konsollardan biri.

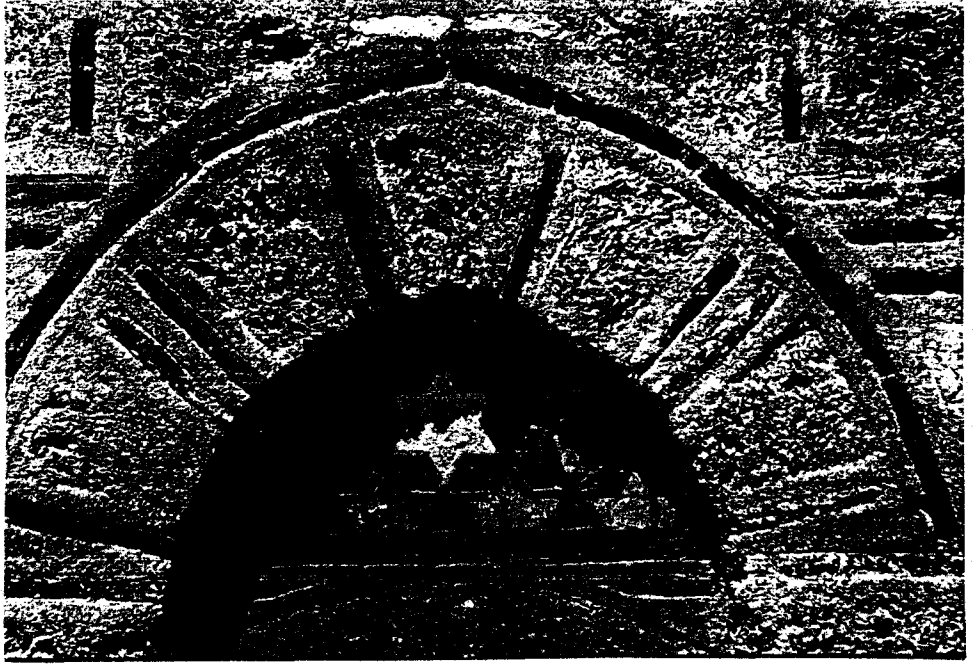
Resim 118- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Taçkapının doğusundaki pencerenin alınlığındaki süslemenin detayı.

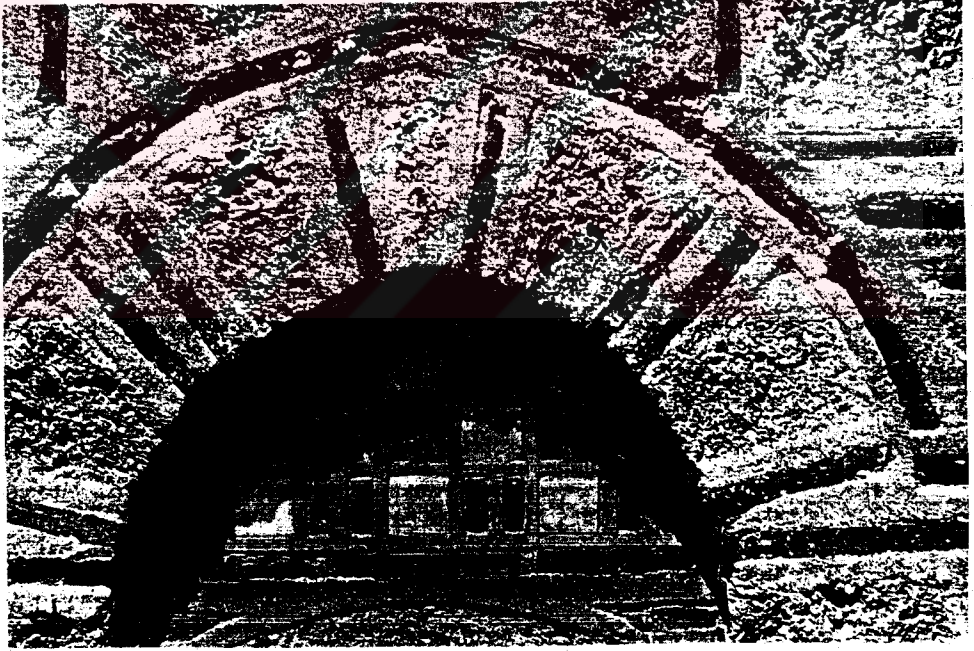
Resim 119- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Taçkapı ana eyvanının doğu duvarı üzerindeki niş detayı.

Resim 120- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Doğu cephe üzerindeki pencerelerin alınlıklarındaki süsleme örneklerinden biri.

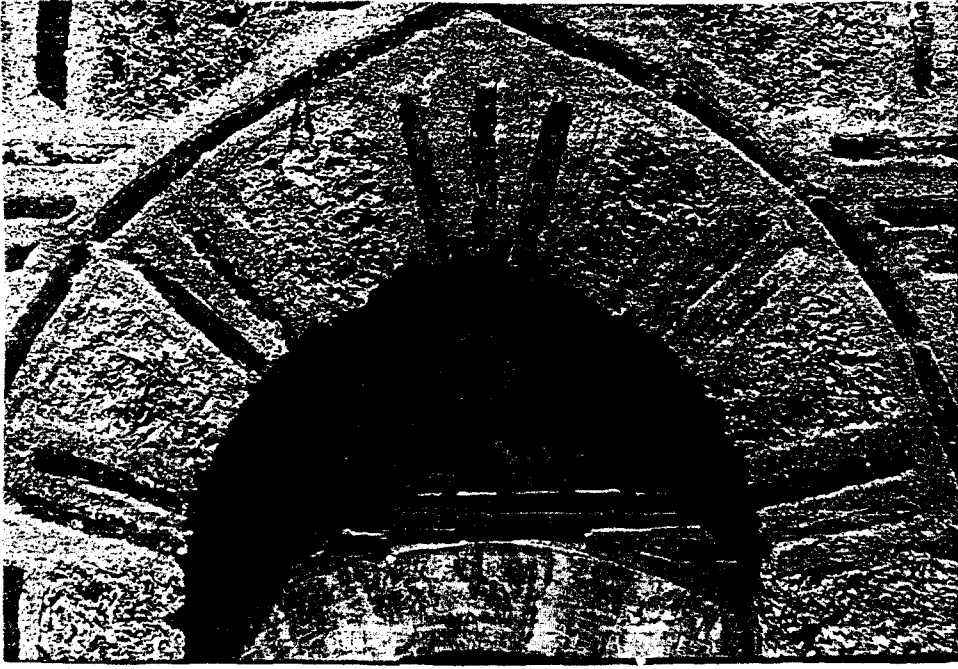

Resim 121- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Doğu cephe üzerindeki pencerelerin alınlıklarındaki süsleme örneklerinden biri.

Resim 122- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Doğu cephe üzerindeki pencerelerin alınlıklarındaki süsleme örneklerinden biri.

Resim 123- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Doğu cephe üzerindeki pencerelerin alınlıklarındaki süsleme örneklerinden biri.

Resim 124- Bursa Yıldırım Bâyezid Medresesi. Ana eyvanın batı cephesinin güney ucunda yer alan pencerenin alınlığındaki süsleme detayı.

Resim 125- Bursa Yıldırım Bâyezid Hamamı. Batıdan genel görünüş.

Resim 126- Bursa Yıldırım Bâyezid Hamamı. Üstten genel görünüş (Kuzeybatıdan)

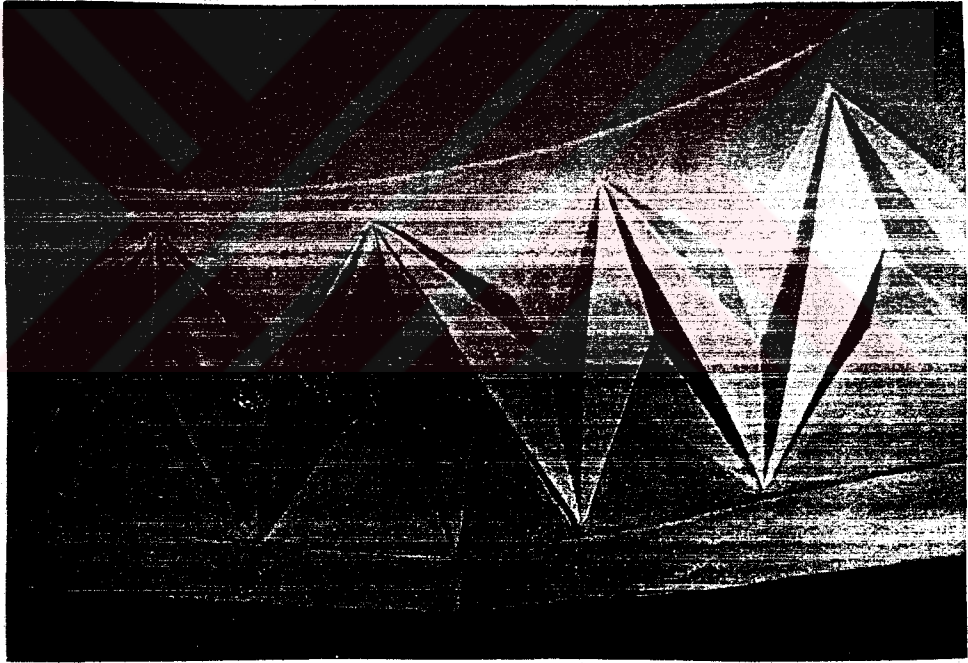
Resim 127- Bursa Yıldırım Bâyezid Hamamı. Batı cephesi.

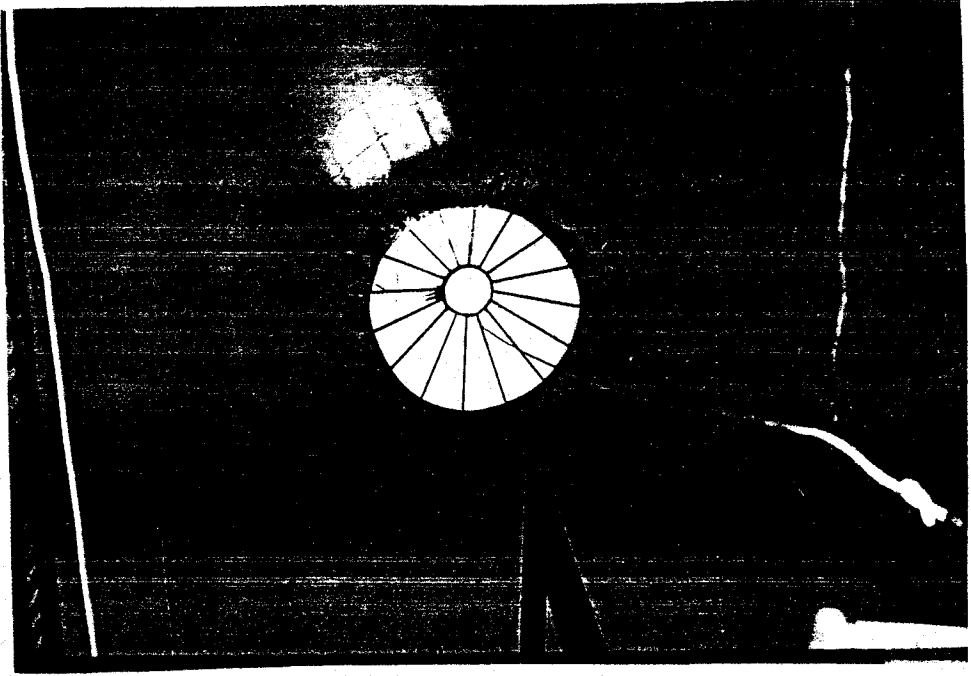
Resim 128- Bursa Yıldırım Bâyezid Hamamı. Külhan.

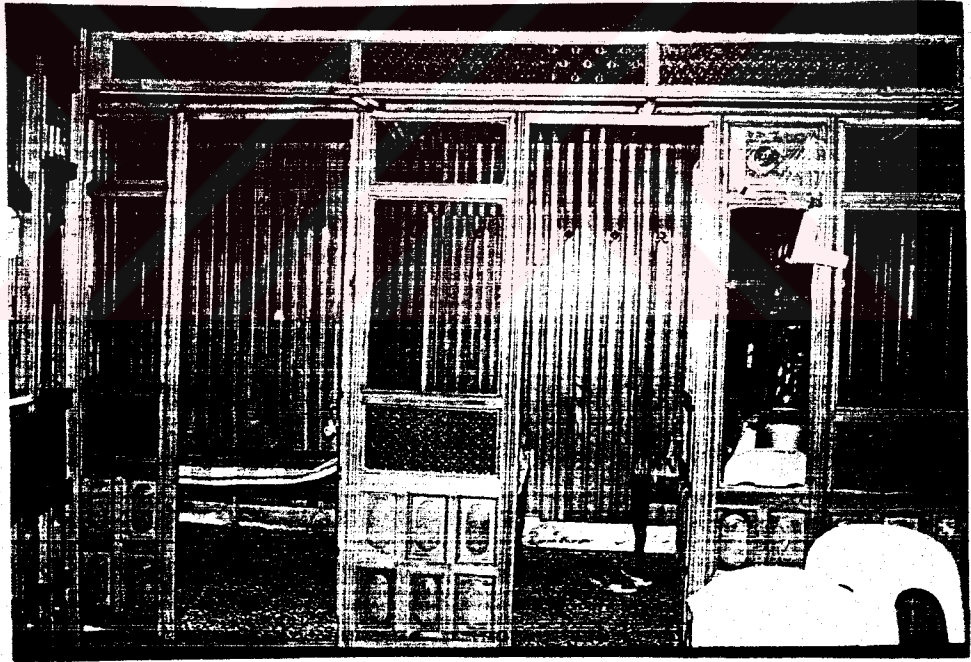
Resim 129- Bursa Yıldırım Bâyezid Hamamı. Güney cephesinin batı ucu.

Resim 130- Bursa Yıldırım Bâyezid Hamamı. Soyunmalık mekanının kubbe geçişlerinden ayrıntı.

Resim 131- Bursa Yıldırım Bâyezid Hamamı. Soyunmalık mekanını örten kubbenin içindeki pencere.

Resim 132- Bursa Yıldırım Bâyezid Hamamı. Soyunmalık mekanındaki odalardan biri.

Resim 133- Bursa Yıldırım Bâyezid Hamamı. Soyunmalığın güneyine sonradan eklenen mekanın batı cephesi

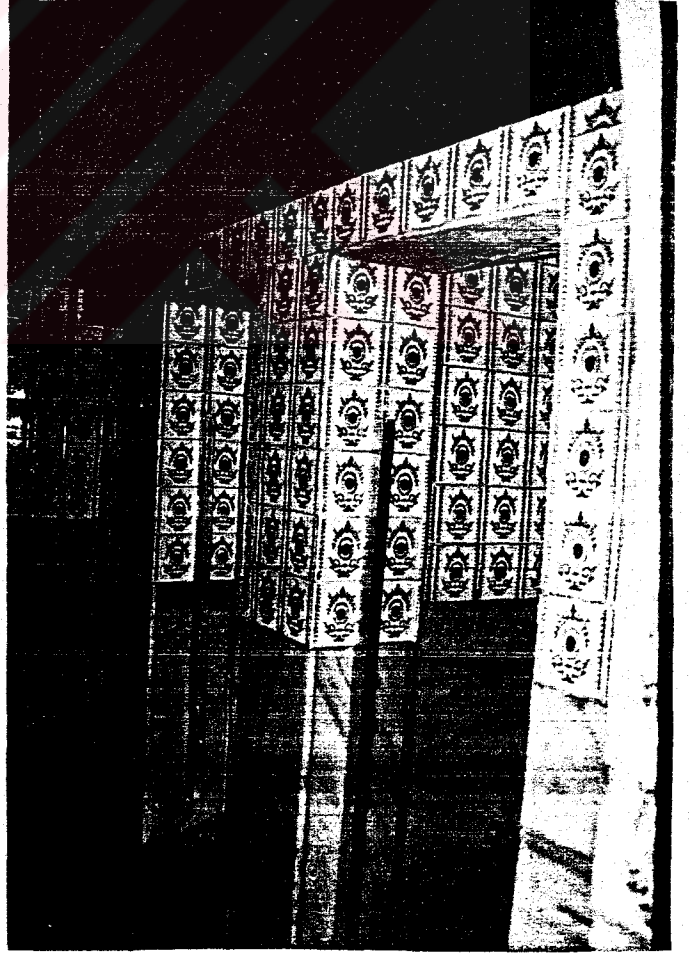

Resim 134- Bursa Yıldırım Bâyezid Hamamı. Soyunmalığın güneyindeki mekana ulaşmak için kullanılan pencere.

Resim 135- Bursa Yıldırım Bâyezid Hamamı. Soyunmalık mekanının doğu duvarı üzerindeki giriş açıklığı.

Resim 136- Bursa Yıldırım Bâyezid Hamamı. Traşlık mekanının batı duvarı.

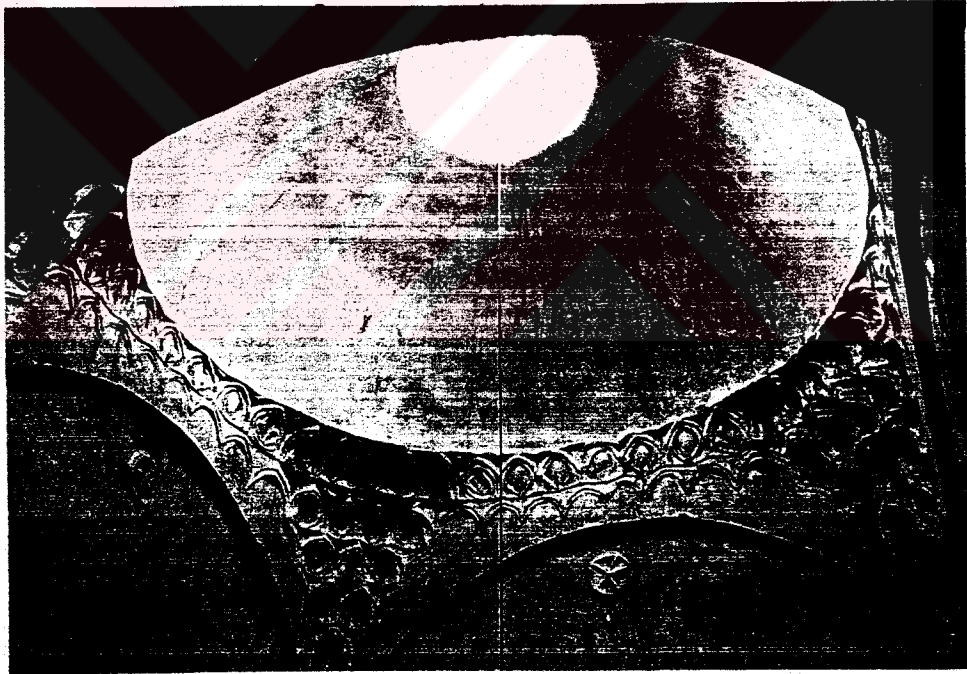
Resim 137- Bursa Yıldırım Bâyezid Hamamı. Ilıklık mekanını örten kubbenin geçişlerinde kullanılan üçgen kuşaklar.

Resim 138- Bursa Yıldırım Bâyezid Hamamı. Ilıklık mekanının güneybatı köşesi.

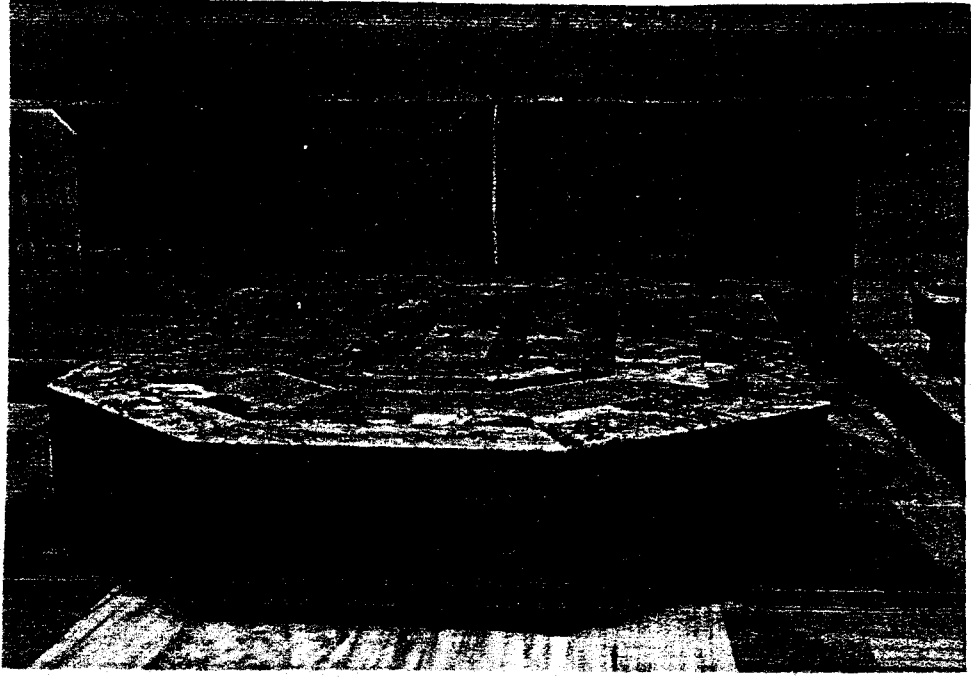

Resim 139- Bursa Yıldırım Bâyezid Hamamı. Dikdörtgen şekilli sıcaklık mekanının doğu duvarı.

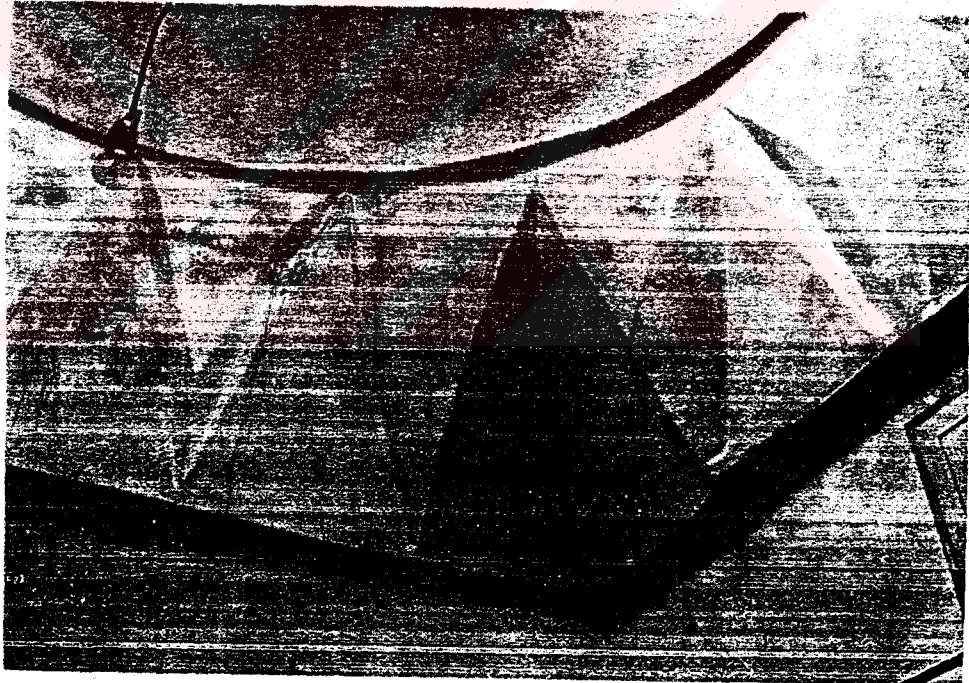

Resim 140- Bursa Yıldırım Bâyezid Hamamı. Dikdörtgen şekilli sıcaklık mekanının kuzeyini örten kubbenin içten görünüşü.

Resim 141- Bursa Yıldırım Bâyezid Hamamı. Dikdörtgen şekilli sıcaklık mekanında yer alan göbek taşı.

Resim 142- Bursa Yıldırım Bâyezid Hamamı. Güney doğudaki sıcaklık mekanını örten kubbenin geçişleri.

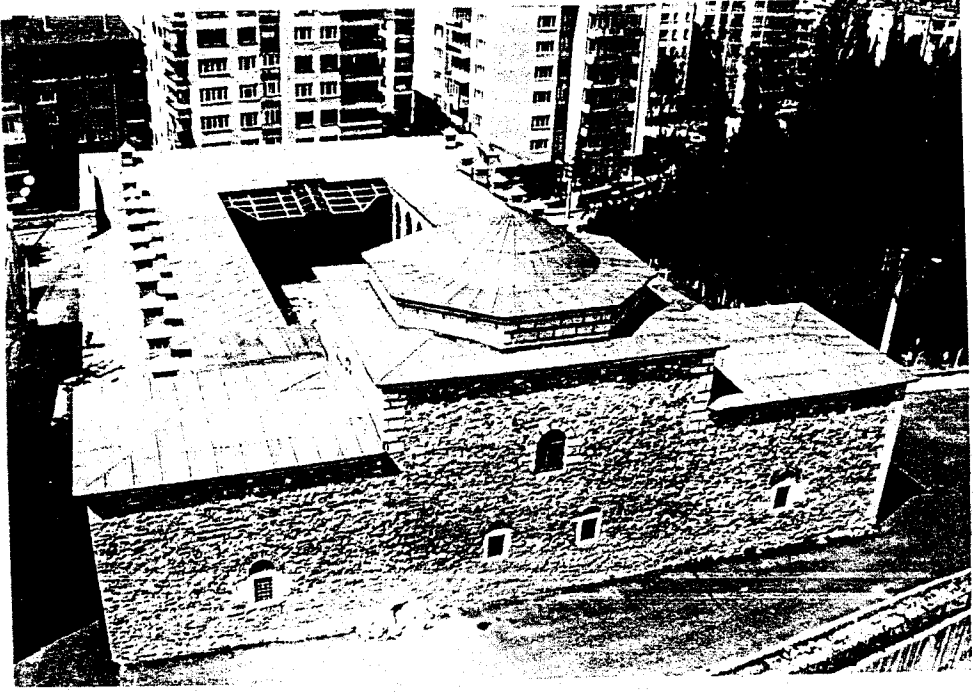

Resim 143- Bursa Yıldırım Bâyezid Hamamı. Kuzey doğudaki sıcaklık mekanını örten kubbenin geçişleri.

Resim 144- Bursa Yıldırım Bâyezid Hamamı. Sıcak su deposunun güneydoğudaki sıcaklığın doğu duvarı üzerinde yer alan girişi.

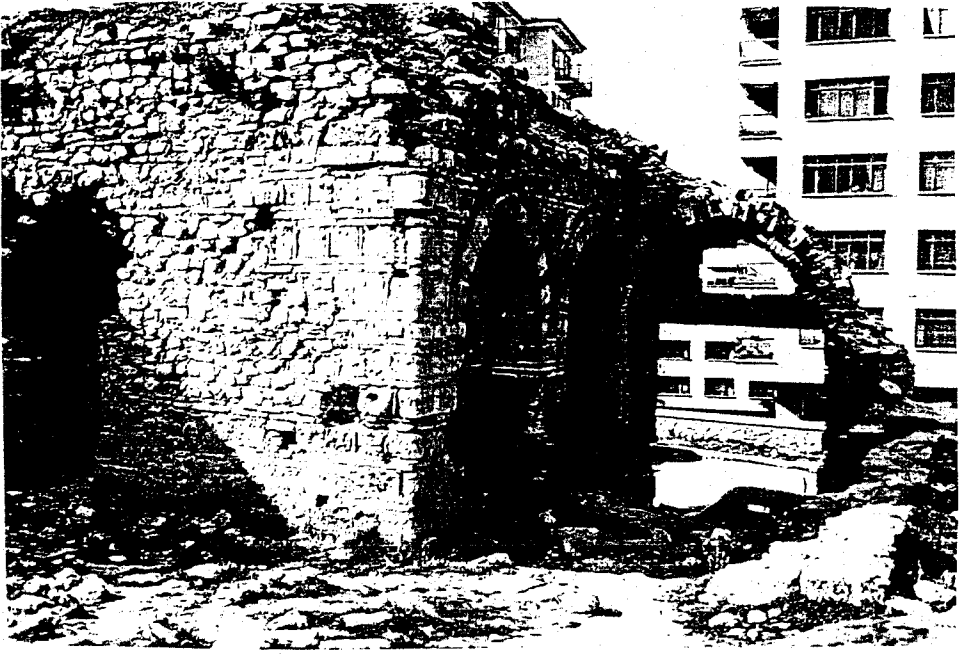

Resim 145- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Güneyden genel görünüş.

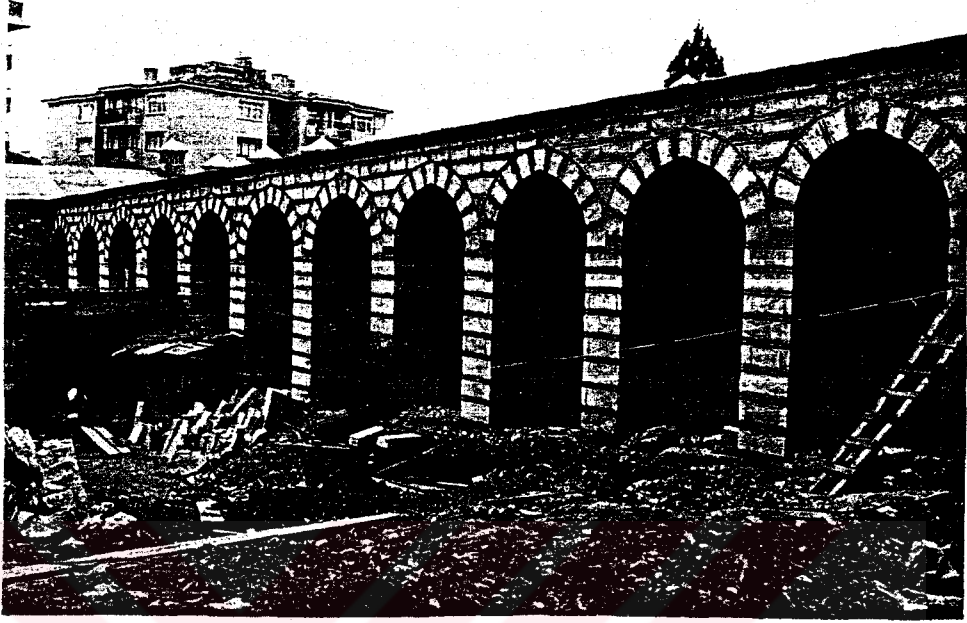
Resim 146- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Kuzeyden genel görünüş (Gürol Ulusavaş'ın Arşivinden, 1994)

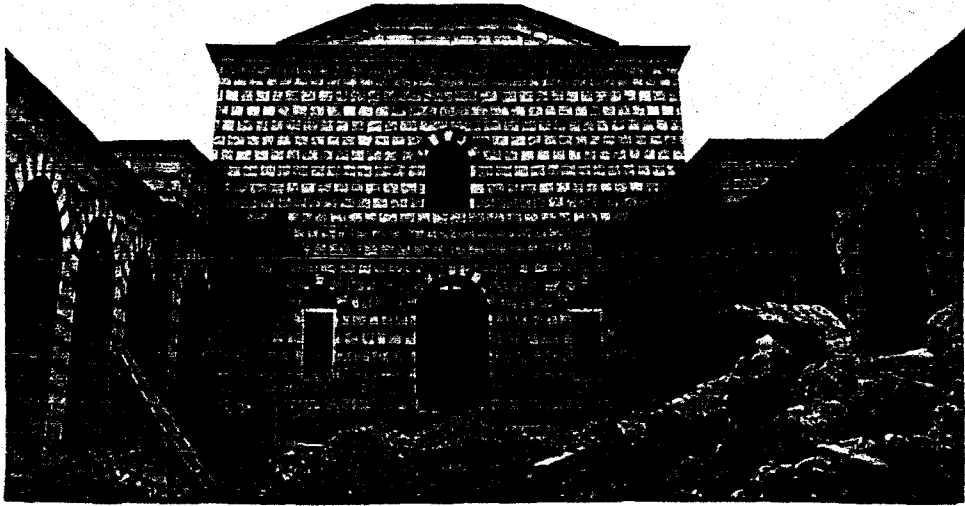
Resim 147- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Kuzeybatıdaki mekanın onarım öncesindeki durumu (Vakıflar Gen. Müd. Arşivi, 1993)

Resim 148- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Ana eyvan ve iki yanındaki mekanların onarım öncesindeki durumu (Vakıflar Gen. Müd. Arşivi, 1994)

Resim 149- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Avlunun doğu kanadı.

Resim 150- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Ana eyvanın kuzey cephesi.

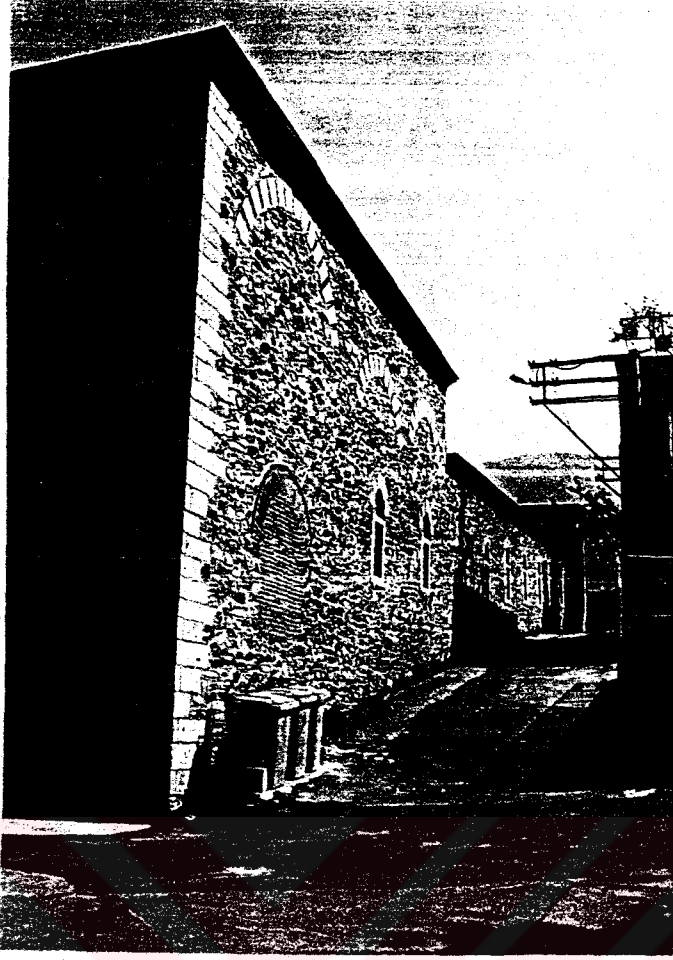

Resim 151- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Girişin avluya bakan cephesi.

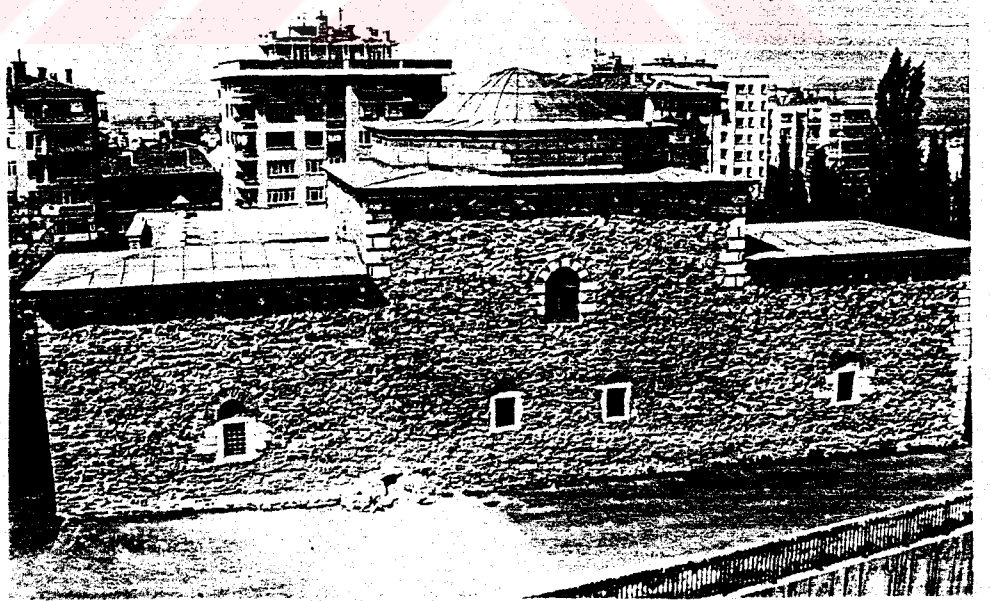

Resim 152- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Doğu cephesi.

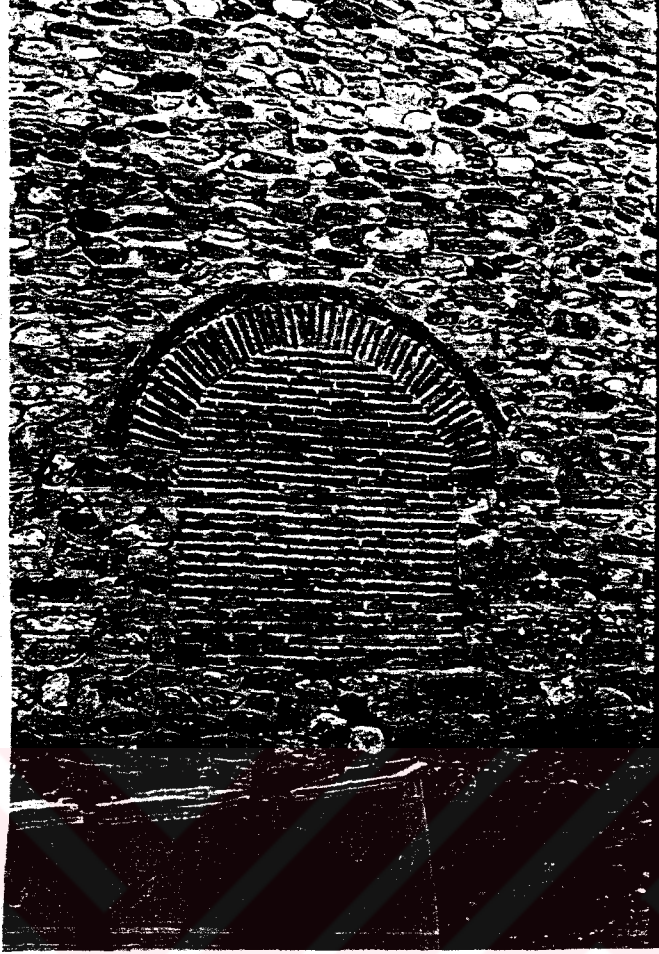

Resim 153- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Batı cephesi.

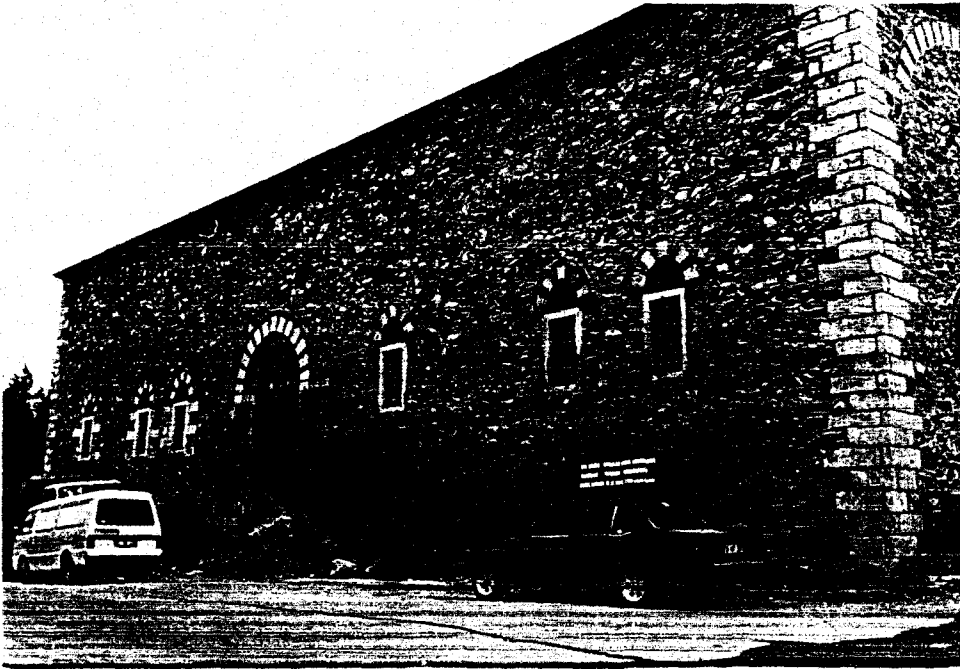

Resim 154- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Güney Cephesi.

Resim 155- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Doğu cephesinin kuzey ucunda yer alan kapatılmış durumdaki açıklık.

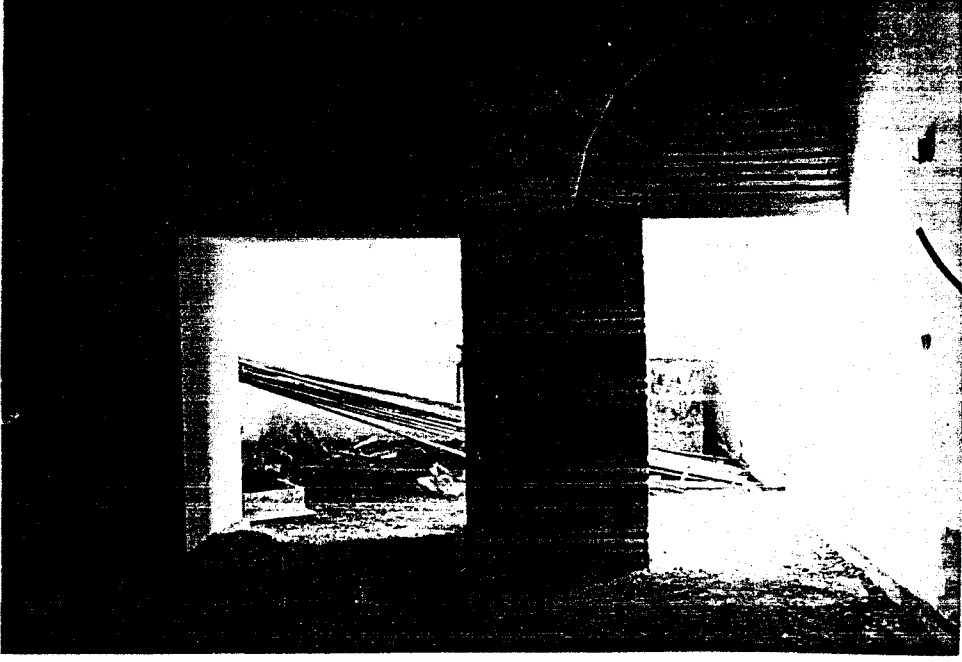
Resim 156- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Kuzey cephe.

Resim 157- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Kuzey cephenin ortasındaki giriş.

Resim 158- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Giriş eyvanının doğu duvarı üzerindeki nişlerden ayrıntı.

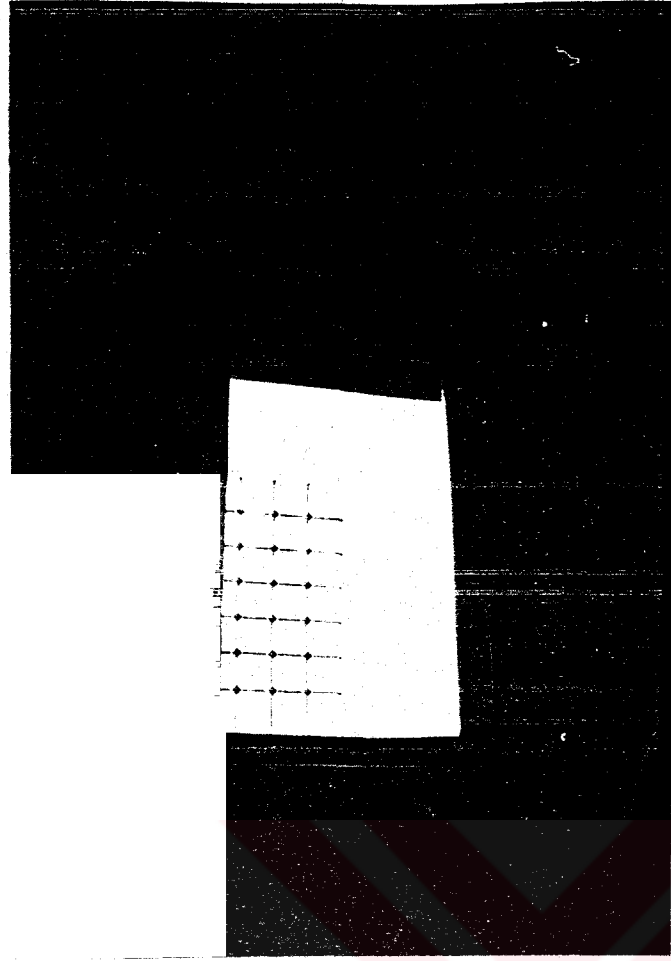

Resim 159- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Girişin batısındaki mekanları bir birine bağlayan iki açıklık.

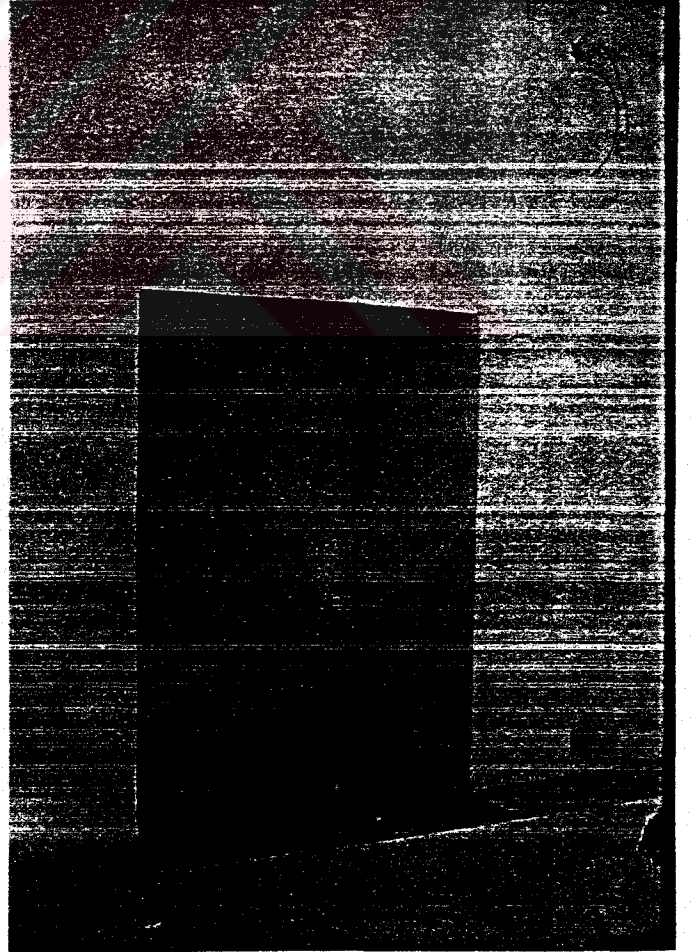

Resim 160- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Hücrelerden avluya geçişi sağlayan dikdörtgen açıklıklardan biri.

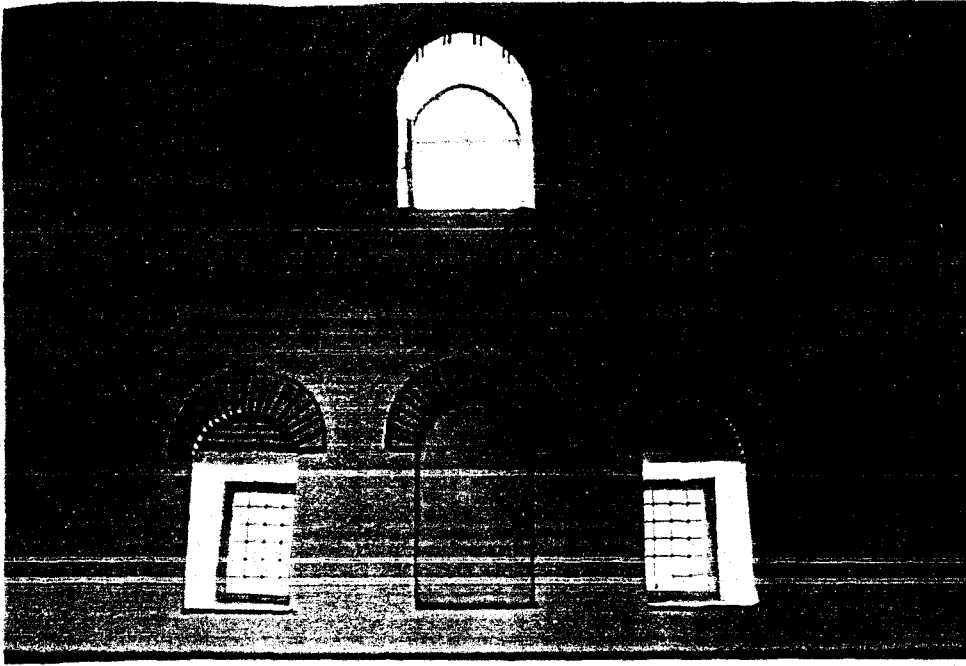

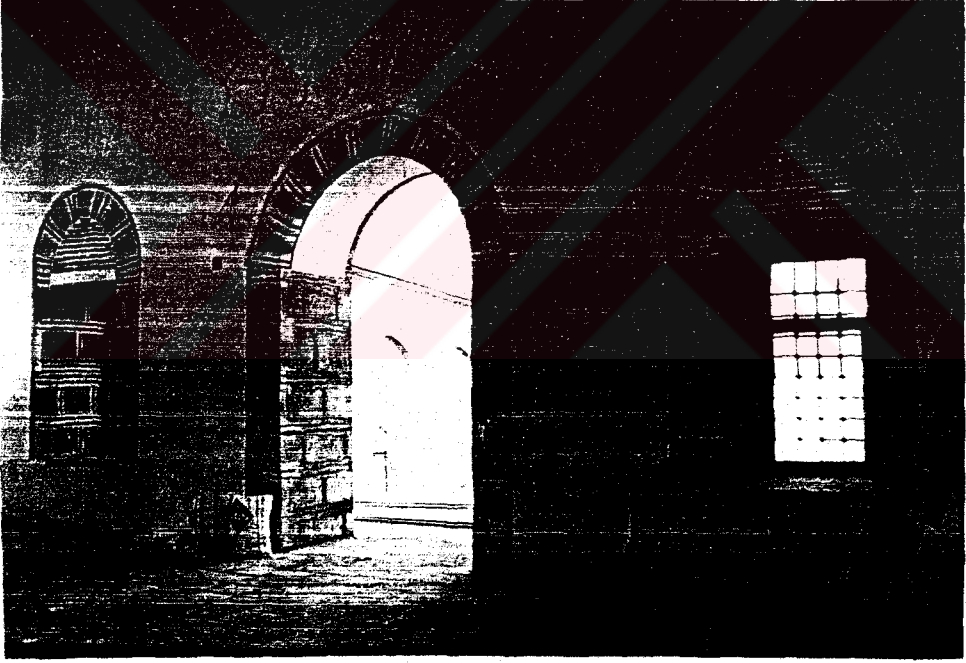
Resim 161- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Hücelere ait pencerelerden bir detay.

Resim 162- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Hücrelerin birindeki ocak nişlerinden biri.

Resim 163- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Ana eyvanın güney duvarı.

Resim 164- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Ana eyvanın kuzey duvarı.

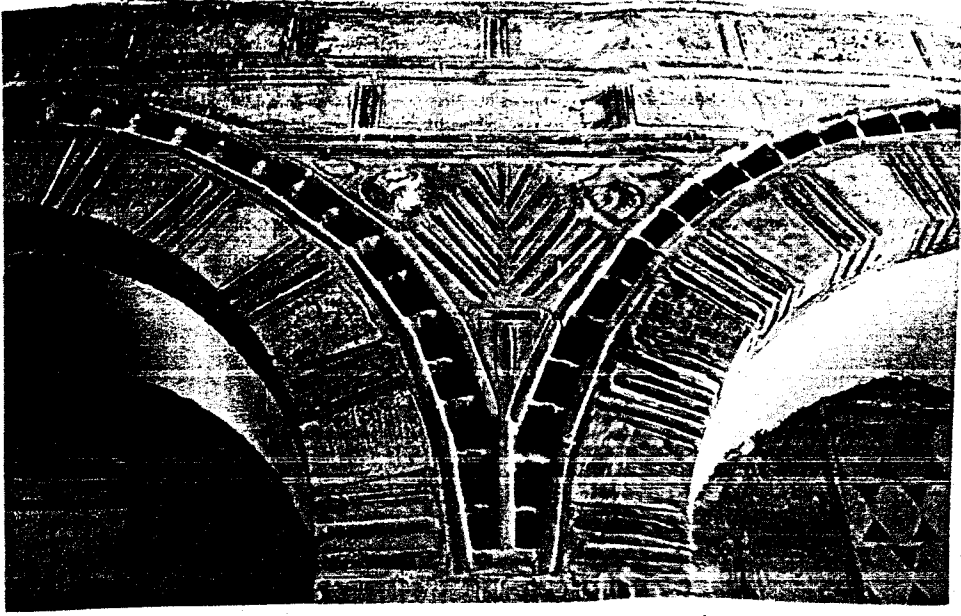

Resim 165- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Batı revakı

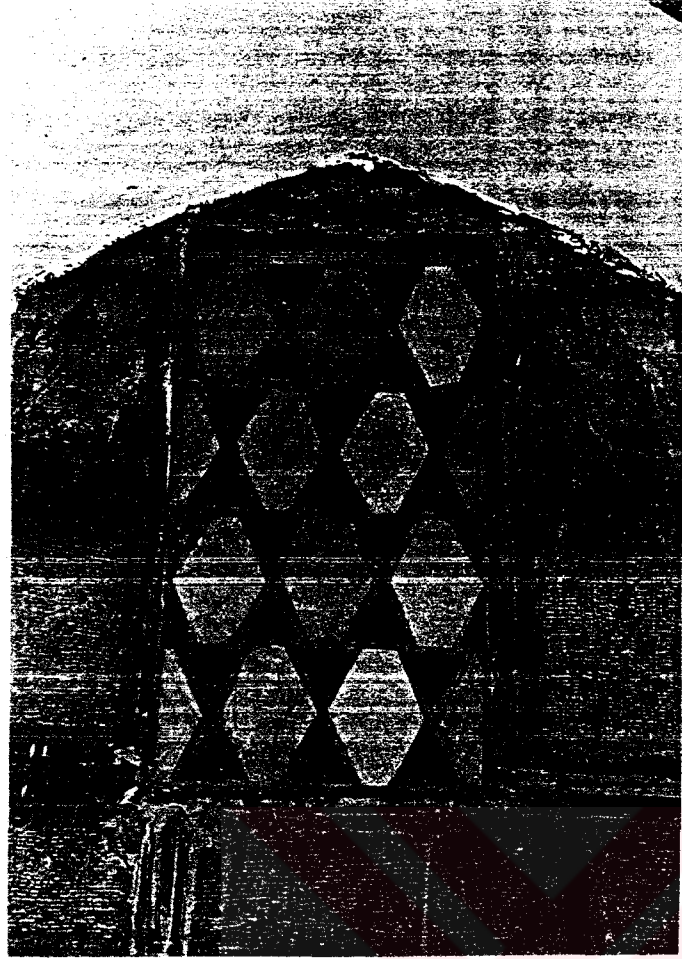
Resim 166- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Doğu revakı.

Resim 167- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Giriş eyvanının doğu duvarındaki nişlerin ortasında yer alan selvi motiflerinden ayrıtı.

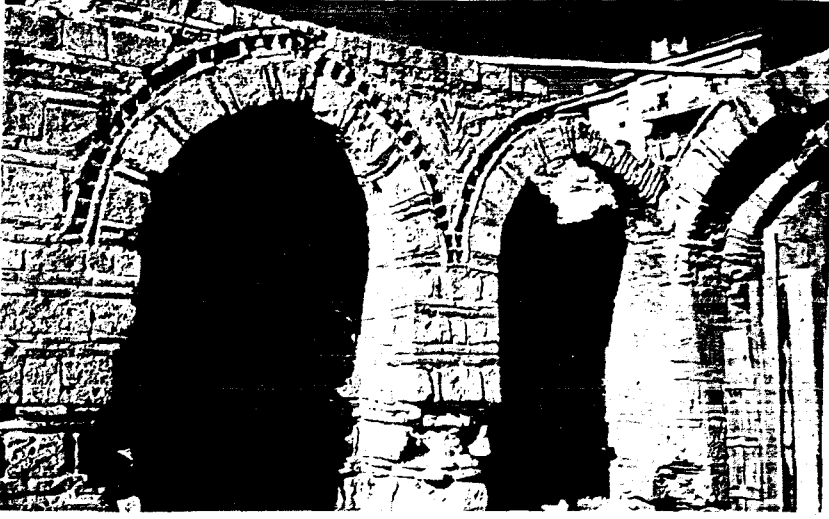
Resim 168- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Giriş eyvanının doğu duvarındaki nişlerin ortasında yer alan süsleme panolarından girişe yakın olanı.

Resim 169- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Giriş eyvanının doğu duvarındaki nişlerin içinde yer alan süsleme panolarından avluya yakın olanı.

Resim 170- Bursa Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Giriş eyvanının batı duvarındaki nişlerin içinde yer alan süsleme panolarından avluya yakın olanı.

Resim 171- Yıldırım Bâyezid Darüşşifası. Giriş eyvanının batısında yer alan kemerin kilit taşı üzerindeki çini süsleme.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: 103

TEZİN KONUSU (KONULARI): Bursa Yıldırım Bâyezid Külliyesi'nde yer alan cami, türbe, medrese, hamam ve darüşşifa yapılarının plan ve süsleme özelliklerinin, çizim ve resimler desteğiyle tanıtılması, Külliye'nin erken dönem Osmanlı külliyesi içindeki yerinin belirlenmesi.

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

- 1- Bursa
- 2- Yıldırım Bâyezid
- 3- Beyazıt I
- 4- Külliye
- 5- Cami

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

Darüşşifa
Hamam
Medrese
Mimari

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: (Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstrakt ve thesaurus'ları kullanınız.)

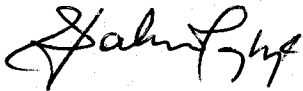
- 1- Bursa
- 2- Yıldırım Bâyezid
- 3- Beyazıt I
- 4- complex
- 5- mosque

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

Hospital (Darüşşifa)
Bath
Madrassa
Architecture

1- Tezimde Fotokopi Yapılmasına izin veriyorum	[ ]
2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir	[X]
3- Kaynak göstermek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir	[ ]

Yazarın imzası:

Tarih:

16.1.2002

TÜRKÇE ABSTRAKT(En fazla 250 sözcük):
(TÜBİTAK/TURDOK'un Abstrakt Hazırlama Klavuzunu Kullanınız)

Bu çalışmada, Bursa'da bulunan Yıldırım Bâyezid Külliyesi'nin (14. Yüzyıl sonu) plan ve süsleme özellikleri, ayrıntılı bir şekilde tanıtılmaktadır. Bursa'nın doğusunda yar alan bu külliye cami, türbe, medrese, hamam, darüşşifa bulunmaktadır. Uludağ'ın eteklerindeki bir tepe üzerinde inşa edilmiş olan külliyein odak yapısı camidir. Yapı, Tabhaneli Camiler grubuna girmektedir. Türbe, caminin kuzeyinde inşa edilmiştir. Medrese, caminin kuzey batısında yer almaktadır. Hamam, caminin güneydoğusunda, darüşşifa ise güney batısında bulunmaktadır. Külliyein biri kuzeyde, diğeri batıda olmak üzere iki kapısı vardır.

Bursa Yıldırım Bâyezid Külliyesi, tasarım açısından, erken dönem Osmanlı külliyeinin karakteristiklerini taşımaktadır ve bugün, ayakta kalan külliyeinin en büyüklerindedir. Darüşşifa, Osmanlı döneminde inşa edilen ilk hastahane ve türbe ise revak içeren ilk örnek olması nedeniyle önemlidir.

Külliyeindeki süsleme unsurları; taş, alçı, kalemişi ve tuğla-taş süslemelerden oluşmaktadır.

İNGİLİZCE ABSTRAKT(En fazla 250 sözcük):

In this study, plainning and ornamentation charecteristics of Yıldırım Bâyezid Complex (End of 14th Century) in Bursa, are introduced in detail. At this complex, which is in the east of Bursa, there is a mosque, a tomb, a madrasa, a bath and a darüşşifa (hospital). The focal structure of this complex built on the foot of Uludağ is the mosque. The building includes the group of Tabhaneli Camiler (Mosques have guest houses). The tomb is built in the north of the mosque. The madrasa is in the north-west of the mosque. The bath is in the south-west and the hospital is in the south-east of the mosque. The complex has got two entrances, one of them is in the north other is in the west.

Bursa Yıldırım Bâyezid Complex has got the charecteristics of the early Ottoman period Complexes in regard to design and today it is one of the greatest of those that have survived to the present day.

The Darüşşifa is the first hospital which was built in the Ottoman period and the tomb is the first example which had a colonnade.

The elements of ornamentation in the complex include stone, stucco, fresco and brick-stone.

ÖZGEÇMİŞ

04.10.1970 İzmir doğumluyum. İlk, orta ve lise tahsilimi İzmir’de tamamladım. 1991 yılında girdiğim Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Sanat Tarihi Bölümü’nden 1995 yılında mezum oldum. 1996 senesinde Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı, Türk Sanatı Bölümü’nde Yüksek Lisans öğrenimime başladım. Ancak, öğretmen olarak Gaziantep’e atanmam nedeniyle 1997-1999 yılları arasında öğrenimime ara vermek zorunda kaldım. Halen, Karşıyaka Şemikler İlköğretim Okulu’nda öğretmen olarak görev yapmaktayım.

